

Adrian-Gabriel Corpădean

De la refuzul Planului Marshall
la Președinția Consiliului UE.
Momente-cheie în procesul
de integrare europeană a României

Presă Universitară Clujeană

Adrian-Gabriel Corpădean

•

**De la refuzul Planului Marshall la Președinția Consiliului UE.
Momente-cheie în procesul de integrare europeană a României**

Adrian-Gabriel Corpădean

**De la refuzul Planului Marshall
la Președinția Consiliului UE.
Momente-cheie în procesul
de integrare europeană a României**

Presa Universitară Clujeană

2022

Referenți științifici:

Conf. univ. dr. Laura Herța

Conf. univ. dr. Delia Pop-Flanja

ISBN 978-606-37-1442-9

© 2022 Autorul volumului. Toate drepturile rezervate. Reproducerea integrală sau parțială a textului, prin orice mijloace, fără acordul autorului, este interzisă și se pedepsește conform legii.

**Universitatea Babeș-Bolyai
Presa Universitară Clujeană
Director: Codruța Săcelean
Str. Hasdeu nr. 51
400371 Cluj-Napoca, România
Tel./fax: (+40)-264-597.401
E-mail: editura@ubbcluj.ro
<http://www.editura.ubbcluj.ro/>**

Cuprins

Introducere	6
Cap. 1. România în procesul de dezintegrare a continentului.....	8
1.1 Refuzul planului Marshall și separarea de construcția europeană.....	8
1.2 Condiția intelectuală și dreptul la liberă exprimare în timpul regimului Ceaușescu. O ruptură indiscutabilă de tradiția interbelică.....	17
Cap. 2. Angajamentul pro-european și persistențele vechiului regim	26
2.1 Importanța declarației de la Snagov la 15 ani de la momentul integrării.....	26
2.2 Despre reminiscențele trecutului comunist în România actuală.....	36
Cap. 3. Dimensiunea regională a integrării.....	46
3.1 Parteneriatul strategic româno-maghiar. Un exemplu de deschidere regională amplificată de procesul de integrare europeană.....	46
3.2 Parteneriatul Strategic România-Republica Moldova. Modalități de colaborare peste frontierele UE	57
3.3 România și Republica Moldova în contextul Agendei Europa 2020.....	70
Cap. 4. Misiunea României în politica de extindere a UE.....	84
4.1 Agenda primei președinții române a Consiliului Uniunii Europene	84
4.2 Studiu de caz: extinderea către Balcanii de Vest pe agenda președințiilor română și bulgară a UE	95
Bibliografie	104

Introducere

România a fost mereu un caz aparte în regiune și a cunoscut o evoluție sinuoasă pe scena relațiilor internaționale în perioada contemporană. În pofida derapajelor de sorginte externă din era comunistă, cel puțin la nivelul aspirațiilor, se pot desluși unele constante, asumate de români inclusiv în vremurile cele mai vitrege și legate de o deschidere către occident, văzut ca un salvator mult așteptat sau ca o conexiune cu o identitate pe care România a ezitat să o ivească în imediata vecinătate. În condițiile acestui atașament față de proiectul european, dar și ținând cont de multele contradicții care au însoțit inevitabil procesul de transformare a țării în ultimele opt decenii, propunem, în paginile ce urmează, o selecție de momente care au definit parcursul României în relație cu Europa, corespunzând unei cronologii marcate de trei perioade distincte.

Mai întâi, ne vom apleca asupra implicațiilor enorme ale refuzului planului de reconstrucție a Europei de după al doilea Război mondial de către România, cunoscut și sub denumirea de Planul Marshall, ca moment de fractură și amplificator al decalajelor care nu conțin să afecteze poziția țării pe continent nici în prezent. Perioada comunistă este prezentată sub auspiciile transformărilor în viața intelectuală și în termeni de libertate de exprimare, pentru a surprinde eroziunea fundamentelor societății românești, și mai puțin efectele nefaste ale politicilor economice arhicunoscute.

Așa-zisa tranziție post-1989 este surprinsă prin prisma angajamentului pro-european al clasei politice fragile conturate la mijlocul primului deceniu de după comunism, ca studiu de caz al unei rarissime constante într-o perioadă acablă de regrese și derapaje anti-democratice. Din nou, nu vom insista asupra momentelor bine-cunoscute ale acestei epoci cu limite temporale ambigue, ci vom opta pentru studiul actualității Declarației de la Snagov, un moment neașteptat de important, precum și pentru identificarea elementelor de sorginte comunistă care s-au încăpățânat să persiste în societatea românească de-a lungul tranziției. De la elemente de vocabular până la nostalgii bizare, aspectele identificate dau măsura unor transformări titubante, îngreunate de dificultatea paradoxală de a renunța la un trecut adesea aprehendat.

Momentul 1 ianuarie 2007 a reprezentat un prilej pentru România de a-și consolida nu doar politicile interne și capacitățile de utilizare a resurselor europene mult râvnite, ci și de a-și făuri o poziție mai puternică în relație cu vecinii. Este motivul pentru care am ales să redăm câteva momente din perioada în care țara a devenit membră cu drepturi depline a UE, prin intermediul dialogului cu un alt stat membru – Ungaria – și cu unul având aspirații europene uneori nesigure – Republica Moldova. Ambele studii de caz se bucură de fundamente incontestabile, atât istorice, cât și pragmatice, motiv pentru care sperăm ca instrumentarul analitic propus să servească drept exemplu în realizarea altor investigații capabile să cuprindă atât cooperarea economică prilejuită de spațiul comunitar, cât și cea diplomatică și, de ce nu, culturală.

În fine, România a exercitat, pentru prima oară în istorie, președinția Consiliului UE în prima jumătate a anului 2019, ceea ce a reprezentat o ocazie mult așteptată de a promova o agendă coerentă, specifică regiunii în care aceasta poate să se revendice drept putere mijlocie. Îngreunată de un context intern instabil, dar cu un sprijin neobișnuit de consistent pentru politica de extindere a UE, România a înregistrat un succes cu acest prilej, probabil contrar așteptărilor, care merită cunoscut. Prezentată în paralel cu cea bulgară, președinția română a Consiliului va fi privită îndeosebi prin prisma capacității de promovare a apropierei de Balcanii de Vest, într-un context regional tot mai primejdios, pentru a surprinde orientările unui stat cu multe contradicții și neajunsuri în raport cu calitatea sa de membru al UE, dar care poate dinamiza teme comunitare complexe.

Nu pretindem nicidecum că aceste momente constituie un ciclu complet al relației României cu Europa unită, dar ne exprimăm convingerea că selecția efectuată poate contura o percepție coerentă asupra rolului asumat de aceasta în raport cu un deziderat constant, o temă râvnită dar adesea neînțeleasă, asumată dar încă incompletă, anume integrarea europeană.

Cap. 1. România în procesul de dezintegrare a continentului

1.1 Refuzul planului Marshall și separarea de construcția europeană¹

Premise – contextul perioadei interbelice

Ruptura dintre cele două Europe poate fi legată de o serie de evenimente care s-au petrecut în perioada dintre cele două Războaie mondiale, îndeosebi după întemeierea Uniunii Sovietice, în 1922, care a destabilizat un sistem deja fragil și lovit de tendințele revizioniste la adresa tratatelor de pace de la Versailles. Cunoașterea moștenirii Marelui Război facilitează înțelegerea modului în care s-a petrecut ruptura dintre modelul de integrare occidental (care a dat naștere unui număr semnificativ de proiecte în acea perioadă, precum Pan-Europa lui Richard von Coudenhove-Kalergi sau Memorandumul lui Aristide Briand) și noul sistem de sorginte estică, bazat pe structurile comuniste clădite odată cu Uniunea Sovietică.

Una dintre repercusiunile cele mai periculoase ale primului Război mondial, care a destabilizat într-o manieră fără precedent economia europeană, a fost Marea Criză din perioada 1929-1933 (deși aceasta s-a extins, în unele state, până la începutul celui de-al doilea Război mondial). Efectele devastatoare ale acestei depresiuni economice au fost resimțite în toate ramurile sistemului capitalist și au generat noi abordări ale liberalismului economic. Cea mai cunoscută dintre acestea s-a materializat în planul susținut de președintele american Franklin Delano Roosevelt, cunoscut sub numele de *New Deal*. Programul inovativ, care se baza pe o implicare sporită a statului în economie, a făcut posibilă implementarea Planului Marshall după încheierea războiului.²

Pe de altă parte, contextul economic generat de Marea Criză s-a dovedit a fi un catalizator al mișcărilor de extremă-dreaptă, care au câștigat teren în numeroase state europene. Partidul nazist a ajuns la putere odată cu numirea lui Adolf Hitler în funcția de Cancelar al Germaniei, la 30

¹ Vezi, pe larg: Adrian-Gabriel Corpădean, „Romania amid the ‘Two Europes’. The Missed Chance of Early European Integration and Multicultural Dialogue”, in Iulian Boldea (ed.), *Studies on Literature, Discourse and Multicultural Dialogue (History)*, Ed. Arhipelag XXI, Târgu-Mureș, 2013, pp. 431-438; Adrian-Gabriel Corpădean, *Le message européen de la diaspora roumaine de France après 1945*, EFES, Cluj-Napoca, 2013, pp. 31-41.

² Ronald Edsforth, *The New Deal: America's Response to the Great Depression*, Wiley-Blackwell, Hoboken, 2000, p. 25.

ianuarie 1933, un eveniment care a răsturnat configurația geopolitică a Europei de-a lungul celor 12 ani cât Hitler s-a aflat la putere.

Dat fiind interesul scăzut al SUA pentru acțiunile Alianțelor din primul Război mondial de-a lungul perioadei interbelice, scena politicii internaționale a suferit transformări periculoase. Dacă, pentru Washington DC, Pacificul a atras într-o proporție covârșitoare atenția clasei politice în detrimentul relațiilor cu Europa, URSS plănuia căi de extindere a influenței sale ideologice pe continent, pentru a dobândi dominația politică. Cât despre Alianți, Tratatul de la Locarno din 1925, cu Germania, nu au condus la garantarea frontierelor estice ale acestora, în timp ce Pactul Briand-Kellogg din 1929, chiar dacă enunța o condamnare fermă a actului de a recurge la război, nu impunea sancțiuni reale. Așadar, demersurile instituționale menite să contracareze creșterea radicalismului în Europa au fost limitate,³ aidoma celor întreprinse de Liga Națiunilor, ale cărei acțiuni nu au oferit coerența și promptitudinea ce se impuneau împotriva agresorilor din perioada interbelică.

Atitudinea franco-britanică la acea vreme, cunoscută sub numele de conciliatorism, influențată de memoria recentă a ororilor războiului, a însemnat, de fapt, o încercare de evitare a confruntărilor militare cu regimurile autoritare din Italia sau Germania. Această politică este de regulă asociată cu luările de poziție ale prim-ministrului britanic Neville Chamberlain și ale omologului francez, Édouard Daladier, dar și cu reacția lipsită de forță a întregii Ligi a Națiunilor. Conferința de la München, din septembrie 1938, în cadrul căreia cei doi lideri occidentali au consimțit la ocuparea de către Hitler a Regiunii Sudete, în contradicție cu prevederile tratatelor, este doar unul dintre exemplele eșecului politicii de conciliatorism, care, în fapt, a amplificat revanșismul naziștilor în perioada dintre cele două Războaie mondiale.⁴

Al doilea Război mondial – planificarea unei noi Europe

Momentul 1 septembrie 1939, adică invadarea Poloniei de către Germania nazistă și începutul oficial al celui de-al doilea Război mondial, a fost și produsul neputinței Alianțelor

³ Ladislau Gyémánt, *Prehistory of the European Construction*, EFES, Cluj-Napoca, 1999, p. 321.

⁴ Peter Neville, *Hitler and Appeasement: the British Attempt to Prevent the Second World War*, Continuum International Publishing Group, Londra, 2006, p. 59.

occidentali și al eșecului politicilor conciliatoare promovate de aceștia.⁵ De data aceasta, însă, axa Pacificului a intrat în ecuația conflagrației, odată cu atacul de la Pearl Harbour, din 7 decembrie 1941, care a atras SUA în război și a marcat abandonarea de către Washington DC a doctrinei izolaționiste față de chestiunile europene.⁶

Dat fiind contextul alianței dintre Marea Britanie, SUA și reprezentanții Franței aflați în exil, cărora li s-a alăturat Uniunea Sovietică, s-a dovedit imposibil să se ajungă la un compromis privind viitorul Europei postbelice și al întregii lumi, diferențele ideologice dintre capitalismul occidental și sistemul sovietic fiind ireconciliabile. Cu toate acestea, spre deosebire de finele primului Război mondial, conflagrația încheiată în 1945 nu a fost urmată de un sistem de tratate de pace. Faptul că puterile victorioase au învățat din eșecurile tratatelor de la Versailles și din cele ale Ligii Națiunilor nu a însemnat că situația geopolitică a continentului european a fost clarificată odată cu încheierea războiului. În schimb, Alianții s-au bazat pe un sistem de conferințe la nivel înalt pentru oficializarea înțelegerilor, precum cea care a avut loc la Teheran, la sfârșitul anului 1943. Aceasta i-a adus la masa discuțiilor pe cei trei decidenți principali responsabili pentru reconfigurarea Europei după capitularea Germaniei naziste: premierul britanic, Winston Churchill, președintele american, Franklin Delano Roosevelt, și liderul sovietic, Iosif Stalin. Organizată la scurt timp după summit-ul de la Cairo, conferința a avut drept rezultat concret doar stabilirea unor principii militare în lupta împotriva inamicilor, dar, în fapt, a pregătit un mod de negociere bazat pe acest trio decizional care va genera în curând rezultate notabile.⁷

Ele au venit odată cu întâlnirea la nivel înalt de la Yalta, care s-a dovedit esențială pentru viitorul postbelic al continentul european. Pe lângă stabilirea principiului capitulării necondiționate a Germaniei naziste, o victorie semnificativă pentru Roosevelt a fost obținerea promisiunii lui Stalin că se va alătura structurii menite să-i succedă Ligii Națiunilor, numită Organizația Națiunilor Unite.⁸

Sfârșitul celui de-al doilea Război mondial a însemnat împărțirea Europei în două blocuri diferite sub aspect geopolitic și cultural. Dacă Europa occidentală făcea primii pași instituționali

⁵ *Ibidem*, p. 192.

⁶ John Thomas Pratt, *Before Pearl Harbour: a Study of the Historical Background to the War in the Pacific*, University of Michigan, 1944, p. 59.

⁷ Chris Wrigley, *Winston Churchill. A Biographical Companion*, ABC-CLIO, Santa Barbara, 2002, pp. 321-322.

⁸ Robert Service, *Stalin: a Biography*, Macmillan, Londra, 2004, p. 503.

în vederea construirii unei Comunități economice, blocul sovietic respingea ajutorul atât de necesar oferit prin Planul Marshall și, desigur, lipsea de la masa negocierilor prilejuate de mesajul Declarației lui Robert Schuman. România, integrată forțat în sfera de influență a URSS, a ratat șansa de a lua parte la demersurile de creare a Comunităților Europene și decalajele dintre ea și statele occidentale s-au amplificat, în timp ce din punct de vedere politic, cu excepția unei diaspore cu adevărat remarcabile⁹, vocea statului român pe scena relațiilor internaționale a fost adesea aproape inexistentă.

În continuare, vom arăta contextul care a îndepărtat România de alianțele sale anterioare și de elementele modernizatoare din perioada interbelică, în încercarea de a demonstra că neparticiparea la planurile de reconstrucție de după cel de-al doilea Război mondial a marcat un eșec ale cărui consecințe au fost resimțite o lungă perioadă de timp.

Descrierea evenimentelor

Anul 1945 a însemnat, fără îndoială, finele unei epoci, datorită victoriei Aliatilor împotriva mașinăriei de război naziste. Însă, această victorie a venit cu un cost enorm, în termeni de pierderi de vieți omenești, distrugere și orori. Evenimente de o cruzime fără precedent, îndeosebi Holocaustul, precum și utilizarea armei nucleare împotriva orașelor japoneze Hiroshima și Nagasaki, în august 1945, au lăsat cicatrici adânci pe mapamond, cu efecte care vor persista pe termen nedeterminat. Alături de aceste dezastre, efectele distrugătoare ale războiului s-au răspândit în toate sectoarele economiilor statelor care au luptat și care au fost nevoite să-și convertească liniile de producție pentru a servi efortului de pe front. Colapsul multora a precedat evoluția firească prilejuită de revenirea la procesele industriale de dinainte de război, o evoluție însoțită de schimbări sociale și politice. Bunăoară, Marea Britanie, care dusesese unele dintre cele mai crunte bătălii împotriva Wehrmacht-ului, cu precădere în primii ani ai conflagrației, și-a înlocuit în mod democratic eroul rezistenței, prim-ministrul Winston Churchill, cu liderul laburist Clement Attlee.¹⁰

⁹ Adrian-Gabriel Corpădean, „Le message européen de la diaspora roumaine de France après 1945”, in Iulian Boldea, Cornel Sigmirean, Simion Costea (ed.), *Culture, Elites and European Integration*, vol. IV (*International Relations and European Interdisciplinary Studies*), Ed. Prodifmultimedia, Paris, 2011, pp. 189-202.

¹⁰ Chris Wrigley, *op. cit.*, p. 34.

În cazul Uniunii Sovietice, pierderile umane au fost extrem de grave, numărând în jur de 40 de milioane de victime, unele pe front, multe ca urmare a asediilor necruțătoare, precum cel al Leningradului, dar și în lagărele de concentrare naziste. Pe lângă această scădere abruptă a populației, economia sovietică a avut și ea mult de suferit, guvernul fiind adesea nevoit să se bazeze pe țările satelit pentru procurarea – sau, mai bine zis, jefuirea – resurselor necesare reconstrucției, cărora li s-au adăugat reparațiile de război plătite de Germania și foștii săi aliați. Sub conducerea nemiloasă a lui Stalin, industria grea a înregistrat cele mai semnificative creșteri după război, în timp ce producția agricolă și industria bunurilor de larg consum au revenit într-un ritm mult mai lent la performanțele de dinainte de acesta. Deloc surprinzător, Stalin a refuzat implementarea planului de reconstrucție promovat de guvernul american în statele controlate de sovietici, așa-numitul Plan Marshall.¹¹

Sub denumirea oficială de *European Recovery Programme*, planul conceput de generalul George Marshall, secretarul de stat american în administrația președintelui Harry Truman, prevedea integrarea statelor europene într-o Organizație de Cooperare Economică. Un produs al ieșirii Statelor Unite din izolaționismul economic – și nu numai – tradițional, Planul a fost pus în aplicare cu precădere între 1947 și 1952 și a fost acceptat de 17 state europene, cărora le-a pus la dispoziție 13 miliarde de dolari, o sumă ce trebuie multiplicată cu nouă pentru a obține echivalentul său astăzi.¹²

În ceea ce privește România, aceasta a fost invitată să participe la Planul Marshall la data de 4 iulie 1947, de către guvernele francez și britanic, după cum rezultă și din scrisoarea adresată de președintele Partidului Național Liberal (PNL) la acea vreme, Constantin I.C. Brătianu, premierului Petru Groza.¹³ În textul scrisorii, Brătianu realizează o pledoarie impresionantă privind interesele naționale ale României izvorâte dintr-o lungă tradiție de deschidere către comerțul internațional liber, subliniind totodată caracterul vital al unui asemenea plan de reconstrucție pentru o țară devastată de război. Argumentația lucidă a lui Brătianu cuprinde o analiză a situației sociale și economice a țării, face referire la responsabilitatea partidului său de orientare pro-europeană și solicită un răspuns oficial din partea guvernului român la invitația Aliaților. Mai mult,

¹¹ Robert Service, *op. cit.*, pp. 513-514.

¹² Gérard Bossuat, *L'Europe occidentale à l'heure américaine 1945-1952*, Ed. Complexe, Paris, 1992, p. 140.

¹³ Vezi scrisoarea președintelui PNL, C.I.C. Brătianu, adresată președintelui Consiliului de Miniștri, Dr. Petru Groza, la data de 5 iulie 1947, în Arhivele lui Cicerone Ionițoiu, <http://www.procesulcomunismului.com/marturii/fonduri/ioanitoiu/>, accesat la 15 martie 2022.

Brătianu arată riscurile care ar surveni dintr-o decizie de izolare față de occident și susține că un răspuns favorabil nu ar echivala nicidecum cu abandonarea suveranității naționale pe scena relațiilor interstatale. Din contră, legăturile istorice ale României cu puterile vestice, în opinia lui Brătianu, au fost mereu bazate pe o cooperare solidă, motiv pentru care acceptarea Planului Marshall ar fi un lucru firesc.¹⁴

Răspunsul oficial al guvernului Groza a venit printr-o scrisoare redactată de ministrul afacerilor externe, Gheorghe Tătărăscu, fost liberal devenit colaborator cu noua administrație comunistă. Structura argumentativă rigidă și apăsătoare a documentului, deloc surprinzătoare pentru cunoscătorii stilului de exprimare comunist, surprinde așa-zisele interese specifice ale României și potențiala pierdere a independenței odată cu aderarea la structurile menite să implementeze planul de reconstrucție.¹⁵ Fragmentele de final cuprind laude aduse Uniunii Sovietice, văzută ca pilonul reconstrucției economice a continentului, datorită disciplinei muncitorești a popoarelor ce o compun, productivității și abundenței resurselor sale naturale. Etichetând planul drept inefficient din punct de vedere economic și periculos sub aspect politic¹⁶, Tătărăscu se dedă unui limbaj care va deveni etalonul comunicării cu occidentul pentru toate guvernele comuniste – lipsit de consistență, sufocat de clișee de sorginte sovietică și îngreunat de lipsa de viziune privind acțiunile politice și economice.¹⁷

Într-un gest plin de ironie, același Tătărăscu, la 9 iulie 1947, doar o zi după refuzul Planului Marshall, adresa o scrisoare Secretariatului General al ONU prin care solicita ca României să-i fie acordat statutul de membru, pentru a se alătura celorlalte popoare libere ale lumii.¹⁸ Cu acel prilej, ministrul pretindea că România adoptase o serie de reforme democratice și reușise să-și reorganizeze întreaga configurație statală – o colecție de neadevăruri care au lăsat rece lumea vestică, bună cunoscătoare a corupției administrației comuniste de la București și a subjugării sale

¹⁴ Vezi, pentru detalii: Dinu Giurescu (ed.), *Cade Cortina de Fier. România 1947. Documente diplomatice*, Ed. Cartea Veche, București, 2002, p. 256.; Florin Dobrinescu, *România la Conferințele de pace (Paris: 1919-1920; 1946-1947)*, Focșani, 1996.

¹⁵ Nicolae Păun, „Planul Marshall - veritabilă instituție a construcției europene”, în *Studii istorice. Omagiu Profesorului Mureșanu*, PUF, 1988, pp. 507-513.

¹⁶ Marcel Știrban, Nicolae Păun, „Continuitate și schimbare în structurile instituționale din România în anii 1940-1947”, în *Studia Historia*, 1991, 36, nr. 1-2, pp. 111-119.

¹⁷ Scrisoarea ministrului afacerilor externe al României, Gheorghe Tătărăscu, adresată delegaților la Conferința de Pace de la Paris, la data de 9 iulie 1947. Arhivele lui Cicerone Ionițoiu.

¹⁸ Scrisoarea lui Gheorghe Tătărăscu adresată Secretariatului General al ONU, la data de 10 iulie 1947. Arhivele lui Cicerone Ionițoiu.

de către URSS. Avea dreptate ambasadorul Marii Britanii în România, Archibald Clark Kerr, care îi caracteriza la acea vreme atât pe Gheorghe Tătărăscu, cât și pe Petru Groza, ca trădători și manipulatori cu experiență, simple marionete în mâinile comisarului sovietic pentru afaceri externe, Andrei Vișinski.¹⁹

Când scrisorile mai sus menționate erau expediate dincolo de cortina de fier, tot mai vizibilă pe continent, în România, regimul comunist deja începuse epurarea opoziției, trimiterea la închisoare a dușmanilor noului regim „democratic” și fraudarea grosolană a procesului electoral. Când guvernele britanic și american i-au adresat prim-ministrului român scrisori în care acuzau guvernul de la București de încălcări grave ale drepturilor omului și ale tratatelor de pace, la 24-25 iulie 1947, răspunsul lui Groza a venit pe un ton nediplomatic, chiar ostil. În fapt, acesta a recitat retorica standard a discursului comunist față de occident, reproșându-le celor două guverne imixtiunea în politicile interne ale statului român.

Iată climatul care facilitează comprehensiunea antagonismului dintre puterile vestice și blocul comunist în jurul programului de ajutor financiar oferit de administrația Truman pentru reconstrucția Europei. În timp ce statele occidentale au beneficiat de implementarea unui veritabil model de relansare a economiei, conceput în baza experienței capitalismului american, cele comuniste s-au văzut obligate de Stalin să refuze propunerea. Există dovezi concludente care arată că atât Cehoslovacia, cât și Polonia, s-au arătat dispuse să ajungă la o înțelegere cu decidenții Planului Marshall, pentru a se lovi ulterior de ostilitatea URSS față de acest model incompatibil cu economia controlată.²⁰ La modul concret, Stalin a fost cel care a oprit delegațiile poloneză și cehoslovacă din a participa la întâlnirea programată la Paris pe 12 iulie 1947 cu responsabili occidentali. În schimb, liderul sovietic i-a oferit, spre exemplu, Poloniei, un acord pe cinci ani ce a inclus credite, livrări de echipamente industriale și de cereale, propunere acceptată în final de premierul polonez, Josef Cyrankiewicz.²¹ Și celelalte state estice au urmat exemplul Poloniei și au refuzat Planul Marshall, alegând o rută alternativă cunoscută sub numele de Plan Molotov și instituționalizată în cadrul CAER – Consiliul de Ajutor Economic Reciproc.

¹⁹ *Idem.*

²⁰ Gerhard Wetting, *Stalin and the Cold War in Europe*, Rowman & Littlefield, 2008, p. 138.

²¹ „Poland: Carnations”, *Time Magazine*, 9 februarie 1948, Time Archives, <http://content.time.com/time/magazine/0,9263,7601480209,00.html>, accesat la 15 martie 2022.

Scurtă analiză istoriografică

Este interesant să examinăm în câteva rânduri ce are de spus istoriografia occidentală, una deosebit de abundentă, cu privire la Planul Marshall. O contribuție valoroasă îi este atribuită lui Sidney Stuart Alexander, membru al Economic Cooperation Administration of the United States, agenția care a asigurat implementarea Planului Marshall. Între 1949 și 1952, Alexander a lucrat pentru Fondul Monetar Internațional la Washington DC și a publicat 31 de studii, majoritatea încadrate în domeniul economiei internaționale. În volumul intitulat *The Marshall Plan*, autorul prezintă minuțios, din interior, structurile menite să conceapă inițiativa, precum și obiectivele și mecanismele acesteia.²² Foarte interesante sunt observațiile lui Alexander – unele marcate de o ușoară doză de idealism – privind interesele Americii în cadrul Planului, ca promotor principal într-un context geopolitic fără precedent.²³ Literatura de acest gen este inevitabil pătrunsă de o oarecare doză de subiectivitate, specifică începutului războiului rece, însă valoarea „tehnică” a titlurilor evocate în această secțiune rămâne un argument în favoarea validității ei. Este ceea ce se poate afirma despre scrierile multor autori occidentali din primul deceniu de la punerea în aplicare a Planului Marshall.

Odată cu trecerea timpului, istoriografia dedicată acestui subiect a devenit mai matură, după cum reiese din cercetările unor autori precum Martin A. Schain, profesor de științe politice și fost director al Centrului de Studii Europene la Universitatea din New York. Acesta a publicat, în volumul *The Marshall Plan: Fifty Years After*, o colecție de texte valoroase, dintre care îl menționăm, în prima parte a lucrării, intitulată „The Marshall Plan and European Construction”, pe cel semnat de Michelle Cini²⁴, denumit „From the Marshall Plan to EEC: Direct and Indirect Influences”. Accentul cade asupra contribuției reale a Planului la procesul de reconstrucție a Europei Occidentale și, mai mult decât atât, asupra mecanismelor prin care inițiativa de sorginte americană a favorizat apropierea economică a statelor din Vestul Europei, până la punctul unificării.²⁵ În cea de-a doua secțiune a volumului, intitulată „The Others: From the Outside

²² Sidney Stuart Alexander, *The Marshall Plan*, National Planning Association, Washington DC, 1948, pp. 4-6.

²³ *Ibidem*, pp. 7-10.

²⁴ Profesor de studii europene la Universitatea din Bristol, Marea Britanie.

²⁵ Michelle Cini, „From the Marshall Plan to EEC: Direct and Indirect Influences”, in Martin A. Schain (ed.), *The Marshall Plan: Fifty Years After*, Palgrave, New York, 2001, pp. 13-39.

Looking in”, remarcăm contribuția lui Bradley F. Adams²⁶, cu titlul „The Marshall Plan and Czechoslovak Democracy: Elements of Interdependency”, o analiză detaliată a presiunilor exercitate de URSS asupra unui guvern înzestrat teoretic cu putere de decizie independentă, care l-au determinat pe ministrul de externe cehoslovac, Jan Masaryk, să nu participe la Conferința de la Paris din iulie 1947.²⁷

Exemplele din literatură pot continua, însă merită subliniată analiza efectuată de Allen Dulles, fost director al CIA în perioada 1947-1948, asupra atitudinii occidentului și contextului intern care au creionat mecanismele Planului Marshall. Acesta surprinde culisele dezbaterilor din cercurile decizionale ale administrației americane, indicând totodată opinia publicului din această țară și încadrând Planul în viziunea anticomunistă a guvernului condus de Truman.²⁸

²⁶ Profesor de istoria comunismului la Columbia University, New York.

²⁷ Bradley F. Adams, „The Marshall Plan and Czechoslovak Democracy: Elements of Interdependency”, in *op.cit.*, pp. 93-119.

²⁸ Allen Welsh Dulles (ed. Michael Wala), *The Marshall Plan*, Berg, 1993, pp. 14-15.

1.2 Condiția intelectuală și dreptul la liberă exprimare în timpul regimului Ceaușescu. O ruptură indiscutabilă de tradiția interbelică²⁹

Introducere

În contextul descris în paginile anterioare, al divizării continentului european în sfere de influență, situația politică a României și conexiunile sale tradiționale cu Europa occidentală au avut enorm de suferit. Inclusă împotriva voinței sale în blocul sovietic, țara a parcurs mai multe etape ale comunismului, deși destalinizarea a venit târziu și diferit de cazul altor state din zonă. După moartea lui Gheorghe Gheorghiu-Dej și înlocuirea lui la conducerea statului român cu Nicolae Ceaușescu, în anul 1965, două aspecte se dovedesc a fi deosebit de importante – condiția intelectualilor și libertatea de exprimare. Dacă modelul economic comunist, fenomene precum colectivizarea agriculturii, industrializarea forțată și naționalizările au fost studiate în literatură, considerăm că daunele provocate de regimul Ceaușescu, vizibile la toate nivelele societății, pot fi ilustrate cel mai bine prin analiza celor două aspecte esențiale în viața oricărei națiuni. Accentul va cădea asupra degenerării condiției intelectuale într-un regim care s-a distanțat inacceptabil de mult de deschiderea României din cea mai mare parte a perioadei interbelice.

Viața intelectuală în România după momentul 6 martie 1945 a suferit schimbări profunde. Stalinismul, regăsit în temeliile regimului Gheorghe Gheorghiu-Dej, a marcat o perioadă de influență sovietică directă, cu tușe naționaliste care vor deveni un leitmotiv până la căderea regimului. După moartea lui Dej, în 1965, conducerea proaspăt redenumitei Republici Socialiste Române a fost preluată de Ceaușescu, artizanul unui regim în continuare dictatorial, dar nou. O relativă destalinizare a lăsat anumite elemente occidentale să repătrundă atât în educație, cât și în viața culturală a țării, precum utilizarea limbilor de circulație internațională, un fapt normal într-o perioadă interbelică unde franceza era omniprezentă în saloane, în instrucție, dar și în diplomația română. Acest lucru s-a realizat în detrimentul limbii ruse, a acelei URSS care a intervenit în forță contra Primăverii de la Praga în 1968, atrăgând o condamnare fermă din partea regimului de la București și nu numai.

²⁹ Vezi, pe larg: Adrian-Gabriel Corpădean, „Vie intellectuelle et libre expression sous le régime de Ceaușescu. Une rupture de la tradition francophone de l’entre-deux-guerres”, in *Synergies Roumanie*, nr. 11, 2016, pp. 35-45.

Nu ne propunem să arătăm principalele direcții ale politicii lui Ceaușescu, ci mai degrabă să subliniem continuarea persecuțiilor dirijate împotriva elitelor, care au împins numeroși intelectuali spre calea exilului, Paris fiind o destinație predilectă pentru aceștia.

Așadar, în pofida unui debut relativ încurajator în politica internațională, Ceaușescu a adoptat măsuri dure pe plan intern, menite să continue încălcarea drepturilor și libertăților cetățenilor țării. După ce acesta a venit la putere, în fruntea proaspăt rebotezatului Partid Comunist Român, intervenția statului s-a extins înspre cele mai intime sfere ale vieții sociale, odată cu interzicerea avortului și a contracepției, în numele unei politici demografice agresive și imorale. Este greu de înțeles, având în vedere standardele din zilele noastre, cum viața familială poate fi invadată într-un asemenea mod, însă abuzurile nu s-au limitat la aceasta. În continuarea politicilor predecesorului său, Ceaușescu a continuat – deși la o anvergură mai redusă – cenzura, deportările și controlul asupra societății exercitat printr-o poliție secretă puternică și intruzivă. Cenzura, în accepțiunea dictatorului, nu trebuia să lovească doar presa, ci și mediul universitar, altfel spus creația științifică, literară și artistică, ceea ce a cauzat daune enorme acestei componente esențiale a vieții sociale. Iată, în puține cuvinte, contextul sumbru în care am încadrat analiza vieții intelectuale din România ceaușistă, un regim care nu a întârziat să devină detestabil, anacronic și criminal.

Imixtiunea comuniștilor în viața academică

Putem afirma că s-a înregistrat o scădere a calității vieții academice sub regimul comunist, care nu s-a sfiit să promoveze pseudo-elite și să transforme standarde calitative pentru a servi intereselor Partidului unic. Un exemplu al decadentei din sistem îl poate constitui însuși simbolul educației superioare livrate în spiritul PCR, anume Academia „Ștefan Gheorghiu” din București.³⁰ Creată în 1945, la mai puțin de două săptămâni după venirea la putere lui Petru Groza, Academia a fost rodul născocirilor Anei Pauker, menite să pună temelile unei instituții de învățământ superior care să asume educația membrilor PCR care vor îndeplini roluri de conducere, de exemplu a celor din Comitetul Central. Primul rector al instituției a fost profesorul Barbu Lăzăreanu, specialist în literatură și autor al unor articole în jurnalele de propagandă comunistă *Socialismul* și

³⁰ *Romania: a Country Study*, Federal Research Division, Kessinger Publishing, 2004, p. 254.

România muncitoare, care promovaseră cauza socialistă încă de dinainte de primul Război mondial. Lăzăreanu a fost promovat în rangurile comuniștilor prin includerea sa în Academia Română, odată cu restructurarea acesteia în 1948, într-o manieră convenabilă regimului.³¹

După ce a purtat denumirea *Universitatea muncitorilor Partidului Comunist Român*, instituția a adoptat în 1946 numele unui activist socialist român care a contribuit la fondarea Partidului Social-Democrat și a militat pentru drepturile țăranilor răsculați în 1907. Între 1952 și 1966, ea s-a denumit *Școala superioară de Partid „Ștefan Gheorghiu”*, după care a primit denumirea *Academia de științe social-politice*, iar în fine, în 1989, numele său a devenit *Academia de studii social-politice „Ștefan Gheorghiu”*.³² Fiind însărcinată cu pregătirea cadrelor aparatului comunist, îndoctrinarea viza așa-numita pregătire politică, iar calificativele *bine* și *foarte bine* la această disciplină asigurau un acces mai facil în rangurile corupte ale nomenclaturii.

Trebuie spus că învățământul superior era sub supravegherea Comitetului Central al Partidului, în timp ce învățământul preuniversitar se afla în sarcina structurilor locale ale acestuia. Academia era compusă din trei facultăți: Facultatea de Istorie a Mișcării Muncitorești, Facultatea de Filosofie și Științe Politice, și Facultatea de Economie (la rândul ei, divizată în trei secțiuni: economie generală, economie internațională și organizare și gestiune economică). Toate acestea erau foarte diferite ca structură, funcționare și meritocrație de cele ale universităților de prestigiu din țară – Cluj, Iași și București. Durata studiilor era fie de patru ani, conform normelor în vigoare în acel timp, fie de cinci ani, pentru studiile la distanță.³³

Mai mult, cursurile de specializare destinate membrilor Partidului Comunist erau adesea livrate de Academia „Ștefan Gheorghiu”, iar acestea aveau o durată cuprinsă între câteva săptămâni și un an (de două ori mai mult pentru aceia care alegeau cursurile la distanță). Funcționarii din administrație optau frecvent pentru asemenea cursuri, echivalentul celor postuniversitare, care le puteau deschide accesul chiar și către studiile doctorale. În acest caz, membrii de Partid care obțineau recomandări din partea cadrelor superioare se puteau retrage din

³¹ Gabriel Catalan, „Începuturile sovietizării culturii și istoriografiei românești”, în *Anuarul Institutului de Istorie „George Bariț” din Cluj-Napoca: Seria Historica*, vol. 44, Editura Academiei Române, 2005, p. 445.

³² Lavinia Betea, „Gazetar de Ștefan Gheorghiu”, *Jurnalul*, 9 iulie 2009, <https://jurnalul.ro/scinteia/special/gazetar-de-stefan-gheorghiu-513971.html>, accesat la 18 martie 2022.

³³ Nicolae Drăgușin, „Învățământul de partid: poarta de acces la promovare”, *Jurnalul*, 9 iulie 2009, <https://jurnalul.ro/scinteia/special/invatamantul-de-partid-poarta-de-acces-la-promovare-513967.html>, accesat la 18 martie 2022.

„câmpul producției” pentru o perioadă de trei până la patru ani, pentru a-și pregăti doctoratul. Faptul că oferta de studii a Academiei „Ștefan Gheorghiu” cuprindea studiile doctorale era în mod deosebit grav, deoarece calitatea *elitelor* universitare formate sub auspiciile PCR era încă un factor ce altera condiția intelectualilor români. Diferențele între școala doctorală de Partid și cele ale universităților cu reputație era, desigur, de netăgăduit.

Pentru a înțelege mai bine pericolul reprezentat de aceste schimbări în sistemul de învățământ, trebuie notat că Academiei „Ștefan Gheorghiu” i-a fost alipit în 1971 un *Institut central de pregătire a cadrelor de conducere din economia și administrația de stat*, cu rolul de a facilita accesul nomenclaturiștilor la un titlu artificial de doctor. Obiectul principal de studiu al acestei entități îl reprezenta *socialismul științific*³⁴, devenit obligatoriu de altfel în toate specializările academice, indiferent de centrul universitar.

Aceeași intoxicare afecta și alte domenii de formare, precum jurnalismul sau profesiile economice. Ce diferență era între vocea unui specialist în adevăratul sens al cuvântului, care avea curajul să vorbească la microfoanele Radio Europa Liberă și să promoveze mesaje democratice, anticomuniste, și servitorii partidului unic, instruiți strict pe baze doctrinare! Dorința PCR de a exercita un control total asupra presei, în vederea răspândirii mesajelor de propagandă și manipulare, a atins paroxismul când Academia „Ștefan Gheorghiu” a căpătat monopolul asupra acordării calificării de jurnalist. Doar așa, noii oameni de presă ai țării puteau fi îndoctrinați de o manieră controlată, ordonată, în cadrul Facultății de Jurnalism, în timp ce vechii ziariști au fost obligați să urmeze cursuri de formare în Academie.³⁵

Dacă această instituție avea drept scop promovarea și educarea în spiritul principiilor socialismului științific, rămânea oarecum neacoperită nevoia de a pregăti cadre comuniste care să asume roluri de conducere în mecanismele de manipulare prin care se dorea păstrarea partidului unic la putere. Deși Academia „Ștefan Gheorghiu” îndeplinea parțial acest rol, noua administrație de la București a instituit, în 1948, Școala superioară de științe sociale „Andrei A. Jdanov”, care purta numele unuia dintre principalii ideologi ai bolșevismului. Jdanov (1896-1948) asumase rolul de a monitoriza creația literară în sânul Uniunii Sovietice, asigurându-se că autorii își modelau

³⁴ Stela Cheptea, Marusia Cîrstea, Horia Dumitrescu (ed.), *Istorie și societate*, vol. 2, Ed. Mica Valahie, 2011, p. 281.

³⁵ Nicolae Drăgușin, *art. cit.*

textele în funcție de liniile Partidului.³⁶ La scurt timp după inaugurare, școala „Andrei A. Jdanov” și-a conceput două direcții prioritare, acoperind studiul propagandei și al presei, cărora li s-a adăugat, în 1954, o a treia secțiune ce a luat forma unui Institut de științe sociale. Controlată acerb de Kremlin, școala nu a supraviețuit plecării trupelor sovietice din România, în 1958. La acel moment, a fost încorporată în Academia „Ștefan Gheorghiu”, pe baza aceluiași model centralizat pus în aplicare în toate ramurile politicii de stat.³⁷

Sfârșitul Academiei a venit, în mod firesc, odată cu Revoluția din 1989, când liderii Frontului Salvării Naționale i-au pecetluit soarta, odată cu desființarea partidului unic. Nu trebuie însă lăsată impresia că marile universități din România nu ar fi continuat tradiția învățământului și a cercetării de calitate în perioada comunistă. Spre exemplu, predarea limbilor moderne, îndeosebi a francezei, redevinită prima limbă străină ca importanță în timpul regimului Ceaușescu, a cunoscut o perioadă favorabilă îndeosebi în anii '70 și '80, în marile centre universitare – Cluj, Iași, București.

O porțiță nedemnă pentru „intelectualii” formați în doctrina PCR și o sursă de educație a unei noi generații de „elite”, Academia „Ștefan Gheorghiu” a constituit un obstacol ridicat de regimul totalitar de la București în calea afirmării intelighenției veritabile a României. Tentativa, parțial reușită, de a domina și reforma lumea intelectuală folosind drept pârgă astfel de instituții corupte a forțat multe voci de valoare să adopte calea exilului, sau le-a redus la tăcere. Desigur, proiectul nu a fost unul eminamente românesc, ci aparținea doctrinei sovietice menite să înlocuiască intelectualitatea veritabilă cu o nouă categorie socială, mult mai docilă și folositoare intereselor manipulative ale totalitarismului. Nu trebuie să căutăm prea departe pentru a da de alte Academii de tipul „Ștefan Gheorghiu” în majoritatea statelor situate de partea estică a cortinei de fier, în ceea ce am putea numi echivalentul din viața academică al colectivizării, industrializării forțate și al altor măsuri abuzive ale comuniștilor.

³⁶ Kees Boterbloem, *The Life and Times of Andrei Zhdanov, 1896-1948*, Ed. McGill-Queens, 2004, p. 281.

³⁷ *News from behind the Iron Curtain*, vol. 3, National Committee for a Free Europe (U.S.), Free Europe Press, 1954, p. 22.

Controlul asupra mijloacelor de informare

Pe lângă subjugarea vieții academice, dar în continuare urmând fidel modelul sistemului sovietic, PCR a considerat ca fiind o prioritate supunerea mijloacelor de informare, evident pentru a limita accesul la ce se întâmpla în realitate în țară, dar și cu scopul de a manipula și a cenzura vocile disidente. Presa scrisă din România cunoscuse un avânt remarcabil în perioada interbelică și era apanajul saloanelor cultivate de intelectualii români după modelul parizian, așa că tocmai ea a devenit ținta unei transformări bruște în mecanism de propagandă, având drept vârf de lance publicația *Scânteia*. Instrument de vază al Partidului Comunist, *Scânteia* apăruse ca jurnal ilegal al extremei stângi în anii '30 și nu fusese legalizată decât în 1944, cu misiunea de a favoriza victoria socialismului în țară.

Conducerea ziarului i-a revenit lui Miron Constantinescu³⁸, dar profesorul de jurnalism Silviu Brucan, practician în domeniu și membru al nomenclaturii comuniste, a fost forța motrice din spatele proiectului. Ambasador al României la Washington DC și la ONU, el va deveni unul dintre detractorii regimului Ceaușescu și va avea o contribuție la căderea acestuia în 1989.³⁹ La început, însă, în calitatea sa de redactor-șef, poziție ocupată de Brucan până în 1956, acesta a contribuit la promovarea unui mesaj foarte ferm în societatea românească, prin care se opunea cu fermitate și chiar cu cruzime nu doar legionarilor, ci și intelectualilor din mediul universitar și țăranilor înstăriți care detestau colectivizarea. Redacția includea oameni educați și reprezentanți ai proletariatului, cu toții adoptând o poziție aliniată celei a Partidului. Unii, precum scriitorul Ion Călugăru, în ciuda apartenenței la curentul avangardist, îmbrățișaseră încă din interbelic un mesaj de stânga și incluseseră în creația lor tematica luptei muncitorilor împotriva abuzurilor comise de capitaliști. Alții, precum criticul literar Traian Șelmaru, cultivau realismul socialist și valoarea dictoanelor comuniste.⁴⁰

Construirea poziției dominante a jurnalului *Scânteia* în presa românească a fost un proces sistematic, gândit în așa fel încât să exploateze slăbiciunile și temerile societății de după cel de-al doilea Război mondial. Prin urmare, critica găzduită de paginile acestuia s-a îndreptat împotriva

³⁸ Vladimir Tismăneanu, *Stalinism for All Seasons: A Political History of Romanian Communism*, University of California Press, 2003, p. 260.

³⁹ Dennis Deletant, *Ceaușescu and the Securitate: Coercion and Dissent in Romania, 1965-1989*, Ed. M.E. Sharpe, 1995, p. 253.

⁴⁰ *Soviet literature, Soyuz pisateley SSSR*, Foreign Languages Pub. House, Moscova, 1952, p. 170.

regimului mareșalului Antonescu și a legionarilor, asimilând orice intelectual ce se declara anticomunist ideii de „dușman al poporului”. Limbajul virulent, specific presei comuniste de pretutindeni, prindea la un segment al populației. Pe de altă parte, elogiile nu conteneau la adresa liderului sovietic Stalin, performanțelor industriei și agriculturii Uniunii Sovietice, precum și oricărei sărbătoriri comuniste, naționale sau internaționale, însoțite negreșit de o ediție specială a *Scânteii*.

Presa românească, metamorfozată după preceptele partidului unic, *recte* ale Moscovei, se baza pe cenzură, suprimarea tradițiilor, o abordare culturală orientată spre doctrina comunistă, propaganda ostentativă, cultul liderului și încurajarea unei clase sociale să i se opună altele.⁴¹ Foarte departe de presa internaționalizată a perioadei interbelice, noile practici au fost menite, îndeosebi în timpul regimului Ceaușescu, să contribuie la controlarea societății de către Partid, prin îngrădirea accesului la informațiile ce nu îi serveau acestuia. Prin urmare, publicul era tot mai puțin la curent cu realitățile din țară – și nu numai – pe măsură ce i se livrau critici sterile ale occidentului și lumii capitaliste în general. În schimb, consumatorii de media erau inundați de reportaje privind performanțele regimului comunist, care accentuau în mod ridicol date statistice inventate, în timp ce situația materială a populației și penuria de alimente din ultima perioadă a regimului contrastau tot mai mult cu informațiile venite pe căi oficiale.

Cât despre celelalte surse de informare, Societatea română de radiodifuziune, care avusese momentele sale memorabile (creată în 1936, ea rămăsese în mințile multor români după transmiterea mesajului Regelui Mihai, pe 23 august 1944, care a schimbat cursul războiului, mesaj preluat de marile posturi de radio occidentale, precum Radio Londra, în dimineața zilei următoare)⁴², a fost una dintre primele instituții trecute sub controlul strict al statului de către regimul comunist. La data de 11 iunie 1948 s-a procedat la naționalizarea acestei societăți⁴³, care a fost împărțită în trei secțiuni tematice: politică, cultură și muzică⁴⁴, niciuna rămasă nesupravegheată de comuniști. Așadar, dreptul la liberă exprimare a fost știrbit printr-un demers susținut de politizare a radioului public, ale cărui emisiuni au început să fie impregnate de conotații

⁴¹ Dinu C. Giurescu, *Romania's Communist takeover: the Rădescu government*, East European Monographs, 1994, p. 46.

⁴² Gh. Buzatu, Dana Beldiman, *23 August 1939-1944. Romania și Proba Bumerangului*, Ed. Mica Valahie, 2003, p. 36.

⁴³ Legea nr. 119 pentru naționalizarea întreprinderilor industriale, bancare, de asigurări, miniere și de transporturi, pct. 76, http://www.cdep.ro/pls/legis/legis_pck.http_act_text?id=1575, accesat la 19 martie 2022.

⁴⁴ Decretul nr. 216/1948.

politice. Contrastul dintre programele Societății române de radiodifuziune și posturile de radio occidentale, îndeosebi Radio Europa Liberă, devenea frapant.

În 1956, mecanismele de propagandă ale PCR au mers un pas mai departe, odată cu înființarea Televiziunii române, care, împreună cu Societatea română de radiodifuziune, formau Radioteleviziunea română. Deși dependentă de tehnologia rusească la început, televiziunea publică a cunoscut de o perioadă de relativă autonomie față de linia Partidului, care a durat până în 1970.

În 1985, cel de-al doilea canal de televiziune din România și-a oprit transmisia, după 17 ani de activitate, lăsându-i monopolul postului TVR. Programul acestuia a fost redus la două ore pe zi⁴⁵, dedicate aproape în întregime exacerbarii cultului sufocant al personalității liderului, Nicolae Ceaușescu, precum și al Elenei Ceaușescu. Aceeași logică a fost aplicată radioului public, care a primit, în 12 ianuarie 1985, ordin să întrerupă transmisia în studiourile regionale care funcționau în orașe mari ale țării, precum Cluj, Craiova, Timișoara, Iași și Târgu-Mureș.⁴⁶ Aceste elemente descentralizate erau percepute ca potențiale surse de autonomie, care ar permite distanțarea de linia ideologică a comuniștilor, în contextul unei psihoze mai clare ca oricând conturate în jurul autorității liderului tot mai alienat. Programul celor două posturi de radio principale, Radio România 1 și 2, a fost scurtat, astfel încât să nu se mai difuzeze noaptea. Din nou, se observă temerile autorităților că ar fi putut scăpa de sub control ce se transmitea.

Toate aceste regrese în privința modului de funcționare a mijloacelor de informare din România comunistă au venit pe fondul unui apetit al populației pentru mass media străine. Existau practici de „piratare” a semnalului radio-tv pentru a avea acces la canale rusești, maghiare și uneori chiar occidentale. Numeroși intelectuali vorbeau limba franceză, ceea ce le facilita accesul la acestea din urmă. Sigur, posturile erau interzise, dar asta nu i-a descurajat decât parțial pe români să caute emisiuni nealterate de propagandă, la Vocea Americii, Radio Europa Liberă sau Radio Vatican. Problemele tehnice erau, însă, omniprezente, iar comuniștii instalaseră în Carpații Meridionali, mai precis în Retezat-Godeanu, echipamente de bruiaj radio, la o altitudine de 1802 de metri, pe vârful „Muntele Mic”. Ruinele acestui echipament, care nu a fost menținut în funcțiune mult timp și a cărui eficiență a fost redusă, așa cum se întâmplase și în Polonia⁴⁷, sunt vizibile și în prezent.

⁴⁵ *Istoric. Alb-negru și color*, TVR, 25 iunie 2012, http://www.tvr.ro/istoric-alb-negru-si-color_2223.html#view, accesat la 19 martie 2022.

⁴⁶ *Anii 80*, Radio România, http://www.srr.ro/anii_80-11870, accesat la 19 martie 2022.

⁴⁷ Pierre Bühler, *Histoire de la Pologne Communiste: Autopsie d'une imposture*, Ed. Karthala, 1997, p. 256.

În ciuda acestor eforturi ale aparatului de partid de a exercita controlul asupra tuturor surselor de informare, Radioteleviziunea română a devenit un actor cheie în timpul Revoluției din 1989, încă de la primele manifestații. Faptul că revoluționarii au „eliberat” radioul și televiziunea publice la 22 decembrie⁴⁸ a fost momentul de turnură al mișcării, deoarece astfel au fost pronunțate declarațiile care au mobilizat populația pentru susținerea schimbării regimului. A spune, însă, că 1989 a marcat și sfârșitul ingerințelor politicului în radioteleviziunea publică ar fi, desigur, o exagerare.

Concluzionând, în acest capitol am arătat ruptura dintre România interbelică și cea comunistă, prin indicarea unor momente cheie în care regimul instalat la București în 1945 a poziționat țara în logica totalitarismului, a economiei controlate și a controlului asupra societății. Cele două studii de caz vizând libertatea de exprimare, cel asupra mediului universitar și cel referitor la mass media, au indicat încercările comuniștilor de a altera condiția intelectuală și, astfel, de a opri disidența. Accesul inteligenței române la sursele de informare pe care le prețuia și la deschiderea occidentală ce o caracterizase în perioada interbelică a fost stăvilit, dar mulți au găsit căi de a atenua efectele cenzurii. Crearea structurilor de învățământ superior ale Partidului nu a distrus centrele universitare autentice, chiar dacă accesul acestora la lumea democratică și mesajul public pe care îl puteau promova nu au rămas aceleași. Disidența a continuat atât în interiorul granițelor României, cât și într-o diasporă înverșunată de abuzurile comise de regimul comunist, iar consecințele acestei determinări se vor vedea la momentul 1989, dar și după, în procesul de tranziție și în derapajele sale.

⁴⁸ *La culture de service public de radiodiffusion*, Observatoire Européen de l'Audiovisuel, Consiliul Europei, 2007, p. 183.

Cap. 2. Angajamentul pro-european și persistențele vechiului regim

2.1 Importanța declarației de la Snagov la 15 ani de la momentul integrării⁴⁹

Probabil nu sunt mulți acei români care își amintesc momentul în care partidele politice importante și-au luat angajamentul de a susține integrarea europeană a României la doar cinci ani de la Revoluție, într-un context intern dificil. A fost un act politic rar întâlnit în construcția europeană, nu tocmai accesibil acelora care nu înțelegeau exact ce implică integrarea țării în Uniunea Europeană și care încă se confruntau cu terminologia tranziției și privatizării, dar și cu zvâcnirile retrograde ale regimului Iliescu. Aproximarea de blocul comunitar rămâne un moment de excepție, iar documentul care a exprimat public acest deziderat național merită reamintit și analizat, pentru a înțelege semnificația consensului național în drumul spre cel mai mare proiect la care a aderat România modernă.

Contextul în care s-a conturat spiritul de la Snagov

Tranziția României către democrație, ca urmare a evenimentelor din decembrie 1989, s-a dovedit a fi un proces extrem de sinuos și încetinit de persistența unor elemente ale vechiului regim în viața politică, dar și în gândirea economică. Fenomenul Piața Universității, adică protestele menite să garanteze respectarea faimosului punct 8 al Proclamației de la Timișoara, care viza lustrarea temporară a fostelor cadre comuniste din viața politică, rămâne un simbol al dificultăților presupuse de acest divorț de trecut.⁵⁰ Principiul nu a mai fost niciodată pus în aplicare, dar el ar fi favorizat o maturare politică mai grabnică a electoratului român, precum și crearea unei aure mult mai puțin politizate în jurul instituției șefului statului.

Promisiunea guvernului provizoriu, conturat de Frontul Salvării Naționale, de a nu se constitui în partid politic și, deci, de a nu participa pe listele primului scrutin democratic de după 1989, s-a dovedit și ea deșartă. Decizia lui Ion Iliescu a fost alta și a adus victoria de netăgăduit a FSN în alegerile parlamentare din mai 1990, cu 66,3% din voturi, în timp ce Iliescu devenea primul

⁴⁹ Adrian-Gabriel Corpădean, „Un rappel de la déclaration de Snagov une décennie après l'intégration de la Roumanie dans l'Union européenne”, în *Synergies Roumanie*, nr. 12, 2017, pp. 25-36.

⁵⁰ Tom Gallagher, *Modern Romania: The End of Communism, the Failure of Democratic Reform, and the Theft of a Nation*, NYU Press, 2008, p. 90.

președinte al noii României, fiind votat de 86% din electorat.⁵¹ Revolta intelectualilor față de această continuitate disimulată a vechiului regim, al cărei simbol au devenit protestele din Piața Universității, a dus la odiosul episod al mineriadelor.⁵² În trei rânduri, mai exact în ianuarie, februarie și iunie 1990, minerii din Valea Jiului au fost aduși în capitală pentru a înăbuși cu barbarie mișcările de protest pașnice ale societății civile în formare, o expresie a pluralismului de idei și a renașterii partidelor politice istorice, precum Partidul Național Liberal și Partidul Național Țărănesc Creștin-Democrat.

O analiză a acestor primi ani de după 1989 revelează, așadar, un decalaj între situația României și cea a altor state din fostul bloc comunist din Europa central-răsăriteană. Pe când Polonia, Ungaria și Cehoslovacia (apoi Cehia și Slovacia) făceau primii pași pentru a se apropia de Comunitatea Europeană, căutând susținerea economică și politică a acesteia, România se afunda în izolare.

Reconstrucția instituțională promovată de Constituția din 1991 a fost contrastată de situația economică precară. Transformarea unei economii de comandă, centralizate, într-una de piață, caracterizată de liberalizarea prețurilor, necesară dar dificil de realizat, a stârnit nemulțumirea maselor. Organizate în spiritul noii legi fundamentale, alegerile din 1992 au reflectat această schimbare de perspectivă a românilor, iar FSN, susținător al lui Ion Iliescu, a obținut doar un succes relativ, cu 28% din voturi. Președintelui i-au trebuit două tururi de scrutin pentru a fi reales, în fața lui Emil Constantinescu, candidatul din partea Convenției Democratice. Numărul foarte mare al formațiunilor politice create după Revoluție a făcut necesară implementarea unui prag electoral, stabilit la 3%, ceea ce totuși a permis intrarea în parlament a nu mai puțin de opt partide.⁵³

Cu tot contextul fragil și pauperitatea care afecta o parte importantă a populației, România a demarat, grație relativei stabilități date de scrutinul din 1992, un demers mai mult sau mai puțin susținut de integrare în structurile internaționale. La început a fost Consiliul Europei, în 1993, după care țara a semnat Acordul de Asociere la UE, intrat în vigoare la 1 februarie 1995. Documentul, care fusese semnat cu doi ani mai devreme, stabilea formele de dialog politic, instituțional și economic cu UE, reprezentând un complement binevenit al strategiei de la Copenhaga, adoptată

⁵¹ Ben Fowkes, *The Post-Communist Era: Change and Continuity in Eastern Europe*, Springer, 1999, p. 67.

⁵² Tom Gallagher, *op. cit.*, p. 96.

⁵³ Steven D. Roper, *Romania: The Unfinished Revolution*, Psychology Press, 2000, pp. 74-75.

în 21-22 iunie 1993 cu scopul de a facilita apropierea dintre noile democrații din est și spațiul comunitar. Acesta din urmă a fost și el ranforsat de intrarea în vigoare a Tratatului de la Maastricht, care a creat Uniunea Europeană, la finele aceluiași an. O lectură a textului Acordului de Asociere dintre România și UE⁵⁴ dă o senzație de déjà vu, chiar dacă una anticronologică, deoarece Parteneriatul Estic care a dat naștere unor acorduri similare cu țări precum Georgia, Ucraina și Republica Moldova urmează aceeași logică: consolidarea democrației cu sprijinul UE, reconstrucția economică și adaptarea graduală la exigențele pieței unice, adică la libera circulație, cooperarea în domenii prioritare, de la cultură la educație, și până la servicii financiare.

Semnarea Acordului de către guvernul român a reprezentat pasul decisiv spre integrare, în perioada de începere a tranziției, însă același lucru s-a întâmplat în celelalte țări din regiune care aspirau la calitatea de membru al UE. În perioada respectivă, aproape toți vecinii fost-comuniști ai României au făcut acest pas – unii mai devreme, în 1994, precum Polonia și Ungaria, în timp ce alții puțin mai târziu, în 1995, dacă ne referim la Bulgaria, Cehia și Slovacia. Statele ale căror economii erau mai facil de gestionat, cum ar fi cele baltice, au semnat Acordurile de Asociere în 1998, iar Slovenia în 1999. Ele, însă, au reușit să finalizeze dosarul de integrare înaintea României și Bulgariei.⁵⁵ Noi decalaje se conturau, așadar, în sânul fostului bloc comunist, majoritatea statelor de aici integrându-se în UE în 2004, spre deosebire de România și de vecinul său din sud, care au mai așteptat timp de trei ani. Nu vom insista asupra chestiunilor tehnice care au condus la aceste întârzieri, ci vom reveni la perioada Declarației de la Snagov, pentru a vedea mai degrabă cum s-a ajuns la momentul 2007.

De partea comunitară, premisele care au făcut posibilă această nouă orientare, fără îndoială îndrăzneță, spre democrațiile fragile din Europa central-estică, au fost creionate de concluziile Consiliului European de la Lisabona, din iunie 1992, care au pus bazele criteriilor ce se vor adopta formal la Copenhaga, au decis consolidarea proiectului european prin acordul asupra Tratatului de la Maastricht, au anticipat intrarea în vigoare a pieței unice și au arătat voința statelor occidentale

⁵⁴ *Acord european din 1 februarie 1993 instituind o asociere între România, pe de o parte, Comunitățile Europene și statele membre ale acestora, pe de altă parte*, Monitorul Oficial, nr. 73 din 12 aprilie 1993, http://www.osim.ro/legislatie/Acord_Breuxelles93.pdf, accesat la 19 martie 2022.

⁵⁵ *Association Agreements*, Serviciul European de Acțiune Externă, http://www.eeas.europa.eu/archives/docs/association/docs/agreements_en.pdf, accesat la 19 martie 2022.

de a le oferi sprijin financiar celor potențial candidate. Acest ajutor a venit sub forma unor instrumente de preaderare: PHARE, ISPA și SAPARD.⁵⁶

Din punct de vedere instituțional, România nu era la primul contact cu spațiul comunitar, deoarece avusese relații comerciale cu CE încă din 1969 și fusese inclusă în sistemul de preferințe generalizate al acesteia în 1974. Mai târziu, în 1980, a fost înființată Comisia mixtă România-CEE, care a parafat o serie de acorduri comerciale între părți⁵⁷ și a condus la recunoașterea integrală a Comunității de către România comunistă, în 1981. Imediat după Revoluție, în 1990, România a fost recunoscută de Comunitatea Europeană și a primit acces la fondurile europene nerambursabile, prin intermediul programului PHARE. Tot atunci, s-au stabilit relațiile diplomatice și au avut loc vizitele oficiale între cei doi actori ai politicii internaționale, proces marcat și de inaugurarea Delegației permanente a CE la București, sub conducerea diplomatei britanice Karen Fogg.⁵⁸

Lucrările Comisiei de la Snagov și conținutul Declarației

Am prezentat mai sus contextul în care a luat naștere Declarația de la Snagov, dar ideea esențială a reprezentat-o stabilirea unui consens național menit să asigure susținerea de durată a procesului de integrare europeană a României, cu o largă participare a societății civile și a clasei politice. Într-un mediu atât de instabil, devenea esențial consensul în veritabila pleiadă de partide apărute în primii ani de democrație, care ar fi trimis și un mesaj puternic dincolo de granițele țării, anume că integrarea era o prioritate strategică.

Comisia de la Snagov și-a desfășurat lucrările în perioada martie-iulie 1995 și a întruchipat acel consens național, oarecum surprinzător, având în vedere disensiunile dintre partidele politice în jurul conținutului reformelor și priorităților naționale. Se vorbea, la acea vreme, de așa-numitul „spirit de la Snagov”, pentru a descrie atmosfera favorabilă proiectului european în toate zonele

⁵⁶ Nicolae Păun, Adrian-Gabriel Corpădean, „Cultural Opportunities and Shortcomings in the Management of EU-funded Projects in Romania”, in *Journal of European Integration History*, nr. 2, vol. 23, Ed. Nomos, Baden-Baden, 2017, pp. 295-305.

⁵⁷ Martin Sajdik, Michael Schwarzingger, *European Union Enlargement: Background, Developments, Facts*, Routledge, 2017, cap. 2.

⁵⁸ Tom Gallagher, *Romania and the European Union: How the Weak Vanquished the Strong*, Oxford University Press, 2013, p. 79.

vieții politice a României. La 21 iunie, Comisia a anunțat stabilirea unei strategii naționale pentru pregătirea aderării României la UE, în fapt rezultatul negocierilor și consultărilor ample derulate cu scopul de a stabili liniile directoare ale unui demers care deja se bucura de susținerea populației. A doua zi, România a adresat președinției franceze a Consiliului cererea de aderare la UE, acompaniată de această strategie națională.⁵⁹

Documentul s-a inspirat din noua perspectivă a UE rezultată din lucrările Consiliului European de la Essen, din decembrie 1994 - ultimul cu participarea lui Jacques Delors -, care a decis acordarea de sprijin suplimentar țărilor asociate, atât pe plan financiar, cât și în tranziția politico-democratică.⁶⁰

Conducerea Comisiei de la Snagov i-a revenit academicianului și economistului Tudorel Postolache, care și-a format o echipă eterogenă, incluzând politicieni din guvern și din alte partide politice, precum și personalități din mediul academic și, într-un exercițiu de imagine interesant, tineri care au obținut rezultate remarcabile la concursurile educaționale la nivel național și internațional.

Analizele efectuate de Comisie au fost abundente și au inclus descrieri ale situației României la acea vreme, de exemplu ale condițiilor economice precare și ale diferențelor de percepție între generații, mai mari decât în statele cu o democrație stabilă. În ceea ce am putea considera preambulul Declarației, scris de Postolache⁶¹, acesta vorbește despre multilingvism, o nouă orientare în educația românească menită să promoveze învățarea limbilor străine, dar și a limbajelor informatice, precum și despre cultivarea creativității artistice. Este un demers de apreciat, care a găsit ecouri în anii următori și a contribuit la noua orientare a învățământului în România, ținând conturarea unor avantaje competitive pentru tinerii educați. Marile universități, precum Babeș-Bolyai, și-au creat în timp condițiile necesare dezvoltării unor poli de cercetare-dezvoltare, îndeosebi în industria TIC, sub forma unor clustere cu piața muncii.

⁵⁹ Valeriu Ioan-Franc (ed.), *Din lucrările Comisiei de la Snagov, martie-iunie 1995*, Centrul de informare și documentare economică, București, 2000, <http://www.cdep.ro/pdfs/snagov95.pdf>, accesat la 19 martie 2022.

⁶⁰ *Conseil européen. Réunion des 9 et 10 décembre 1994 à Essen. Conclusions de la Présidence*, http://www.europarl.europa.eu/summits/ess1_fr.htm, accesat la 19 martie 2022.

⁶¹ „Discurs rostit de academician Tudorel Postolache în Ședința plenară a Comisiei pentru elaborarea strategiei naționale de pregătire a aderării României la Uniunea Europeană, 22 mai 1995”, in Valeriu Ioan-Franc (ed.), *op. cit.*, pp. 3-15.

Postolache efectuează și o analiză a unei teme recurente în istoria modernă a românilor, teoria adoptării modelelor. De la sincronismul lovinescian încolo, avem de-a face cu un leitmotiv care și-a cunoscut extremele în dezvoltarea și modernizarea României și care a revenit odată cu dezbateră privind viitorul țării după eliberarea de sub comunism. În accepțiunea lui Postolache, exemplul Portugaliei, aflată la un nivel de dezvoltare mult sub cel al Comunității, și cel al Luxemburgului, situat la polul opus, arată că indiferent de acest criteriu inițial, calitatea de membru al UE a generat o dezvoltare economică impresionantă. Sigur că trebuie să privim cu rezerve viabilitatea acestor paralele, dar ele au indicat că diferențele socio-economice, chiar geopolitice, între state nu constituie obstacole în calea integrării.

Setul de date pregătit de Comisia responsabilă cu redactarea Declarației de la Snagov oferă o bază importantă de documentare. Cele 41 de studii menite să descrie domeniile-cheie care urmau să facă obiectul negocierilor cu UE, alături de Cartea Albă privind economia națională și societatea, au marcat un debut bine argumentat al relațiilor dintre România și UE. Aceste studii auxiliare surprind dimensiunea regională a fenomenelor analizate, pe lângă cea națională, și insistă asupra unor sectoare în care s-au făcut remarcate realizări deosebite ale societății și economiei românești. Nu lipsesc nici liniile directoare pentru abordarea problemelor structurale majore care vor interveni în discuțiile cu autoritățile de la Bruxelles. Corpusul de texte se sprijină în mod pertinent pe specificul național, dar nu ezită să recurgă la paralele vizând țări precum Spania, Portugalia, Grecia, Austria și Suedia, care prezentau modele mai mult sau mai puțin replicabile pentru România, dat fiind gradul variabil de similitudine socio-economică.

Voința Comisiei a fost să asigure legitimitatea intelectuală și reprezentativitatea textului, redactat nu neapărat în stilul sec al multor documente strategice, ci mai degrabă cu nuanțe filosofice. Consultările au inclus mai multe categorii socio-profesionale, mediul academic, syndicate, presă, partide politice, societatea civilă și tineri. În acest context caracterizat de optimism, Postolache prevedea anul 2000 ca orizont al integrării României, fapt revelat într-un interviu cu Europerspectives, intitulat „La Roumanie face à l’Union européenne”. Am citat din acesta în limba de origine, franceza, pentru a nu-i altera nuanțele:

„La conclusion de la Commission, inscrite dans la stratégie, est que l’adhésion de la Roumanie à l’Union Européenne devient un point essentiel de solidarité nationale. Par les efforts persévérants, il y a la prémisse qu’à l’horizon de l’an 2000, la Roumanie, tout comme d’autres

pays associés, dispose de la capacité d'accomplir les conditions essentielles requises par l'adhésion, notamment: 1. la compatibilité des systèmes politique et économique; 2. l'harmonisation de la législation nationale avec "l'acquis communautaire" portant sur le marché intérieur; 3. l'ajustement structurel dont les coûts sont ressentis à court terme, tandis qu'en général les avantages se manifestent à moyen et long terme; 4. la réorientation de toute infrastructure physique, sociale et pour la protection de l'environnement vers l'espace de l'Union Européenne. L'option irréversible pour l'intégration de la Roumanie à l'Union Européenne vise comme objectif essentiel à la promotion d'une politique qui, se fondant sur nos propres efforts, mais aussi sur la coopération internationale, puisse garantir un développement économique ayant comme pendant l'accroissement du bien-être et l'amélioration générale de la qualité de vie."⁶²

Citatul surprinde o înțelegere clară a criteriilor de aderare adoptate de Consiliul European la Copenhaga, precum și o serie de indicații relativ generale privind importanța politicii regionale sau de coeziune pentru România.

Lucrările Comisiei de la Snagov au generat, pe lângă documentele analitice prezentate anterior, o declarație de o pagină, cu importanță politică, dar și simbolică, rămasă în istoriografie sub numele „Declarația de la Snagov”. O analiză a textului acesteia surprinde profunzimea sa, precum și actualitatea unui asemenea demers în contextul celor 15 ani de când România a fost inclusă în UE. Formatul documentului are menirea de a certifica susținerea clasei politice românești pentru reformele modernizatoare necesare orientării pro-occidentale. Întregul spectru doctrinar este cuprins în rubrica semnatarilor, deși la acea vreme, chestiunea doctrinei politice era oarecum laxă. Cât despre validitatea strict juridică a Declarației, este dificil de evaluat, cu atât mai mult cu cât aproape toate entitățile politice semnatare s-au dizolvat sau au fost supuse unor fuziuni și metamorfoze, iar liderii care și-au asumat răspunderea proiectului atunci nu se mai află la conducerea partidelor politice actuale.

Lăsând la o parte acest detaliu tehnic, precum și faptul că în toate statele candidate în anii '90 a existat o formă de consens național în direcția integrării europene⁶³, rămân interesante detaliile care merg dincolo de o analiză pur politică a Declarației. Aceasta prezintă speranțele și

⁶² Tudorel Postolache, „La Roumanie face à l'Union européenne”, interviu cu *Europerspectives*, in Valeriu Ioan-Franc (ed.), *op. cit.*, p. 44.

⁶³ Antoanela-Paula Mureșan, „Romania and Croatia, a content analysis of their support declarations to join the EU”, in *Romanian Review of International Studies*, V, nr. 2, 2013, pp. 1-11.

aspirațiile de mai multe decenii ale românilor construite în jurul ideii de libertate, obținută cu sprijin occidental. Integrarea europeană, devenită „obiectiv strategic național”, presupune compatibilizarea cadrului legal, politic, economic, electoral, judiciar și instituțional cu *acquis-un comunitar*. Cursul acesteia este ireversibil și îndepărtează țara de orice proiect concurent, ceea ce reflectă orientarea pro-euro-atlantică manifestată de o majoritate covârșitoare a românilor.⁶⁴

Textul Declarației⁶⁵ indică o predilecție inițială pentru termeni și sintagme foarte sugestive, precum „punct nodal”, „șansă istorică”, „renașterea României” și „idealurile și interesele fundamentale ale poporului român”. Totuși, regăsim și o doză binevenită de realism, prin reluarea temelor recurente din dezbaterile privind modernizarea și europenizarea țării de-a lungul secolului XX, precum: decalajele în raport cu țările dezvoltate, calitatea vieții și realismul politic. Acestora li se alătură subiecte din noile realități socio-economice, precum societatea informațională, unde, din nou, gradul de înapoiere a României era considerabil. Nu lipsește vocabularul de stânga, cu toate că documentul a fost semnat și de formațiuni politice naționaliste, precum și de Uniunea Democrată a Maghiarilor din România – se vorbește de „solidarități / solidaritate activă”, „largă deschidere internațională”, „amplă cooperare” și „ridicarea nivelului de trai”. Unele dintre chestiunile menționate cu luciditate vor deveni pietre de încercare pentru negociatorii români cu Bruxelles, cum ar fi funcționarea statului de drept și economia de piață viabilă⁶⁶, dar și drepturile minorităților naționale.

Semnatarii documentului au avut cariere politice diferite, aceștia fiind președintele României, Ion Iliescu, prim-ministrul, Nicolae Văcăroiu, președinții celor două camere ale parlamentului, liderii celor 13 partide importante la acea vreme și președintele Comisiei de la Snagov. Aceștia s-au angajat să desfășoare consultări cu mediul universitar pentru a tranșa dezbaterile privind viitorul procesului de integrare al țării, o prevedere constructivă, meritocratică. Este discutabil în ce măsură acest angajament s-a respectat, dar marile centre universitare – Cluj, București, Iași și Timișoara – au luat inițiativa dezbaterilor privind europenizarea sustenabilă a României și reforma profundă a instituțiilor statului. Prin proiectele europene implementate,

⁶⁴ Tom Lansford, Blagovest Tashev, *Old Europe, New Europe and the US: Renegotiating Transatlantic Security in the Post 9/11 Era*, Taylor & Francis, 2017, p. 263.

⁶⁵ „Declarația de la Snagov”, în Valeriu Ioan-Franc (ed.), *op. cit.*, pp. 67-68.

⁶⁶ Vezi: Horațiu Sorin Dan, „The Influence of Cultural Elements on Fiscal Behaviour in the European Union”, în *Online Journal Modelling the New Europe*, nr. 16, 2015, pp. 3-19 și *Idem*, „The Role of Interculturalism in European Integration”, în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Studia Europaea*, nr. 2, 2014, pp. 131-142.

analizele și colocviile științifice cu o participare internațională tot mai pregnantă, dar și prin consilierea decidenților naționali responsabili cu negocierile europene, aceste universități mari au dezvoltat competențe decisive în materie de integrare, într-un ritm care l-a excedat uneori pe cel al autorităților centrale.

Calendarul aderării

În ceea ce privește cadrul temporal propus de către Declarația de la Snagov pentru finalizarea procesului de aderare a României la UE, regăsim naiva sau idealista perspectivă dată de cei cinci ani de care se vorbește în text. Ritmul reformelor de până atunci nu susținerea nicidecum un asemenea orizont de timp, deși au existat anumite evenimente care au dat un imbold așteptărilor României. Dintre acestea, s-au remarcat prezența lui Ion Iliescu la Consiliul European de la Cannes din 27 iunie 1995, momentul adoptării Cartei Albe pentru statele asociate⁶⁷, semnarea Protocolului adițional la Acordul de Asociere, în 30 iunie 1995⁶⁸, sau, mai târziu, în guvernarea Convenției Democratice, participarea președintelui Constantinescu la summit-ul de la Amsterdam din 27 iunie 1997.⁶⁹

Dacă Agenda 2000, documentul Comisiei Europene emis în iulie 1997, sublinia dificultățile cu care se confrunta România în procesul de apropiere de blocul comunitar, Consiliul European de la Helsinki, din decembrie 1999, a oferit perspective mai concrete privind aderarea țării, condiționate de progresele din perioada următoare.⁷⁰ După perioada sinuoasă marcată de reforme și așteptarea tensionată a rapoartelor de țară anuale, România a primit în final acceptul Comisiei Europene, în decembrie 2004, semnarea Tratatului de Aderare având loc în aprilie 2005. Procesul finalizat la 1 ianuarie 2007 nu a fost lipsit de complicații și a implicat luarea unor măsuri fără precedent, de la clauza de salvagardare care nu a mai fost activată, până la continuarea

⁶⁷ *Cannes European Council, 26 and 27 June 1995, Presidency Conclusions*, Consiliul European, <http://www.consilium.europa.eu/media/21189/cannes-european-council.pdf>, accesat la 19 martie 2022.

⁶⁸ *Décision du Conseil et de la Commission, du 4 décembre 1995, concernant la conclusion du protocole additionnel à l'accord européen établissant une association entre les Communautés européennes et leurs États membres, d'une part, et la Roumanie, d'autre part*, 95/561/CE, Euratom, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/FR/ALL/?uri=CELEX:31995D0561>, accesat la 19 martie 2022.

⁶⁹ *Amsterdam European Council, 16 and 17 June 1997, Presidency Conclusions*, Consiliul European, europa.eu/rapid/press-release_DOC-97-2_en.pdf, accesat la 19 martie 2022.

⁷⁰ Dimitris Papadimitriou, David Phinnemore, *Romania and The European Union: From Marginalisation to Membership?*, Routledge, 2008, p. 15.

supravegherii modului de funcționare a justiției, atât în România, cât și în Bulgaria, prin Mecanismul de Cooperare și Verificare.

La 15 ani după aderarea la UE, România rămâne o țară euro-optimistă, contrar chiar tendințelor regionale și lipsei unor elemente esențiale ale calității de stat membru – accesul la spațiul de liberă circulație Schengen și utilizarea monedei euro. Putem vorbi despre persistența unui așa-zis „spirit de la Snagov”, deoarece principiile adoptate acolo nu au fost niciodată contestate de o voce politică puternică. Nici existența, după mulți ani, a unui partid eurosceptic în parlamentul României, nu pare să aibă vreun efect asupra angajamentelor pro-europene și pro-atlantice ale statului. Percepția publicului român la adresa UE rămâne favorabilă, spre deosebire de cea a eficienței și corectitudinii instituțiilor naționale, ceea ce separă clar România de alte state membre din spațiul central-estic, precum Ungaria sau Polonia. Paradoxal, ambele cunosc un grad de integrare mai pronunțat decât al României, fiind membre ale spațiului Schengen și având o absorbție superioară a fondurilor structurale. Dacă Polonia și Cehia au intervenit vocal în dezbaterile europene privind Tratatul de la Lisabona, România și-a păstrat optimismul și cu ocazia adoptării acestui tratat de reformă, fără a negocia o poziție privilegiată sau un opt-out, așa cum s-a întâmplat în cazul altor state. Atât timp cât societatea civilă, mediul academic și partidele majore văd în apartenența la UE soluția pe termen lung la problemele structurale persistente ale țării și cât timp blamarea Uniunii pentru eșecurile din politica internă nu se conturează ca un argument politic viabil, se poate afirma că mesajul de la Snagov este o constantă a mediului politic românesc, altminteri generalmente instabil și adesea dezamăgitor.

2.2 Despre reminiscențele trecutului comunist în România actuală⁷¹

Probabil că perioada comunistă rămâne un subiect tabu pentru o parte a românilor, din varii motive, sau prea puțin cunoscut pentru noile generații. Nostalgia, fascinația bizară, necunoașterea distructivă și teribilismul, însă, surprind din când în când în diferite contexte în care se aduce în discuție, de o manieră mai mult sau mai puțin calificată, subiectul epocii ceaușiste. O jumătate de secol schimbă mentalități, uneori ireversibil, iar 30 de ani de la Revoluție nu pot emite pretenția de a fi șters totul cu buretele – ceea ce nu ar fi nici dezirabil. Considerăm a fi de interes, deci, să decelăm câteva dintre elementele de sorginte comunistă care au persistat în diferite planuri ale vieții românilor, după o tranziție cu limite temporale incerte, generând situații paradoxale și continuități uneori greu de explicat prin filtrul normalității. Care sunt aceste persistențe și cum intră ele în contradicție cu atașamentul declarat al românilor față de proiectul de integrare europeană? - sunt întrebările la care am încercat să răspundem în acest subcapitol al lucrării noastre.

O privire aruncată spre trecut

Ar fi naiv să afirmăm că toate plăgile comunismului s-au închis într-un interval de trei decenii, mai ales într-un context al politicii internaționale în care arma războiului este din nou folosită abuziv de regimul de la Kremlin. Însăși Revoluția de la 1989 rămâne un capitol deschis, cu o serie de conotații juridice ce așteaptă să fie clarificate. Democrația românească este foarte tânără din punct de vedere istoric și înregistrează numeroase derapaje, unele greu de înțeles, altele izvorâte dintr-un caracter dualist al percepției, sau autopercepției, rolului României în UE, reflectat în comportamente socio-politice. Vorbim despre o țară care nu a reușit să prindă cu adevărat sensul integrării europene, cert, încă incompletă în cazul său, dar care pare să o accepte ca o variantă salvatoare, a „prințului străin”, o contrapondere la instituțiile naționale percepute adesea ca fiind corupte și ineficiente. Înainte de izbucnirea crizei Covid-19, românii declarau, conform anchetelor Eurostat, că au de două ori mai multă încredere în instituțiile UE (pe care cât de bine le cunosc?)

⁷¹ Adrian-Gabriel Corpădean, „Quelques réflexions sur les persistances du passé communiste en Roumanie”, in *Synergies Roumanie*, nr. 15, 2020, pp. 55-67.

decât în cele naționale.⁷² Aceeași atitudine se întâlnește chiar înainte de aderare, ceea ce înseamnă că, spre deosebire de alte state membre sau candidate, UE nu poate deveni vinovatul de servicii pentru insuccesele politicilor naționale, iar euroscepticismul la scară largă nu pare a avea vreo șansă reală în România, cel puțin până acum.

Este adevărat că fața României s-a schimbat enorm de când s-a angajat pe calea pro-europeană. Avem un bilanț financiar indiscutabil pozitiv, de aproape 50 de miliarde de euro⁷³, coroborat cu respingerea, de majoritatea forțelor politice, a atitudinilor naționaliste și xenofobe. Pe de altă parte, țara rămâne – sau devine tot mai – divizată, între marile orașe, cu o dezvoltare economică spectaculoasă, și o zonă rurală, căreia i se adaugă majoritatea orașelor de mici dimensiuni, care nu reușește să țină pasul și își pierde populația fie în favoarea primeia, fie prin plecarea în afara granițelor. Mergând mai departe, și în cazul orașelor mari există clivaje, București-Ilfov având un PIB/cap de locuitor situat la 144% din media europeană, iar regiunea de Nord-Est înregistrând valoarea de 39% a aceluiași indicator.⁷⁴

Acesta este, în linii mari, contextul în care trebuie integrate percepțiile românilor față de perioada comunistă, un sistem exogen introdus prin forță în 1945, aproape lipsit de sprijin popular, într-o cultură foarte diferită, cu o limbă și o istorie diferite de cea a invadatorului, dar care a marcat viețile mai multor generații de-a lungul unei jumătăți de veac.

Ce ar fi de regretat din perioada comunistă?

Reîntoarcerea la istorie ar trebui să ne permită să înțelegem unele atitudini din România zilelor noastre cu privire la regimul comunist apus. Și acesta poate fi împărțit în mai multe perioade, de regulă în funcție de amploarea pe care a căpătat-o opresiunea populației, sau de nivelul presiunilor exercitate de Moscova. În opinia noastră, relația cu Kremlinul reprezintă factorul istoric pertinent într-o asemenea clasificare, aceasta fiind responsabilă pentru abdicarea forțată a Regelui Mihai, la 30 decembrie 1947, și pentru proclamarea Republicii Populare Române, imediat după.

⁷² *Standard Eurobarometer 91 - Spring 2019*, Comisia Europeană, <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/2253>, accesat la 19 martie 2022.

⁷³ Alina Mărculescu Mătiș, „Bilanțul României în UE: cât am plătit, cât am primit și ce ne așteaptă”, în *Panorama*, 1 iulie 2021, <https://panorama.ro/aderarea-romaniei-la-ue-bilant/>, accesat la 19 martie 2022.

⁷⁴ *Country Report Romania*, Comisia Europeană, SWD(2020) 522 final, Bruxelles, 26 februarie 2020, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52020SC0522&from=EN>, accesat la 19 martie 2022.

De altfel, perioada caracteristică stalinistă, a epurărilor, intervenită odată cu lăsarea așa-zisei cortine de fier, a fost orchestrată în România de facțiunea moscovită, condusă de indivizi precum Petru Groza, Ana Pauker și Teohari Georgescu.⁷⁵ Aceasta este o perioadă îndepărtată de percepțiile actuale ale românilor, una marcată de efectele distrugătoare ale războiului, din care România a ieșit cu mari pierderi, dar și de acapararea economiei naționale de către URSS – nimic ce ar putea stârni amintiri sau atitudini colective pozitive în zilele noastre.

Același lucru se poate afirma și despre ceea ce numim a doua perioadă a comunismului românesc, dominată de personalitatea lui Gheorghe Gheorghiu-Dej (1952-1965). Plasat în fruntea unui regim stalinist, opus liniei sovietice inaugurate de Nikita Hrușciiov, Gheorghiu-Dej a simbolizat una dintre cele mai întunecoase fețe ale regimului, prin persecuțiile violete comise de infama Securitate.⁷⁶ Pe lângă acestea, regimul s-a lovit de dificultățile reconstrucției economice de după război, ceea ce completează peisajul care nu poate emite, nici factual, nici din pricina trecerii timpului, vreo pretenție nostalgică.

Cea de-a treia perioadă a comunismului românesc, cea a lui Nicolae Ceaușescu, ne interesează mai degrabă sub acest aspect. Autodenumita „epocă de aur” (1965-1989) este regimul care a lăsat cea mai profundă amprentă negativă asupra națiunii române în ultimul secol, cu tușele sale particulare, care l-au distanțat pe alocuri de alte regimuri din blocul comunist. La modul general, Ceaușescu a întreprins colectivizarea agriculturii, ceea ce a schimbat pentru totdeauna fața satului român, și a dat curs industrializării forțate, un dosar economic încă necicatrizat complet, și naționalizării bunurilor private.⁷⁷ *Grosso modo*, îl putem numi comunism naționalist, adesea îndepărtat de linia Moscovei⁷⁸, cu o poliție politică foarte activă, suspectată de omnisciență, și o disidență concentrată mai degrabă în afara granițelor țării, în capitale precum Paris sau Londra. Literatura care descrie regimul Ceaușescu și persecuțiile sale este foarte bogată și surprinde nomenclatura cu privilegiile sale, precum și celelalte daune cauzate de regim, dintre care amintim: corupția instituționalizată, distrugerea partidelor politice tradiționale, politica economică

⁷⁵ Laura-Maria Herța, *Construcția amenințării titoiste și impunerea modelului sovietic. Conflictul româno-iugoslav prin lentila socio-constructivistă (1948-1954)*, Presa Universitară Clujeană, 2016, pp. 117-143; Gheorghe Buzatu, Mircea Chiritoiu, *Agresiunea comunismului în România*, Ed. Paidea, 1998.

⁷⁶ Marian Stere, *Arhivele Securității*, vol. 2, Ed. Enciclopedică, București, 2002, p. 236.

⁷⁷ David Turnock, *The Romanian Economy in the Twentieth Century*, Taylor & Francis, 1986, p. 183.

⁷⁸ Antoanela-Paula Mureșan, „Les relations franco-roumaines en 1968. Analyse de discours”, in *Synergies Roumanie*, nr. 11, 2016, pp. 48.

dezastruoasă, cultul personalității / megalomania, invadarea vieții private și, desigur, penuria de bunuri și drama colectivă a anilor '80.⁷⁹

O tranziție sinuoasă

Cum să se manifeste nostalgie pentru așa un regim? Răspunsul poate să vină din analiza perioadei de „tranziție” parcursă de România după Revoluția din 1989, o perioadă pe care vom încerca să o împărțim, chiar dacă limitele sale temporale, așa cum mai spuneam, sunt greu de trasat. Singurul criteriu care ne pare pertinent este măsura în care guvernanții s-au angajat pe calea integrării europene, acum că trăim efectele acestei decizii. Cert este că momentul decembrie 1989 a deschis o perioadă de îndoială și confuzie, alimentată ca atare de către conducerea FSN. Regimul Iliescu a adus un val de concepte apăsătoare pentru o populație care suferea de o profundă îndoctrinare – economie de piață, privatizare, democratizare și, desigur, tranziție. Iată câteva dintre conceptele care au invadat conștiința publicului, sub presiunea mass media și a avalanșei de mesaje emise de noua autoritate politică.⁸⁰ Schimbările nu implicau doar noile forme de organizare politică și economică, ci și unele cutume sociale, în virtutea noilor drepturi și obligații venite odată cu regimul de după 1989.⁸¹

Conceptele erau bizare pentru unii cetățeni, al căror univers includea odinioară o meserie simplă, un post sigur într-una din uzinele decrepite, un apartament într-un bloc în stil brutalist și un autoturism Dacia 1100 sau 1300. Însă, terminologia era reală, bine-cunoscută în occident, și a reușit să pătrundă în logica postcomunistă din Europa central-răsăriteană. Problema a fost, pe de altă parte, că în România, introducerea noului vocabular a fost însoțită de o retorică aparte, cu iz neocomunist, care promova slogane precum „noi nu ne vindem țara” – pentru frânarea privatizării,

⁷⁹ Vladimir Tismăneanu, Dorin Dobrințu, Cristian Vasile, *Raport final. Comisia Prezidentia pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România*, Ed. Humanitas, 2007, pp. 442-446.

⁸⁰ Lavinia Stan, „Romanian privatization: Assessment of the First Five Years”, in *Communist and Post-Communist Studies*, vol. 28, nr. 4, 1995, pp. 427-435.

⁸¹ Elena Rusu, „La transition démocratique et les investissements étrangers en Roumanie”, in *Synergies Roumanie*, nr. 12, 2017, p. 148.

sau „voi n-ați mâncat salam cu soia” – pentru discreditarea intelectualilor din diasporă întorși în România pentru a reînființa partidele politice istorice.⁸²

Ideea și capacitatea de a perverti cursul unei revoluții nu sunt nicidecum concepte noi. Însă, această primă perioadă a tranziției românești, dintre 1990 și 1995, a cunoscut momente tragice, de recul al modernizării. Este vorba, așa cum am arătat și anterior, de mineriade, dintre care patru (dintr-un total de șase) au avut loc în acest interval, sub forma unor mișcări violente orchestrate de administrația centrală și îndreptate împotriva protestatarilor care solicitau o democratizare reală.⁸³ Să reamintim că în martie 1990, la Timișoara, intelectualii propuseseră o lege a lustrației ce i-ar fi împiedicat pe foștii nomenclaturiști să preia frâiele puterii. Or, noul regim de la București a preferat violența, nu dialogul, deschizând astfel o serie de dosare care probabil vor rămâne nesoluționate. Același regim al contrastelor semna Declarația de la Snagov la 21 iunie 1995 și stabilise deja că politica externă a României se îndreaptă către integrarea în NATO și UE.

Considerăm că acesta este episodul care deschide a doua etapă a tranziției în România, deoarece, în ciuda parcursului ezitant al reformelor politice, indicatorilor macroeconomici instabili și confuziei unei părți a populației privind schimbările care se petreceau, se poate afirma că parcursul guvernului român a fost în consonanță cu obligațiile asumate la Snagov. Este o perioadă pe care o plasăm între 1995 și 2006, caracterizată de alternanța la guvernare, de reformele politice de care România avea nevoie pentru a îndeplini criteriile de aderare la UE, dar și de costuri enorme – inflație galopantă, urmată de o perioadă de creștere economică susținută. Deschiderea arhivelor comuniste și crearea Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității (CNSAS) au deschis calea cercetărilor care au revelat adevăruri despre un regim imoral, intruziv și care a încălcat în mod repetat drepturile fundamentale ale românilor. În acest climat, președintele Traian Băsescu a condamnat oficial comunismul românesc în fața parlamentului, în decembrie 2006, înainte de momentul solemn al aderării țării la UE. Bazându-se pe o cercetare condusă de Comisia Tismăneanu, președintele a etichetat regimul comunist drept „ilegitim și criminal”, invocând argumente ce țin de cruzimea Securității și făcând referiri concrete la unii dintre artizanii regimului.⁸⁴ Deși transformările structurale nu s-au încheiat atunci, momentul poate fi considerat

⁸² Marius Oprea, „The fifth power. Transition of the Romanian Securitate from communism to NATO”, *New Europe College Yearbook 2003-2004*, New Europe College, București, 2005, p. 159.

⁸³ Alin Rus, *The mineriads: between political manipulation and workers' solidarity*, Curtea Veche, București, 2007.

⁸⁴ Vladimir Tismăneanu, Dorin Dobrinu, Cristian Vasile, *op. cit.*

ca marcând finalul tranziției în România, cel puțin pe plan simbolic, din perspectiva detașării de trecutul totalitar, cu toate că tranziția a fost și economică sau administrativă.

Recurențe ale comunismului după 2007

O societate supusă unei transformări atât de profunde și adesea dificil de înțeles de către o generație, sau mai multe, ce nu a cunoscut un alt regim decât comunismul, trece inevitabil prin derapaje în procesul de democratizare. De aceea, nu ne propunem să prezentăm o sumedenie de sondaje care arată diferite nivele de nostalgie, în funcție de situația din România la momentul acela. Acestea depind adesea de fluctuații ale puterii de cumpărare sau de schimbările inevitabile ale unei piețe care se modernizează, adoptă tehnologiile moderne, și care are nevoie de flexibilitate. Retorica obositoare și imprecisă care acuză capitalismul de duritate și lipsă de compasiune, spre deosebire de regimul apus, care îi oferea, chipurile, fiecăruia un apartament și un loc de muncă, reprezintă o constantă a societăților postcomuniste. Înțelegând acest lucru, vom opta pentru o abordare pragmatică, centrată pe elemente obiective identificate în societatea românească după integrarea în UE, și nu pentru reliefaarea unor percepții fluctuante, care decurg adesea dintr-un clivaj generațional major. Nu este de neglijat, însă, faptul că vârsta și nivelul de educație au o influență asupra acestor percepții și nici că dezvoltarea accelerată a pieței românești a condus la dificultăți de adaptare fără precedent.

Reiterând că societatea românească este caracterizată de o oarecare dualitate în materie de atitudini⁸⁵, subliniem că în Eurobarometrul pre-Covid-19, mai mult de jumătate dintre români se declarau optimiști în privința viitorului Uniunii Europene, în timp ce 64% dintre aceștia își exprimau atașamentul față de UE.⁸⁶ Spre deosebire de statele din jur, România nu a cunoscut tentative semnificative de conturare a unui pol puternic de extremă dreaptă, capabil să asume actul guvernării, și cu atât mai puțin de revigorare a extremei stângi. Dacă Partidul Social-Democrat, cel mai mare din țară, este într-o oarecare măsură continuatorul PCR și al FSN, orientarea sa este de centru-stânga, iar politicile economice cultivate de acesta îl distanțează de preceptele

⁸⁵ Gabriel Gherasim, „The Cognitive Dissonance of Romanian Anti-Americanism: Ambivalence and/or `Slough of Resentful Despond'”, in *Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Studia Europaea*, nr. 1, 2015, pp. 172-174.

⁸⁶ *Standard Eurobarometer 92 - Autumn 2019*, Comisia Europeană, <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/2255>, p. 7, accesat la 19 martie 2022.

(euro)comuniste. Partidele românești post-2007 au evitat să se proclame „de stânga”, preferând apelativul de „centru-stânga”, chiar dacă unele au efectuat modificări doctrinare bruște.

Dacă politica românească este atentă la asemenea nuanțe de limbaj, vocabularul de zi cu zi păstrează o serie de clișee comuniste, adoptate uneori chiar și de tineri, prin *mimesis*. În condițiile lipsei concurenței de tip capitalist între mărcile produselor și serviciilor sub comunismul autohton, a intervenit un fenomen lingvistic bizar (dar întâlnit câteodată și în afara sistemelor comuniste), cel de asociere a mărcii cu substantivul comun. Este motivul pentru care, în româna vorbită, se remarcă în continuare o oarecare tendință de a numi toți detergenții „Dero”, toți pantofii de sport „Adidași”, toate SUV-urile „Jeep-uri” și, din ce în ce mai rar, stațiile de benzină „Peco”. Bineînțeles, aceste lucruri diferă în funcție de vârsta vorbitorului și uzul pare a se diminua, dar ele rămân o moștenire interesantă a vechiului regim. Altele sunt folosite conștient, cu valențe vădit ironice, precum „tovarăș, tovarășă; Casa Poporului; oamenii muncii”.

Regăsim și câteva tentative ambițioase de a exploata motivele comuniste în presă, de regulă în domeniul publicității. Campania la nivel național derulată de marca de ciocolată „Rom” reprezintă una din rarele strategii menite să readucă pe ecrane atmosfera și motivele cromatice tipic comuniste, în acest caz cu succes: combinația de roșu și auriu, învelișul de pluș, fontul specific și, nu în ultimul rând, mențiunea „din 1964”.

În rest, se remarcă absența cvasi-totală a symbolismului comunist din viața cotidiană în România, spre deosebire de alte state europene, unde grupuri de tineri neo-marxiști lasă graffiti sau inscripții specifice pe străzi. Explicațiile sunt multiple, dar trebuie să pornească de la faptul pe care l-am enunțat anterior, anume că regimul comunist de sorginte rusească s-a instalat în România în anul 1945 în condițiile unui clash identitar cu esența culturii naționale, marcată în profunzime de moștenirea latină. Percepțiile negative ale populației față de Rusia reprezintă elemente constante ale peisajului postrevoluționar în România, cu atât mai mult în prezent, Moscova fiind privită antitetic în comparație cu relațiile euro-atlantice.⁸⁷ Având percepția idealizată a occidentului și un bilanț clar favorabil al integrării europene, românii se simt prea puțin atrași de trecutul comunist și acordă încredere proiectului european. Acest lucru s-a văzut în repetate rânduri, de exemplu la momentul ratificării Tratatului de la Lisabona de către parlamentul român, primul vot de acest fel

⁸⁷ Ion Chiciudean, Nicoleta Corbu, „Saved by the Union: Romanians’ Attitudes toward the European Union”, in *Romanian Journal of Communication and Public Relations*, nr. 17 (3), 2015, pp. 71-83.

după aderare, unde rezultatul a fost cvasi-unanim.⁸⁸ Politicienii români susțin în mod constant ideea de „mai multă Europă” și se arată favorabili chiar și acelor politici care nu întrunesc consensul la nivelul Uniunii în prezent, precum extinderea.

Trebuie spus că, deși în România susținerea pentru comunism este aproape inexistentă, prezența reminiscentelor negative ale acestuia este încă vizibilă în numeroase aspecte ale vieții cotidiene. Câteva sunt amintite în rândurile de mai jos și au consecințe grave asupra nivelului de dezvoltare a țării.⁸⁹

Modelul de management moștenit de dinainte de 1989 se face încă remarcat prin ineficacitate, nepotism și corupție. Unele răni încă purulente precum nedreptatea făcută Bisericii Greco-Catolice, ale cărei proprietăți au fost confiscate de statul comunist în 1948⁹⁰, multe încă neretrocedate, afectează coeziunea spirituală a poporului român din Transilvania. Este unul din multe exemple în care justiția nu a reparat integral distrugerile trecutului.⁹¹

Alte reminiscente ale sistemului totalitar sunt vizibile în comportamente oarecum specifice în această parte a Europei, precum tendința cvasi-patologică de a acumula sau de a stoca. Penuria de alimente a fost o realitate în anii '80 pentru o parte semnificativă a populației și a afectat comportamentul economic al unei generații. Aceleași considerente stăteau la baza relativei lipse de încredere a românilor în sistemul bancar, dar și în investitorii străini, de-a lungul perioadei de tranziție, o încredere care a fost recâștigată treptat. Asemenea comportamente au consecințe vizibile asupra modului în care populația își cheltuie banii și spiritului antreprenorial.

În limbajul curent, dacă unui francez îi pare firesc să se refere la țara sa cu termenul „la République”, românii nu vor opta niciodată pentru o atare formulă. Deși maniera de funcționare a

⁸⁸ Adrian-Gabriel Corpădean, „The Lisbon Treaty: A Sinuous Ratification”, in *Centre for European Studies Working Papers Series*, vol. III, ed. 1, 2011, pp. 45.

⁸⁹ Gabriel Gherasim, „The Betrayal of Intellectuals? Reflections on the Civic Alliance Project in Romania after December 1989”, in *Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Studia Europaea*, nr. 4, 2012, pp. 124-126.

⁹⁰ Cristian Romocea, *Church and State: Religious Nationalism and State Identification in Post-Communist Romania*, Bloomsbury Publishing, Londra, 2011, pp. 151-152.

⁹¹ Adoptarea, începând cu 1991, a legilor reparatorii / de restituire a imobilelor, terenurilor și construcțiilor confiscate de statul comunist a generat o jurisprudență abundentă în România, ca urmare a căreia mulți proprietari de drept nu se află încă în posesia imobilelor de care au fost deposedați abuziv. Vezi: Mihaela Adriana Oprescu, Marius Mugurel Oprescu, „Îndreptățirea la reconstituirea dreptului de proprietate cu privire la un teren cu vegetație forestieră, solicitat în baza dispozițiilor Legii nr. 247/2005. Dovadă drept pretins. Reconstituirea dreptului de proprietate cu privire la același teren în baza dispozițiilor legilor anterioare de fond funciar”, Tribunalul Maramureș, secția I civilă, decizia civilă nr. 24 din 12 ianuarie 2012, cu notă critică de Mihaela Oprescu, in *Pandectele săptămânale*, nr. 31, pp. 5-10.

statului român și principiile sale constituționale sunt inspirate din ordinea celei de-a patra Republici Franceze, românii nu își numesc țara „Republica”. Ce e drept, nici numele oficial al țării nu include termenul, așa cum se întâmplă de cele mai multe ori în Europa. Explicația este legată de amintirea recentă a Republicii Socialiste România și de traumele asociate acesteia. Sensibilitățile europenilor pentru aceste formule sunt cât se poate de reale și explică, de exemplu, de ce nu este corect în limba engleză să spunem „The Ukraine”, după cum se obișnuia, articolul hotărât evocând amintirea entității intitulate „The Ukrainian Soviet Socialist Republic”.

În ciuda celor menționate anterior, o serie de elemente politice și chiar constituționale din perioada repudiată s-au strecurat în cadrul legal al României actuale, ceea ce din nou ne este greu de înțeles⁹². Centralismul românesc rămâne problematic într-o UE în care unitatea menită să absoarbă resursele comunitare este regiunea. Or, în România, politica regională s-a dezvoltat ca o necesitate a integrării și a constat într-o delimitare a hărții administrative fără a se ține cont de provinciile istorice, cu o moștenire bogată și un potențial de colaborare indiscutabil. Un veritabil tabu al politicii naționale, regionalizarea a fost evitată sistematic de fiecare guvern numit în funcție după 2007, ceea ce are consecințe asupra coeziunii socio-economice a țării.

Comportamentul electoral al românilor după Revoluție, caracterizat de absenteism, este un alt dosar al cărui insucces se datorează simulacului reprezentat de alegerile din perioada comunistă. Chiar și la scrutinul pentru Parlamentul European, rata de participare a fost modestă, după toate eforturile procesului de aderare (32,44% în 2014), cu o creștere importantă ulterior (51,2% în 2019). Aceasta arată o schimbare a percepției electoratului român, îndeosebi a tinerilor și a diasporei, contrară tendințelor regionale.⁹³ Iată, așadar, un exemplu de cicatrice post-comunistă care poate fi lăsată în urmă, odată cu creșterea maturității și spiritului civic al românilor. Problema dezbatelor pentru alegerile europarlamentare rămâne, însă, focalizarea asupra subiectelor naționale, destul de conservatoare și prea puțin sincronizate cu temele dezbătute în occident. Chestiunea avorturilor arată duplicitatea în care România se află din pricina moștenirii comuniste, dacă este să subliniem, pe de o parte, faptul că 95% din populație se declară credincioasă, mult

⁹² Spre exemplu, după căderea regimului comunist, dispozițiile Codului Familiei din 1954, act normativ de influență sovietică, au rămas în vigoare până în 2011, când a fost adoptat noul Cod Civil român, prin care dreptul familiei a revenit în ordinea de drept firească, adică în cadrul dreptului civil. Pentru detalii privind efectele prăbușirii regimului comunist asupra dreptului familiei, vezi: Mihaela Adriana Oprescu, Marius Mugurel Oprescu, *Noul cod civil comentat și adnotat*, Ed. Rosetti, București, 2015.

⁹³ *Rezultatele alegerilor europene din 2019*, Parlamentul European, <https://www.europarl.europa.eu/election-results-2019/ro/rezultate-nationale/romania/2014-2019/sedinta-constitutiva/>, accesat la 19 martie 2022.

peste media UE, și pe de altă parte că dezbaterile electorale conservatoare nu se referă la acest subiect.⁹⁴ Explicația acceptării acestui drept se regăsește tot în perioada dureroasă a cEAUȘISMULUI, când infamul Decret 770 din 1966 interzicea practic avortul.⁹⁵ Or, suferința provocată de această măsură cântărește atât de mult încât subiectul, în pofida atașamentului românilor față de credința creștină, lipsește din dezbaterile publice – nu, însă, și din cea a altor state europene.

Câteva concluzii

Moștenirea totalitară a României, reprezentată mai întâi de mișcările de extremă dreaptă și apoi de aproape o jumătate de veac de comunism, rămâne apăsătoare chiar și după 15 ani ca stat membru al UE. Deși, istoric vorbind, democrația românească este tânără, avem de-a face cu o țară care a trecut prin schimbări profunde și care s-a angajat foarte clar pe un drum european. Persistența extremismului este modestă și nu se exprimă sub forma unor mișcări politice de amploare, care au șansa să influențeze decisiv viața politică. Cu toate acestea, urmele regimului comunist, care își fac simțită prezența uneori involuntar și aproape imperceptibil în societate, reprezintă obstacole pe care probabil doar noile generații le vor depăși definitiv. Schimbările de atitudine în comportamentul electoral și în lupta împotriva corupției dau speranță unei Românie care se vede și se vrea europeană. Ritmul schimbării ne dă dreptul să fim optimiști, dar angajamentul ferm al țării pentru reforme veritabile și ireversibile, menite să șteargă tarele vechiului regim, trebuie să fie garantat de fiecare guvern. Românii sunt un popor care au dat dovadă de o mobilitate extraordinară, capabil să fie stăpânul propriului destin în Europa și să treacă peste derapajele inerente tranziției. Învățarea istoriei totalitarismului de către acest popor este esențială, pentru cunoașterea efectelor distrugătoare ale epocilor trecute și pentru repudierea atitudinilor xenofobe. Protejarea democrației, respectul pentru minorități și deschiderea către mai multă integrare europeană sunt temelii pe care se poate construi viitorul unei țări care își compensează duplicitatea ocazională prin determinare.

⁹⁴ *Religious Belief and National Belonging in Central and Eastern Europe*, Pew Research Center, 10 mai 2017, <http://assets.pewresearch.org/wp-content/uploads/sites/11/2017/05/15120244/CEUP-FULL-REPORT.pdf>, accesat la 19 martie 2022.

⁹⁵ Gail Kligman, „Political Demography: the Banning of Abortion in Ceausescu’s Romania”, în F. Ginsburg, F. R. Rapp, *Conceiving the New World Order. The Global Politics of Reproduction*, University of California Press, 1995, pp. 234-255.

Cap. 3. Dimensiunea regională a integrării

3.1 Parteneriatul strategic româno-maghiar. Un exemplu de deschidere regională amplificată de procesul de integrare europeană

Dobândirea calității de membre ale UE de către statele din Europa central-răsăriteană a permis valorizarea parteneriatelor strategice cultivate de numeroase țări vecine, îndeosebi datorită instrumentelor de finanțare puse la dispoziție de politicile comunitare. Pentru a ilustra importanța acestor forme de colaborare, vom poposi asupra relațiilor româno-maghiare, ca un studiu de caz extrem de bogat din punct de vedere istoric, cultural, dar și social și economic. Analiza parteneriatului nu poate face abstracție de contextul adesea spinos al relațiilor diplomatice dintre cele două țări vecine, chiar și după integrarea lor în UE. Însă, prin sublinierea legăturilor politice, economice, proiectelor comune și cooperării culturale, obținem un exemplu de cooperare transfrontalieră remarcabilă, din păcate insuficient cunoscut de cele două părți ale graniței româno-maghiare.

Studierea parteneriatului strategic dintre România și Ungaria permite formularea unor concluzii asupra utilității acestui tip de inițiativă în politica externă, statul român având în implementare 15 astfel de parteneriate, unele cu state vecine, altele bazate pe interese economice sau geopolitice distincte.⁹⁶ Dacă noțiunea de „parteneriat strategic” se explică prin existența unor legături culturale, lingvistice și istorice profunde, dincolo de interesele comerciale, atunci cel semnat cu Republica Moldova pare a corespunde cel mai bine definiției.⁹⁷ Alte demersuri de acest fel au în vedere priorități diferite ale țării, fără a face abstracție în totalitate de aspectele culturale – este vorba despre parteneriatele cu Italia, Franța, Spania și Marea Britanie, unde existența unei diaspore românești numeroase justifică pe deplin actul. În alte cazuri, chestiuni geopolitice și de securitate explică parteneriatele României cu aliați NATO precum SUA și Turcia. Pe partea de securitate energetică, remarcăm semnarea unui demers similar cu Republica Azerbaidjan, în timp ce considerente economice având în prim-plan investițiile directe par a justifica parteneriatele cu India, China, Coreea și Japonia. Nu în ultimul rând, două acorduri strategice ies în evidență prin

⁹⁶ *Parteneriate strategice și relații speciale*, Ministerul Afacerilor Externe al României, <https://www.mae.ro/node/1861>, accesat la 19 martie 2022.

⁹⁷ Francesco Rotondo, Francesco Selicato, Vera Marin, Josefina Lopez Galdeano, *Cultural Territorial Systems: Landscape and Cultural Heritage as a Key to Sustainable and Local Development in Eastern Europe*, Springer, 2016, p. 218.

proximitatea geografică și necesitatea de a cultiva relații de bună vecinătate – cele cu Polonia și Ungaria.

Există numeroase documente strategice, luări de poziție din partea decidenților, precum și date statistice care pot da măsura eficacității unui parteneriat strategic, complementate de o literatură îmbogățită de analizele prilejuite de implementarea în comun de către statele membre UE a politicilor cu finanțare. Interesele similare izvorâte din implementarea acestora au dinamizat la un nivel fără precedent relațiile economice și administrative româno-maghiare, asupra cărora ne vom concentra în paginile ce urmează.

Considerente istorice

Momentele dificile în relațiile româno-maghiare, spre exemplu de la începutul perioadei interbelice, au făcut deja obiectul unei literaturi abundente, aidoma destinului comun al celor două țări vecine odată cu așternerea cortinei de fier peste continentul european. Nu ne propunem să reiterăm fapte arhicunoscute, ci să surprindem o cronologie a părții constructive a relațiilor dintre cele două, ca premisă a cooperărilor concrete din perioada recentă.

Restaurarea relațiilor diplomatice româno-maghiare s-a petrecut la scurt timp după încheierea celui de-al doilea Război mondial, în 1946⁹⁸, de către noile regimuri comuniste, în timp ce acreditarea ambasadurilor în cele două capitale a intervenit în 1954, odată cu ridicarea nivelului de reprezentare diplomatică.⁹⁹ Nu vom insista mai mult asupra cronologiei relațiilor dintre București și Budapesta în perioada totalitară, nici asupra tensiunilor apărute în contextul Revoluției române de la 1989. În schimb, este interesant de subliniat procesul de recâștigare a încrederii reciproce și de dinamizare a schimburilor diplomatice, care s-a concretizat prin parafarea Tratatului de înțelegere, cooperare și bună vecinătate, la Timișoara, pe 16 septembrie 1996, tratat ratificat prompt, la 27 septembrie.¹⁰⁰ Documentul nu a marcat o schimbare în politica externă a niciunuia dintre statele semnatare, dar a reprezentat un prim pas înspre normalizarea relațiilor

⁹⁸ Cornelia Bodea, *Transylvania in the History of the Romanians*, East European Monographs, New York, 1982, pp. 84-85.

⁹⁹ Mihai-Romulus Vădean, *Relațiile româno-ungare în contextul integrării în structurile europene și euroatlantice: 1989-2010*, Ed. Lumen, 2011, p. 207.

¹⁰⁰ Monitorul Oficial al României, nr. 250 din 16 octombrie 1996.

bilaterale, cu implicații sociale și economice pozitive în anii care au urmat. Momentul semnării a urmat adoptării Declarației de la Snagov, care, pe lângă angajamentele privind integrarea europeană, a accentuat importanța relațiilor de bună vecinătate.¹⁰¹

Următorul pas important în consolidarea relațiilor dintre România și Ungaria a fost făcut la 29 noiembrie 2002, la Budapesta, odată cu semnarea Declarației de Parteneriat Strategic dintre Guvernul României și Guvernul Republicii Ungare pentru Europa secolului XXI.¹⁰² Este un document de o oarecare complexitate, care a marcat oficial începutul implementării parteneriatului strategic între cele două state, sub auspiciile interesului comun de a se integra în UE. La acel moment, drumul Ungariei se contura deja mai clar decât al României, care urma să fie vizată de al doilea val al aderării statelor central-estice, alături de Bulgaria. Denumirea ambițioasă a documentului, care face referire la viitorul european al semnatarelor, reprezintă o referință simbolică, dar și un mesaj care indică dorința celor două state de a colabora în cadrul instituțional al UE.

Argumente pragmatice în favoarea cooperării actuale

Un aspect mai rar întâlnit sub auspiciile parteneriatelor strategice semnate de România, explicabil și prin proximitatea spațială, este acela că relațiile cu Ungaria au dat naștere practicii ședințelor de guvern comune. România a mai utilizat această metodă cu vecinii săi, dar, fiind vorba de Ungaria, conotațiile simbolice ale acestei abordări rămân importante. Până în prezent, au existat patru astfel de întâlniri, ultima în 2008, după care s-a renunțat, cel puțin deocamdată, la această practică. Prima sesiune interguvernamentală între cele două țări a avut loc la 20 octombrie 2005, în București, a doua a fost organizată pe criterii de reciprocitate la Budapesta, la 16 noiembrie 2006, cea de-a treia s-a ținut la Sibiu, în 17 noiembrie 2007 (la acel moment, orașul era Capitală Europeană a Culturii), iar a patra s-a derulat la 21 octombrie 2008, la Szeged.¹⁰³ Este discutabil dacă metoda ședințelor de guvern comune este practică și conduce la colaborări concrete și proiecte comune, sau dacă este o acțiune eminamente simbolică, prilejuind declarații de bune intenții sau

¹⁰¹ Valeriu Ioan-Franc (ed.), *op. cit.*

¹⁰² *Hotărâri ale guvernului României și alte acte normative*, nr. 11, Regia Autonomă „Monitorul Oficial”, 2003, p. 214.

¹⁰³ Mihai-Romulus Vădean, *op. cit.*, pp. 91-92.

exprimarea unor idei politice fără o doză spectaculoasă de pragmatism. În cercetarea noastră, vom încerca să analizăm această ipoteză și să detaliem modul de desfășurare a ședințelor comune.

Nu este dificil să găsim argumente concrete care justifică semnarea unui parteneriat strategic româno-maghiar, pe lângă cele istorice și geografice. Chestiunile sociale sunt și ele evidente, dat fiind că recensământul populației României din 2011 a arătat că 1.227.600 de locuitori aparțin minorității maghiare¹⁰⁴, reflectând moștenirea multiculturală a Transilvaniei. Pe partea maghiară, datele arătau că 26.345 de cetățeni ai Ungariei au declarat că au origini românești.¹⁰⁵ Datele sunt revelatoare pentru statele din Europa central-răsăriteană și constituie argumente esențiale pentru justificarea apropierii dintre două țări, cu atât mai mult care sunt vecine.

După cum spuneam, parteneriatele strategice sunt întotdeauna fundamentate și de argumente economice. Din perspectiva română, datele de la finele anului 2020 arată că există 14.159 de societăți cu capital maghiar în țară, iar Ungaria este între primii parteneri comerciali ai României, volumul schimburilor în 2019 atingând valoarea de 9,4 miliarde euro. Pe de altă parte, chiar dacă se poate vorbi de o creștere constantă a comerțului său cu Ungaria, România cunoaște o balanță comercială clar negativă în raport cu această țară.¹⁰⁶

Din punct de vedere diplomatic, parteneriatul se justifică din nou, deoarece pe lângă ambasade, fiecare stat a deschis câte două consulate generale pe teritoriul celuilalt: România la Szeged și Gyula, Ungaria la Cluj-Napoca și Miercurea Ciuc. Mai mult, Ungaria are patru consulate onorifice, la Iași, Constanța, Drobeta-Turnu Severin și Timișoara. Există și institute culturale ale celor două state, atât în capitale, cât și la Szeged și, respectiv, Sfântu-Gheorghe.¹⁰⁷ Dat fiind criteriul proporționalității, coroborat cu cel al reciprocității, observăm o distribuție echilibrată a instrumentelor diplomatice de reprezentare între cele două țări, iar elementele de diplomatie culturală sunt binevenite în vederea prezervării identității celor două minorități.

¹⁰⁴ *Rezultate definitive ale Recensământului Populației și al Locuințelor – 2011 (caracteristici demografice ale populației)*, Institutul Național de Statistică, România, <https://www.recensamantromania.ro/rpl-2011/rezultate-2011/>, accesat la 20 martie 2022.

¹⁰⁵ Gábor Csordás (ed.), 2011. *évi népszámlálás. 9. Nemzetiségi adatok*, Budapesta, 2014, pp. 16-18.

¹⁰⁶ *Relații bilaterale cu Ungaria*, Ministerul Afacerilor Externe al României, <https://www.mae.ro/bilateral-relations/1748>, accesat la 20 martie 2022.

¹⁰⁷ *Ibidem*.

Cadrul juridic de cooperare bilaterală

Până să se ajungă la cadrul juridic privilegiat al parteneriatului strategic, România și Ungaria au semnat alte înțelegeri, precum Tratatul de Cooperare din 1996. Acest lucru se întâmpla într-o perioadă în care ambele state optaseră pentru calea integrării europene și înțeleseseră că relațiile de bună vecinătate constituie un argument esențial pentru desăvârșirea obiectivului comun.

Acest Tratat de Cooperare¹⁰⁸ cuprinde, de altfel, un preambul care pune accentul pe angajamentul european și reprezintă un document-cadru, nicidecum unul din care să extragem indicatori concreți. Pe lângă bunele intenții incluse în text, sunt indicate câteva domenii cheie de cooperare, cum ar fi energia, transporturile și reducerea poluării, în ton cu alte tratate de acest fel concepute în spiritul acelor vremuri. Specificul relațiilor culturale dintre cele două țări¹⁰⁹ este surprins la articolele 12 și 13, care fac referire la cooperarea universitară, proiectele culturale și prioritățile comune în materie de cercetare, fără însă a excela în privința indicării surselor de finanțare sau a altor mijloace concrete prin care asemenea demersuri s-ar pune în mișcare.

La articolul 15, deloc surprinzător, Tratatul insistă asupra drepturilor minorităților naționale, ca răspuns la evenimentele nefavorabile și la tensiunile survenite în această privință după Revoluția de la 1989.¹¹⁰ Minorităților naționale li se acordă libertatea de exprimare, precum și dreptul la educație și informare, în limba maternă. În privința drepturilor politice, documentul recunoaște dreptul la reprezentare a minorităților naționale în viața politică, ceea ce pentru România s-a dovedit a fi important, UDMR având uneori capacitatea de a schimba echilibrul guvernamental, dat fiind caracterul fragil al mai multor coaliții create în România post-revoluționară.¹¹¹ Lupta împotriva „asimilării” este și ea inclusă în articolul 15, reflectând o preocupare constantă a ambelor state. Pe de altă parte, având în vedere situația maghiarilor din

¹⁰⁸ Monitorul Oficial al României, nr. 250 din 16 octombrie 1996.

¹⁰⁹ Vezi: Horațiu Sorin Dan, „The Role of Interculturalism in European Integration”, *art. cit.*

¹¹⁰ Thomas Ambrosio, *Irredentism: Ethnic Conflict and International Politics*, Greenwood Publishing Group, 2001, pp. 114-115.

¹¹¹ Tom Gallagher, *Modern Romania: The End of Communism, the Failure of Democratic Reform, and the Theft of a Nation*, *op. cit.*, p. 328.

Transilvania¹¹², Tratatul neagă explicit orice formă de obligație de acordare a autonomiei teritoriale comunităților etnice.

Sub aspect formal, Tratatul de Cooperare din 1996 a anulat înțelegerea anterioară dintre Republica Socialistă România și Republica Populară Ungară, care data din 1972. Pentru a avea un impact mai pronunțat, cele două state au decis să înregistreze noul tratat la Secretariatul Națiunilor Unite.

Acesta a constituit punctul de plecare în relațiile româno-maghiare post-1989, care au culminat odată cu semnarea Parteneriatului Strategic, în 2002. Contextul în care s-au desfășurat demersurile diplomatice descrise mai sus a fost marcat de negocieri tot mai intense cu Comisia Europeană, dar și de reformele structurale solicitate de aceasta de la ambele țări, în vederea extinderii Uniunii spre est. Cum summit-ul de la Copenhaga se contura pentru decembrie 2002, consolidarea parteneriatelor regionale a favorizat stabilirea unui calendar concret pentru aderarea statelor candidate din Europa central-răsăriteană.¹¹³ Totodată, România se apropia de momentul aderării la NATO, iar Ungaria făcuse deja acest pas în 1999, ceea ce creiona încă un domeniu esențial de cooperare a celor două state.¹¹⁴

La acea vreme, România intenționa să folosească instrumentul juridic al parteneriatului strategic pentru a consolida poziția grupurilor sale minoritare aflate în vecinătatea granițelor. Pe lângă Ungaria, acest obiectiv a vizat RF Iugoslavia, cu care România a semnat un Tratat privind cooperarea în domeniul protecției minorităților naționale, la Belgrad, la data de 4 noiembrie 2002.¹¹⁵ Este discutabilă măsura în care documentul a contribuit la soluționarea problemelor comunităților de români din Serbia de astăzi, care au creat tensiuni suplimentare între cele două țări, culminând cu amenințarea exercitării dreptului de veto de către București în dosarul integrării europene a Serbiei, la Consiliul European de la Bruxelles din 2012, dacă nu va fi protejată identitatea minorității „vlahe” de pe teritoriul Serbiei.¹¹⁶

¹¹² Zsuzsa Csergo, *Talk of the Nation: Language and Conflict in Romania and Slovakia*, Cornell University Press, 2007, pp. 93-94.

¹¹³ Joachim Alexander Koops, *The European Union as an Integrative Power: Assessing the EU's 'Effective Multilateralism' with NATO and the United Nations*, Asp / Vubpress / Upa, 2011, p. 178.

¹¹⁴ Györgyi Barta, *Hungarian Spaces and Places: Patterns of Transition*, Centre for Regional Studies, 2005, pp. 42-43.

¹¹⁵ Monitorul Oficial al României, nr. 757 din 29 octombrie 2003.

¹¹⁶ Petar Tomic, Ella Moroiu, „Istoria nu începe cu aderarea Serbiei la UE! Cine sunt de fapt vlahii din Serbia”, *RFI*, 29 februarie 2012, <http://www.rfi.ro/articol/stiri/politica/istoria-nu-incepe-aderarea-serbiei-ue-cine-sunt-fapt-vlahii-serbia>, accesat la 20 martie 2022.

Revenind la conținutul Parteneriatului Strategic româno-maghiar semnat în 2002, observăm că formulele utilizate denotă o dorință clară de cooperare în anumite domenii, precum politica externă, apărarea, dezvoltarea regională, comunicațiile și transporturile, unele favorizate de instrumentele de finanțare ale cadrului comunitar.

După cum arătam mai sus, un rezultat interesant al parteneriatului româno-maghiar l-au constituit ședințele comune de guvern. Cele patru care au fost organizate în perioada 2005-2008 nu au avut, însă, decât rezultate modeste și s-au dovedit a fi mai degrabă ocazii pentru formularea unor declarații politice sterile. Totuși, ele au clarificat câteva priorități care se vor materializa, mai târziu, în proiecte de cooperare cu beneficii pentru comunitățile de frontieră și nu numai.

Prima ședință de guvern comună a avut loc la București, pe 20 octombrie 2005, sub coordonarea prim-ministrului României, Călin Popescu-Tăriceanu, asistat de vice-premierul Markó Béla (din partea UDMR), și a prim-ministrului Ungariei, Ferenc Gyurcsány. A fost un eveniment cu multe declarații simbolice, emoționale și comentarii istorice, dar, trecând dincolo de acestea, s-au pus temeliile unor inițiative utile. De exemplu, au fost semnate 11 proiecte de cooperare în domenii precum schimburile studentești, inundații, turism și control vamal, și s-a discutat despre importanța coridoarelor pan-europene IV și VII, dar și despre autostrada Brașov-Borș, pentru facilitarea traficului rutier spre Ungaria.¹¹⁷

A doua întâlnire de lucru a celor două executive a fost organizată la Budapesta, pe data de 16 noiembrie 2006, cu aceeași configurație a decidenților. S-au făcut simțite anumite tensiuni în jurul ideii de autonomie a minorităților naționale, premierul Popescu-Tăriceanu refuzând ideea de a organiza un referendum pe acest subiect. Pe de altă parte, ședința a avut drept rezultat un apel ferm de liberalizare a pieței muncii din Ungaria pentru cetățenii români, odată ce România va intra în UE, la 1 ianuarie 2007.¹¹⁸

A treia ședință de guvern comună s-a ținut la Sibiu, în 17 noiembrie 2007, cu aceiași participanți, cărora li s-a adăugat primarul orașului, actualul președinte al României, Klaus Iohannis. De data aceasta, volumul outputurilor pozitive nu a fost neglijabil, grație semnării a 15

¹¹⁷ Camelia Popa, „Ședința de guvern comună a rezolvat multe dintre problemele României și Ungariei”, *România Liberă*, 21 octombrie 2015, <http://www.romanalibera.ro/politica/institutii/sedinta-de-guvern-comuna-a-rezolvat-multe-dintre-problemele-romaniei-si-ungariei—55332>, accesat la 20 martie 2022. Vezi, de asemenea: Monitorul Oficial al României, nr. 1.187 din 29 decembrie 2005.

¹¹⁸ *Idem*, nr. 64 din 26 ianuarie 2007.

înțelegeri bilaterale, pe teme precum ridicarea restricțiilor cetățenilor români pe piața maghiară, îmbunătățirea conexiunilor feroviare și sprijinirea demersului României de aderare la spațiul Schengen – un alt subiect rămas nesoluționat. Altminteri, ședința a revelat poziții contradictorii între cele două guverne în jurul legii minorităților naționale din România, calificată drept „obstrucționată” de președintele Traian Băsescu.¹¹⁹

Ultima întâlnire (de până acum) a executivelor român și maghiar a fost cea de la Szeged, din 21 octombrie 2008. De data aceasta, presa maghiară s-a dovedit a fi extrem de critică și sceptică la adresa rezultatelor palpabile ale practicii ședințelor comune, într-un context deja tensionat, din pricina unor chestiuni legate de protecția mediului. Ziarul maghiar *Népszabadság* a publicat în stil cvasi-pamfletar articolul „Expresul Szeged” pentru a descrie caracterul superficial al ședințelor de guvern comune, care nu reușeau să abordeze temele de interes pentru opinia publică din Ungaria.¹²⁰ Două dintre acestea erau autonomia maghiarilor din Transilvania și problemele de mediu din jurul dosarului Roșia Montană. S-au decelat, însă, și alte eșecuri, de exemplu lipsa îmbunătățirilor sistemelor feroviare sau a unui manual comun de istorie – o practică ce a dat roade în procesul de reconciliere franco-germană.

Chiar dacă nu s-au mai organizat ședințe de guvern româno-maghiare din 2008, Parteneriatul Strategic a fost supus unor evaluări cu alte ocazii, cum ar fi la 4 martie 2013, când la București, miniștrii de externe român și maghiar, Titus Corlățean și, respectiv, János Martonyi, au celebrat 10 ani de implementare a documentului. Din declarațiile celor doi oficiali reies atât critici, cât și rezultate favorabile, acestea din urmă incluzând reafirmarea rolului minorităților naționale în cele două societăți și contribuția lor la diversitatea culturală, dar și cea a maghiarilor la viața politică a României. S-a făcut, de asemenea, un apel la convocarea unei sesiuni a Comitetului româno-ungar de colaborare în domeniul minorităților naționale și a Comisiei Mixte de Cooperare Economică România-Ungaria, pentru a discuta subiecte legate de comerț. Urmând modelul Camerei de Comerț „Carpatia” cu sediul la Cluj, s-au conturat perspectivele deschiderii unei

¹¹⁹ „Documentar, Ședințe ale guvernului României cu alte executive europene”, *Agerpres*, 24 aprilie 2015, <http://www.agerpres.ro/flux-documentare/2015/04/24/documentar-sedinte-ale-guvernului-romaniei-cu-alte-executive-europene-11-37-07>, accesat la 20 martie 2022.

¹²⁰ „Ședința ratată”, *Monitorul de Cluj*, 22 octombrie 2008, http://www.monitorulcj.ro/cms/site/m_cj/news/50172-sedinta-ratata#sthash.TVbDNrw8.dpbs, accesat la 25 mai 2016.

structuri similare la Budapesta, sub forma unei Camere de Comerț româno-ungare – obiectiv atins abia în 2021.

Subiectele problematice abordate de cei doi demnitari au inclus nevoia de a îmbunătăți comunicarea diplomatică directă, pentru a nu mai cădea în capcana declarațiilor făcute în presă, în timp ce partea română a reamintit prevederile dreptului internațional în materie de protecție a drepturilor minorităților, pentru a solicita, în cazul românilor din Ungaria, reprezentare în parlament, educație în limba maternă și sprijin pentru Biserica Ortodoxă. România a recurs la o declarație scrisă cuprinzând prevederile dreptului intern referitoare la utilizarea simbolurilor naționale, ca o consecință a arborării steagului secuiesc în părți ale Transilvaniei. În lumina parteneriatului strategic, s-a menționat, de asemenea, necesitatea unei mai strânse colaborări pentru punerea în aplicare a strategiilor UE vizând spațiul danubian, securitatea energetică, integrarea minorității române, dar și a pozițiilor comune în politica de vecinătate și în Parteneriatul Estic, pentru mai multă coerență în regiune.¹²¹

Proiecte de cooperare în prezent și viitor

Există numeroase proiecte care au fost puse în aplicare sau dinamizate de Parteneriatul Strategic între România și Ungaria. Merită subliniată, de exemplu, activitatea Camerei de Comerț româno-maghiare „Carpatia”, cu sediul în Cluj-Napoca, ce are un rol important în promovarea investițiilor și schimburilor comerciale reciproce. Estimăm că au fost semnate peste 500 de protocoale de colaborare între autoritățile locale ale celor două state, îndeosebi în zonele de frontieră, ceea ce confirmă ipoteza conform căreia cooperarea româno-maghiară la nivel local o excedează detașat pe cea la nivel național. Să luăm drept exemplu întâlnirile bianuale dintre primarii județelor Arad și Békés, o practică menită să abordeze probleme de interes comun.

Cooperarea interguvernamentală rămâne o prioritate și se poate sprijini pe un set de instituții create ca urmare a semnării parteneriatului româno-maghiar. Au fost configurate opt

¹²¹ Consultările ministrului afacerilor externe român, Titus Corlățean, cu omologul ungar, János Martonyi (București, 4 martie 2013), Ministerul Afacerilor Externe al României, <http://www.mae.ro/node/18320>, accesat la 20 martie 2022.

consilii sectoriale, cu atribuții în protecția mediului, afaceri, turism, chiar și studierea istoriei comune.¹²²

Infrastructura rămâne un subiect deschis în relația dintre cele două țări, întârzierile în acest domeniu fiind destul de mari, cu anumite excepții. Amintim deschiderea punctului de trecere a frontierei Nădlac II-Csanádpalota, în iulie 2015¹²³, sau conexiunea A3-M4, inaugurată la 4 septembrie 2020. Gazoductul Arad-Szeged prezintă importanță strategică pentru ambele țări, în eforturile comune de a garanta securitatea energetică.¹²⁴

Nu în ultimul rând, programul Euroregiunilor și-a dovedit utilitatea, România fiind implicată în trei asemenea inițiative cu Ungaria: Biharia, cu o populație de peste 700.000 locuitori și două centre urbane principale, Oradea și Debrecen; Dunăre–Criș–Mureș–Tisa, cu participarea Serbiei; și euroregiunea Carpatică, mai vastă, care include Polonia, Slovacia și Ucraina.¹²⁵ Structurile create sunt laboratoare de proiecte regionale, motiv pentru care se impun alocări financiare suplimentare în noul cadru de programare multianuală a UE, 2021-2027, unde Interreg VI include, spre exemplu, (doar) 140 de milioane de euro alocați celor opt județe românești și maghiare eligibile.

Concluzionând, relațiile româno-maghiare au cunoscut suișuri și coborâșuri și au fost adesea lovite de propensiunea politicianilor de ambele părți spre declarații pripite. Mediul diplomatic nu a uitat ușor criticile reciproce în dosarul gardurilor la frontiera româno-maghiară, în timpul crizei migranților sirieni. Premierul Victor Ponta și secretarul de stat George Ciamba au criticat inițiativa guvernului Orbán, stârnind o reacție acidă din partea ministrului de externe, Péter Szijjártó, în septembrie 2015. Ulterior, relațiile s-au deteriorat și mai mult, când Victor Orbán a postat pe pagina de Facebook simboluri caracterizate de partea română drept „revizioniste”, ceea ce a atras convocarea ambasadorului Ungariei la MAE, în 10 august 2015, guvernul român acuzând

¹²² *Relații bilaterale*, Ambasada României în Ungaria, <http://budapesta.mae.ro/node/167>, accesat la 20 martie 2022.

¹²³ „Punctul de Trecere a Frontierei Nădlac II - Csanádpalota a fost inaugurat. Ponta a venit în cârje. Invitația vicepremierului maghiar către România”, *Mediafax*, 11 iulie 2015, <http://www.mediafax.ro/social/punctul-de-trecere-a-frontierei-nadlac-ii-csanadpalota-a-fost-inaugurat-ponta-a-venit-in-carje-invitatia-vicepremierului-maghiar-catre-romania-galerie-foto-14576577>, accesat la 20 martie 2022.

¹²⁴ Ruxandra Ivan, *New Regionalism or No Regionalism?: Emerging Regionalism in the Black Sea Area*, Ashgate Publishing, 2013, p. 84.

¹²⁵ Klaus Roth, Ulf Brunnbauer, *Region, Regional Identity and Regionalism in Southeastern Europe*, partea I, LIT Verlag Münster, 2008, pp. 35-36.

statul vecin de încălcarea acordurilor din 1996 și 2002.¹²⁶ Schimbarea guvernului român a redus tensiunile și o nouă etapă a fost inaugurată în relațiile bilaterale odată cu vizita ministrului Péter Szijjártó la București, pe 29 ianuarie 2016. Acesta a constatat că parteneriatul a avut de suferit în contextul crizei migranților, dar le-a mulțumit premierului Dacian Cioloș și ministrului de externe Lazăr Comănescu pentru schimbarea de atitudine față de statul maghiar.¹²⁷

Este cert faptul că nu avem de-a face cu un progres lin al relațiilor dintre cele două țări, însă interesele din jurul proiectelor de cooperare locală, coroborate cu sursele de finanțare pentru domeniul transfrontalier și, mai ales, cu argumentele sociale și geopolitice foarte puternice, în zona Dunării și a Mării Negre, fac din parteneriatul româno-maghiar o prioritate pentru întreaga regiune. Revenirea la practicile de cooperare anterioare, utilizarea cu succes a instrumentelor de finanțare europene și abținerea de la declarații populiste sunt doar câteva mijloace prin care acest parteneriat poate să recapete amploarea pentru care a fost conceput.

¹²⁶ „State Secretary George Ciamba summons Ambassador of Hungary in Bucharest Zákonyi Botond”, Ministerul Afacerilor Externe al României, 16 septembrie 2015, <http://www.mae.ro/en/node/33602>, accesat la 20 martie 2022.

¹²⁷ Declarația completă este disponibilă aici: „Hungarian Foreign Affairs and Trade Minister Peter Szijjarto in Bucharest: We consider Romania a strategic partner”, *Nine o’Clock*, 29 ianuarie 2016, <http://www.nineoclock.ro/hungarian-foreign-affairs-and-trade-minister-peter-szijjarto-in-bucharest-we-consider-romania-a-strategic-partner/>, accesat la 20 martie 2022.

3.2 Parteneriatul Strategic România-Republica Moldova. Modalități de colaborare peste frontierele UE

Dacă în paginile anterioare am analizat cooperarea României cu un alt stat membru al UE, ne propunem acum să examinăm felul în care pot coopera două țări vecine, cu premise foarte solide pentru a implementa proiecte în comun, dar separate de faptul că doar unul face parte din UE. Relațiile româno-moldave constituie un subiect extrem de bogat și pot fi trecute printr-un filtru juridic similar celui pe care l-am utilizat în secțiunea anterioară, deoarece România a semnat un Parteneriat Strategic și cu Republica Moldova. Mai mult, există susținere pentru Chișinău în vederea apropierii de UE, bazată pe argumente instituționale, dar mai ales sociale și cultural-lingvistice. Vom diseca parteneriatul dintre cele două țări vecine, căutând proiectele implementate în comun cu sprijin comunitar, inclusiv sub auspiciile programelor operaționale active în România. Analizele de document sunt completate de cele vizând practicile diplomatice și acțiunile culturale care au permis atingerea unor rezultate concrete în relațiile bilaterale, chiar dacă drumul Republicii Moldova către integrare este abia la început.

Orice cercetare a relațiilor dintre România și Republica Moldova trebuie inclusă în contextul schimbător din regiune, cu atât mai mult în prezent, când invazia Ucrainei de către Federația Rusă, într-o încălcare flagrantă a dreptului internațional, creează temeri justificate și pentru vecinul estic al României. Alternanța la guvernare a schimbat și ea, de-a lungul ultimilor ani, gradul de atașament al Chișinăului față de proiectul european. Între timp, abordarea Parteneriatului Estic¹²⁸ de către UE și atitudinile cancelariilor occidentale față de ritmul cu care trebuie să progreseze politica de extindere au fluctuat și ele. Odată ce Republica Moldova, Ucraina și Georgia și-au anunțat candidatura pentru apartenența la Uniune, într-un context inimaginabil de grav pentru anul 2022, lucrurile ar putea, totuși, să se schimbe. Începerea negocierilor cu Macedonia de Nord este iminentă, iar, în general, paralizia în care a fost aruncată extinderea de la comisia Juncker încoace trebuie să fie înlocuită cu un angajament ferm de ambele părți – UE și statele candidate – în contextul unei amenințări externe foarte severe.

Nu se poate nega faptul că relațiile româno-moldave sunt și au fost mereu speciale, din motive bine-cunoscute. Acest caracter al lor a dat naștere la stângăcii diplomatice, retorici ridicole

¹²⁸ Mustafa Aydın, *Non-traditional Security Threats and Regional Cooperation in the Southern Caucasus*, IOS Press, 2011, pp. 229-230.

alimentate de Kremlin și declarații pompoase, dar adesea lipsite de consecințe. Parteneriatul Strategic a schimbat oarecum acest cadru adesea bizar al relațiilor bilaterale, mai ales odată cu integrarea României în UE și apariția oportunităților de finanțare transfrontaliere. Cât de mult a ajutat acest parteneriat, pe plan economic, de exemplu, ce mecanisme instituționale viabile a creat el și cât de mult a facilitat avansul Republicii Moldova spre integrare – iată câteva aspecte care merită analizate în cele ce urmează.

Dimensiunea mai „rece” a parteneriatului trebuie dublată de cea a percepțiilor și, în acest caz mai mult ca oricând, a auto-percepțiilor. Dacă dialogul diplomatic a fost uneori sever afectat de venirea unei administrații pro-ruse la Chișinău, rămâne oarecum neclară măsura în care aceste schimbări politice au afectat atașamentul reciproc tradițional dintre cele două națiuni, în lipsa căruia probabil că ar fi dificil de imaginat un parteneriat real.

Context istoric și argumente în favoarea parteneriatului româno-moldav

Prăbușirea Uniunii Sovietice i-a permis României să se reapropie cu rapiditate de vecinul său estic, care și-a dobândit statutul de actor deplin în relațiile internaționale ca urmare a evenimentelor tumultuoase din anii 1989-1991. Declarația de Independență a Republicii Moldova a fost emisă la 27 august 1991 și s-a bucurat de sprijinul imediat al României, prima țară care a recunoscut acest act istoric, chiar în ziua în care a fost adoptat.¹²⁹ De atunci, cele două țări au semnat și implementat zeci de acorduri bilaterale în numeroase domenii de interes reciproc, după cum vom puncta în paginile următoare.¹³⁰ Nu vom stărui asupra analizei contextului sinuos al primilor ani de independență a Republicii Moldova, nici conflictele dintre curentul pro-unionist și cel contrar, sau de susținătorii unui parteneriat privilegiat cu Rusia. În schimb, vom aborda relațiile bilaterale strict pe baza performanțelor atinse și a modului în care cele două țări au utilizat în comun resurse și oportunități puse la dispoziție de UE.

¹²⁹ Stephen Roper, *Romania: The Unfinished Revolution*, Routledge, 2004, pp. 124-125.

¹³⁰ *Relații bilaterale. Republica Moldova*, Ministerul Afacerilor Externe al României, <https://www.mae.ro/bilateral-relations/1677>, accesat la 20 martie 2022.

Relațiile diplomatice româno-moldave sunt extrem de bogate și includ 30 de vizite la nivel de șefi de stat și un număr mult mai mare la nivel guvernamental.¹³¹ Activitatea de comunicare între cele două state este constantă, iar importanța ei economică, îndeosebi comercială, precum și în materie de asistență în timpul crizei sanitare Covid-19, este reliefată prin date foarte sugestive.¹³² Comparativ cu frecvența cutumiară a întâlnirilor la nivel înalt, cadrul româno-moldav este mult mai dinamic, însă trebuie ținut cont de faptul că intensitatea acestor schimburi a depins mult de guvernarea de la Chișinău, existând și perioade nepropice dialogului.

Cadrul juridic pentru cooperare bilaterală se regăsește în două documente principale, Declarația comună privind instituirea unui parteneriat strategic între România și Republica Moldova pentru integrarea europeană a Republicii Moldova, semnată la 27 aprilie 2010, și Planul de acțiune pentru punerea în aplicare a Declarației, din 3 martie 2012. Pe lângă nivelul inter-statal, cadrul politicii de vecinătate a UE, pregătit de Tratatul de la Lisabona¹³³, i-a permis României să includă în programele sale operaționale apeluri pentru proiecte implementate în comun cu Republica Moldova. În fine, la fel ca în cazul relațiilor cu Ungaria, guvernele român și moldovean au organizat ședințe comune, cinci până în prezent: cea inaugurală, la Iași, pe 3 iulie 2012, și cele de la Neptun (2015), Piatra Neamț (2017), București (2018) și Chișinău (2022).

Din cele prezentate anterior rezultă că relațiile româno-moldave nu duc lipsă de pârgii comunicaționale și nici de mijloace pentru concretizarea proiectelor comune. Mai mult, vorbim despre două state care au avut o tranziție democratică dificilă, ba mai mult, Republica Moldova se află sub presiunea constantă a Federației Ruse, dar și a dosarului transnistrean și, într-o măsură mai redusă, a celui găgăuz. Relațiile speciale dintre cei doi vecini trebuie privite și prin prisma chestiunii cetățeniei, România manifestând o deschidere firească spre acest subiect, ale cărui argumente istorice sunt indeniabile. Implicațiile acestei politici în materie de mobilitate, acces pe piața muncii din România și UE, servicii educaționale și sanitare, sunt importante și conduc la o apropiere „fizică” a locuitorilor celor două țări. În aceeași logică, România este o susținătoare

¹³¹ *Principalele vizite bilaterale*, Ambasada Republicii Moldova în România, <https://romania.mfa.gov.md/ro/content/principalele-vizite-bilaterale>, accesat la 20 martie 2022.

¹³² *Relații bilaterale. Republica Moldova, loc. cit.*

¹³³ Nariné Ghazaryan, *The European Neighbourhood Policy and the Democratic Values of the EU: A Legal Analysis*, Bloomsbury Publishing, 2014, pp. 36-53.

ferventă a politicii de vecinătate a UE și a Parteneriatului Estic, ca direcții esențiale în abordarea geopolitică a UE, cu instrumente concrete de suport pentru statele din regiune.¹³⁴

Obiectivul de convergență cultivat de UE a fost extins către țările din jur, ceea ce i-a permis României să dezvolte Programul Operațional România-Ucraina-Republica Moldova, în perioada de finanțare 2007-2013, cu numeroase proiecte transfrontaliere pentru comunitățile din aceste zone și nu numai.¹³⁵ Bunele practici acumulate cu acel prilej au fost transpuse în perioada de programare 2014-2020, când România a dedicat un program operațional aparte relațiilor transfrontaliere cu Republica Moldova.¹³⁶ În prezent, autoritatea de management a programului este în curs de a pregăti cadrul de finanțare Interreg NEXT România-Republica Moldova aferent perioadei 2021-2027.¹³⁷

Din punct de vedere al structurilor și pârghiilor diplomatice, remarcăm prezența a două consulate ale României în Republica Moldova, la Cahul și Bălți, pe lângă ambasada de la Chișinău. Institutul Cultural Român „Mihai Eminescu” de la Chișinău implementează proiecte culturale și servește drept liant pe acest plan între cele două țări. Programul de burse de studiu pentru tinerii moldoveni în România este un alt instrument important, aproximativ 5000 de astfel de finanțări fiind acordate anual. În 2019, spre exemplu, aproape întreaga sumă din programul de asistență pentru dezvoltare acordată de România Republicii Moldova, în valoare totală de 178,3 milioane lei, a fost destinată burselor de studiu.¹³⁸

Comerțul dintre cele două state reprezintă un argument solid în favoarea apropierii dintre ele, cu toate că balanța comercială a Republicii Moldova a fost mereu negativă în această relație și a avut mult de suferit ori de câte ori zona s-a confruntat cu o criză economică – fie că vorbim de efectele crizei din 2009, depășită sub aspectul schimburilor comerciale doar în 2012, fie de cele ale crizei Covid-19. La finele anului 2020, volumul total al acestor schimburi a fost de 1,95

¹³⁴ Elena Korosteleva, *Eastern Partnership: A New Opportunity for the Neighbours?*, Routledge, 2014.

¹³⁵ A. Ergun, H. Isaxanlı, *Security and Cross-Border Cooperation in the EU, the Black Sea Region and Southern Caucasus*, IOS Press, 2013, pp. 82-83.

¹³⁶ *Programul Operațional Comun România - Republica Moldova 2014-2020*, Ministerul Fondurilor Europene al României, <http://www.fonduri-ue.ro/ro-md>, accesat la 20 martie 2022.

¹³⁷ *Consultări pentru Programul Interreg NEXT România-Republica Moldova*, Ministerul Finanțelor al Republicii Moldova, 16 august 2021, <https://mf.gov.md/ro/content/consult%C4%83ri-pentru-programul-interreg-next-rom%C3%A2nia-republica-moldova>, accesat la 20 martie 2022.

¹³⁸ *Relații bilaterale. Republica Moldova, loc. cit..*

miliarde dolari.¹³⁹ În anul 2020, România a fost principalul partener comercial al Republicii Moldova, cu o pondere de 16.9% din comerțul total, iar numărul firmelor cu capital român din țară este de peste 1500.¹⁴⁰

O analiză a Parteneriatului Strategic

La fel ca în cazul relațiilor româno-maghiare, o întrebare legitimă este dacă semnarea unui parteneriat strategic cu Republica Moldova a venit ca răspuns la nevoia de a avea un cadru îmbunătățit de cooperare, sau dacă a fost mai degrabă un act politic cu valențe simbolice. Există autori care au încercat să clarifice conceptul de „parteneriat strategic”, precum Adrian Cioroianu. Acesta consideră că este „o declarație politică, dar care are în spate mai multe argumentații: istorice, economice, de afinitate culturală etc. Este mai curând recunoașterea unui fapt: că două state au nevoie cu precădere unul de celălalt, din diverse motive.”¹⁴¹ Este o definiție ce corespunde trăsăturilor relațiilor dintre România și Republica Moldova, care îndeplinesc cele trei condiții și între care există o interdependență, atât la nivel pragmatic, cât și ca moștenire comună.

Dan Dungaciu definește parteneriatul strategic ca pe „un indicator deopotrivă pasiv și activ, adică este o fotografie a prezentului, pentru că decodează viziunea de politică externă a unui stat, dar și o imagine a viitorului, pentru că decodează tendințe”.¹⁴² Din această perspectivă, caracterul durabil al relațiilor româno-moldave indică un trend de politică externă, mai ales sub auspiciile intereselor comune de integrare europeană. Parteneriatul dintre cele două țări reflectă o stare de fapt, prevede mecanisme de coordonare și previzionează că apropierea de UE va fi rezultatul de politică externă facilitat de implementarea documentului. Același Dan Dungaciu adaugă: „Nu poți clădi parteneriate strategice dacă nu ai o viziune de politică externă coerentă și predictibilă, cel puțin pe un ciclu electoral.”¹⁴³ Această idee, pertinentă de altfel, se poate dovedi problematică în cazul parteneriatului investigat, dat fiind caracterul fragil al guvernării în cele două state, mai ales

¹³⁹ *Idem.*

¹⁴⁰ *Relațiile comercial-economice*, Ambasada Republicii Moldova în România, <https://romania.mfa.gov.md/ro/content/rela%C5%A3ii-comercial-economice>, accesat la 20 martie 2022.

¹⁴¹ Anne-Marie Blajan, „Parteneriatele strategice ale României – următoarele ținte ar trebui să fie Turcia, Rusia, China și Republica Moldova”, *Hotnews*, 14 octombrie 2009, <http://www.hotnews.ro/stiri-esential-6280897-parteneriatele-strategice-ale-romaniei-urmatoarele-tinte-trebuie-fie-turcia-rusia-china-republica-moldova.htm>, accesat la 20 martie 2022.

¹⁴² *Ibidem.*

¹⁴³ *Ibidem.*

în Republica Moldova, unde diviziunile în societate sunt foarte mari când vine vorba despre dihotomia UE-Rusia. Or, semnarea unui parteneriat strategic stabilește ținte pe termen lung, care nu pot fi supuse vicisitudinilor instabilității politice, cum, de altfel, se întâmplă adesea.

Lista parteneriatelor strategice ale României include 15 țări de pe trei continente: Europa, Asia și America de Nord¹⁴⁴. Unele se bazează pe interese comerciale și tehnologice, precum cele cu partenerii asiatici – Coreea, China, Japonia și India. Altele, semnate cu Franța, Italia, Spania și Marea Britanie, sunt mai complexe, deoarece includ și interese care decurg din prezența unei diaspore române importante pe teritoriile acelor state. Desigur, în cazul Franței, rațiunile sunt și mai complexe și pot conduce la tradiția francofoniei și la moștenirea culturală și administrativă, încă foarte prezente în spațiul românesc. Cooperarea în sectorul energetic a condus la semnarea Parteneriatului Strategic cu Azerbaidjan și, parțial, cu Turcia – în acest caz, chestiunile de securitate au jucat la rândul lor un rol important. Le regăsim, fără îndoială, și între motivele încheierii unui parteneriat cu SUA. Chestiuni legate de buna vecinătate, alături de considerente economice, sociale și culturale, justifică pe deplin demersurile similare întreprinse cu parteneri comunitari precum Ungaria și Polonia. Însă, niciunul dintre aceste acorduri nu are la bază afinitățile și sensibilitățile care pun temeliile parteneriatului cu Republica Moldova.

Este greu să prioritizăm după modelul de mai sus și să spunem că relațiile româno-moldave sunt mai degrabă culturale, sau economice, dar înțelegem că demersul întrunește toate condițiile și corespunde tuturor definițiilor identificate pentru a fi considerat de o importanță strategică. Și instrumentarul prilejuit de acest parteneriat este mai complex decât în celelalte cazuri. Întâlnirile bilaterale sunt mai frecvente, proiectele transfrontaliere mai bine coordonate.¹⁴⁵ Investițiile și fluxurile comerciale și-au dovedit utilitatea în contextul boicotului proclamat de Rusia împotriva produselor moldovenești¹⁴⁶, menite să pedepsească Republica Moldova pentru orientările sale pro-occidentale. Instituțiile create, însă, nu au excelat până în prezent la capitolul continuitate, fiind și ele supuse dispozițiilor alternante ale guvernării de la Chișinău.

¹⁴⁴ *Parteneriate strategice și relații speciale, loc. cit.*

¹⁴⁵ Nicola Bellini, Ulrich Hilpert, *Europe's Changing Geography: the Impact of Inter-regional Networks*, Routledge, 2013.

¹⁴⁶ Merle Wesley Shoemaker, *Russia and the Commonwealth of Independent States*, Rowman & Littlefield, 2012, p. 188.

Analiza textului

Numele oficial al documentului este „Declarația privind instituirea unui parteneriat strategic între România și Republicii Moldova pentru integrarea europeană a Republicii Moldova”, iar acesta a fost semnat la București, pe 27 aprilie 2010, de președinții celor două state, Traian Băsescu și Mihai Ghimpu. Remarcăm de la bun început ambiția demersului, care transcende scopului unui parteneriat bilateral clasic, grație includerii scopului ultim, cel al facilitării de către România a integrării Republicii Moldova în UE.¹⁴⁷

La momentul semnării, Republica Moldova încerca să își îmbunătățească relațiile bilaterale cu partenerii din Europa central-răsăriteană, motiv pentru care, în cursul anului 2010, guvernul a încheiat acorduri de cooperare și cu Lituania, Slovacia, Ungaria și Cehia, toate state membre UE care îi puteau oferi susținere în relația cu Bruxelles. Însă, singurul parteneriat considerat strategic semnat de Chișinău la acel moment a fost cu România, ceea ce, desigur, diferențiază relațiile cu aceasta de diplomația obișnuită.¹⁴⁸

Dacă este să comparăm formulele utilizate în celelalte acorduri de cooperare menționate cu textul Parteneriatului Strategic cu România, observăm o serie de similitudini, precum și multe diferențe. În prima categorie se pot include priorități precum ridicarea vizelor de călătorie în UE pentru cetățenii moldoveni, care se va aproba în 2014¹⁴⁹, promovarea Parteneriatului Estic, asistența acordată Republicii Moldova în relația cu UE, alături de prevederi generice din sfera comerțului, societății civile, practicilor administrative și securității. Pe de altă parte, documentul semnat cu România este mult mai amplu, cu formule clare și un stil de exprimare familiar, prilejuit de utilizarea aceleiași limbi. Preambulul este bogat în detalii istorice și include prevederi despre recunoașterea reciprocă a suveranității naționale. Rolul limbii române, comune celor două țări, este recunoscut cu atât mai mult cu cât este una din cele 24 de limbi oficiale ale UE și, astfel, facilitează comunicarea cu aceasta.

¹⁴⁷ *Declarația comună privind instituirea unui Parteneriat Strategic între Republica Moldova și România pentru integrarea europeană a Republicii Moldova*, Ministerul Afacerilor Externe și Integrării Europene al Republicii Moldova, <http://www.mfa.gov.md/img/docs/0001739.pdf>, accesat la 14 octombrie 2016.

¹⁴⁸ Vezi: <http://www.mfa.gov.md/documente-baza/>, accesat la 14 octombrie 2016.

¹⁴⁹ Irina Petrova, „EU-Russia relations in the Wider Europe”, in Sieglinde Gstöhl (ed.), *The European Neighbourhood Policy in a Comparative Perspective: Models, Challenges, Lessons*, Routledge, 2016, p. 154.

O altă diferență notabilă dintre acordurile de cooperare semnate de Republica Moldova în 2010 și Parteneriatul Strategic cu România constă în menționarea repetată a proiectelor și a surselor de finanțare, îndeosebi în zona infrastructurii și a Euroregiunilor.

Odată implementat, Parteneriatul Strategic a fost suplimentat de un document menit să clarifice prioritățile enunțate în acest prim act cu un caracter mai solemn, document denumit „Planul de acțiune pentru punerea în aplicare a Declarației privind Parteneriatul strategic pentru integrare europeană”. Semnat la Iași, în 3 martie 2012, de către prim-ministrul român, Mihai Răzvan Ungureanu, și cel moldovean, Vlad Filat¹⁵⁰, documentul își propunea desăvârșirea procesului de integrare europeană a Republicii Moldova, într-o abordare pas-cu-pas, ce includea: Acordul de Asociere (semnat ulterior, la 27 iunie 2014¹⁵¹), zona de liber schimb, liberalizarea vizelor, priorități legate de energie și infrastructură.

Spre deosebire de documentul care l-a precedat, Planul de Acțiune prevedea măsuri mai concrete de punere în aplicare a cooperării cu România, inclusiv schimburi de bune practici în domeniul administrației publice, stagii de formare pentru specialiștii moldoveni în România, schimburi de experiență în materie de statistică, twinning pe proiecte europene, schimburi în zona cercetării și inițiative economice comune. Cât despre cadrul instituțional prevăzut pentru implementare, se crea o Comisie interguvernamentală România-Republica Moldova pentru integrare europeană și o Comisie comună pentru integrare europeană între Parlamentul României și Parlamentul Republicii Moldova.¹⁵²

Rezultate concrete și perspective

Am văzut cum se prezintă cadrul privilegiat de colaborare între România și Republica Moldova din punct de vedere formal. Mai departe, vom prezenta câteva rezultate tangibile ale punerii în aplicare a Parteneriatului Strategic. Primul dintre acestea a fost descris și în cazul

¹⁵⁰ Ion Preasca, „Filat și Ungureanu și-au dat mâna la Iași”, *Adevărul.md*, 5 martie 2012, http://adevarul.ro/moldova/actualitate/filat-ungureanu-si-au-dat-mana-iasi-1_50ae7f157c42d5a6639d46de/index.html, accesat la 20 martie 2022.

¹⁵¹ Roman Petrov, „The principle of good neighbourliness and the ENP”, in Dimitry Kochenov, Elena Basheska (ed.), *Good Neighbourliness in the European Legal Context*, BRILL, 2015, pp. 297-298.

¹⁵² *Vecinătatea de interes a României ca stat membru UE. Republica Moldova*, Ministerul Afacerilor Externe al României, <https://www.mae.ro/node/1421>, accesat la 20 martie 2022.

relațiilor cu Ungaria, anume ședințele de guvern comune. Este o practică întâlnită ocazional în relațiile internaționale, pe care România a încercat să o fructifice și în colaborare cu alte state, precum Bulgaria și Israel. Cât despre ședințele comune cu Republica Moldova, au existat cinci până în prezent.

Prima dintre ele¹⁵³ a fost organizată pe 3 martie 2012, la Iași, sub conducerea premierilor Mihai Răzvan Ungureanu și Vlad Filat, având drept rezultat tocmai Planul de Acțiune descris mai sus. Pe lângă acesta, s-au semnat protocoale de colaborare privind prevenția dezastrelor, turismul și educația. O continuare a acestei ședințe comune a avut loc la București, în 3 iulie 2012, în formula Comisiei Interguvernamentale gestionate de miniștrii de externe ai celor două țări, Andrei Marga, din partea română, și Iurie Leancă, din cea moldavă. Rezultatele nu au fost spectaculoase, dar s-a lansat un sistem de videoconferință care putea fi folosit, mai departe, în situații de necesitate.

Cea de-a doua ședință comună a fost tot în România, la Neptun, pe 22 septembrie 2015, cu participarea prim-miniștrilor Victor Ponta și Valeriu Streleț. O reușită importantă atunci a constat în alocarea de către România a unui pachet de finanțare nerambursabilă pentru Republica Moldova, în valoare de 150 milioane euro, cu o deblocare rapidă de către parlament (Legea 91/6 mai 2016) a primei tranșe, de 60 milioane euro¹⁵⁴, și o sumă suplimentară care depindea de FMI. Tot în domeniul finanțării, s-a ajuns la un acord privind conducta de gaz Onești-Iași-Ungheni-Chișinău, bazat pe extinderea infrastructurii existente.

Reuniunea bilaterală româno-moldavă de la Piatra Neamț, din 23 martie 2017, le-a permis celor doi premieri, Sorin Grindeanu și Pavel Filip, să evalueze progresele din cooperarea sectorială, dar și să consolideze participarea firmelor românești la procesele de privatizare din Republica Moldova. Securitatea energetică a ocupat un loc important în discuțiile bilaterale, urmată de chestiuni vamale, cooperarea în materie culturală și educațională.¹⁵⁵

¹⁵³ „Documentar: Ședințe comune ale Guvernelor României și Republicii Moldova”, *Agerpres*, 21 septembrie 2015, <http://www.agerpres.ro/flux-documentare/2015/09/21/documentar-sedinte-comune-ale-guvernelor-romaniei-si-republicii-moldova-18-05-37>, accesat la 23 martie 2022.

¹⁵⁴ „România oferă un credit de 150 de milioane de euro Republicii Moldova”, *Finanțare.ro*, 26 august 2016, <http://www.finanțare.ro/romania-ofera-un-credit-de-150-de-milioane-de-euro-republicii-moldova.html>, accesat la 23 martie 2022.

¹⁵⁵ „Reuniune bilaterală a guvernelor României și Republicii Moldova”, Guvernul României, 23 martie 2017, <https://gov.ro/ro/stiri/reuniune-bilateral-a-guvernelor-romaniei-i-republicii-moldova>, accesat la 23 martie 2022.

În cadrul ședinței comune de guvern de la București, din 22 noiembrie 2018, prim-miniștrii Viorica Dăncilă și Pavel Filip au plasat evenimentul sub semnul Centenarului Marii Uniri, dar și al preluării Președinției Consiliului UE de către România, la 1 ianuarie 2019. Alături de pledoaria culturală și istorică în favoarea apropierii dintre cele două state, s-au discutat chestiuni pragmatice, vizând infrastructura, investițiile și securitatea energetică. Cooperarea transfrontalieră, bursele pentru elevi și studenți și împrumutul de 150 milioane euro acordat de România țării vecine au reprezentat alte subiecte de interes. Declarația premierului Filip este revelatoare pentru decelarea contextului în care s-au purtat discuțiile: „Ar fi puțin, cred, să spun că țările noastre au relații bune sau excelente din punct de vedere diplomatic, pentru că relațiile noastre sunt mult mai departe decât relațiile prietenești, noi suntem două țări care există în același spațiu lingvistic, există într-un spațiu comun cultural, într-un spațiu comun de valori. Pe această cale am reiterat încă o dată că aderarea la Uniunea Europeană rămâne singurul nostru plan și eforturile noastre vor fi intensificate inclusiv în contextul deținerii, precum a menționat și doamna prim-ministru, a președinției României la Consiliul Uniunii Europene. România este principalul partener comercial pentru Republica Moldova, volumul comerțului exterior, doar anul acesta, a crescut cu 30% în comparație cu anul trecut și deja a depășit cifra de 1 miliard de dolari.”¹⁵⁶

Cea mai recentă ședință comună de guvern dintre cele două țări s-a desfășurat pe 11 februarie 2022, la Chișinău, sub conducerea prim-miniștrilor Nicolae Ciucă și Natalia Gavrilița. Reuniunea a marcat 10 ani de la demararea practicii și a inclus discuții privind un împrumut de 100 milioane euro acordat de guvernul de la București, menit să fie implementat pe baza unor proiecte din mai multe sectoare. S-a evocat dorința comună de a avea, în viitor, o zonă metropolitană transfrontalieră Iași-Ungheni, o premieră interesantă. Conștienți de pericolele reprezentate de creșterea prețurilor la energie, cei doi șefi de guvern au subliniat importanța proiectului Gazoductului Iași-Chișinău. Totodată, ei au amintit semnificația „Declarației comune a Guvernului României și Guvernului Republicii Moldova privind consolidarea cooperării în domeniul economic și cel investițional”, precum și numeroase proiecte implementate sau vizate în perioada următoare. Contextul de securitate regional extrem de tensionat nu a scăpat analizei celor două guverne, premierul Ciucă exprimându-și îngrijorarea în această privință: „Traversăm în

¹⁵⁶ „Ședința comună a Guvernelor României și Republicii Moldova (București, 22 noiembrie 2018)”, *Idem*, 22 noiembrie 2018, <https://gov.ro/ro/stiri/sedinta-comuna-a-guvernului-romaniei-i-republicii-moldova-bucuresti-22-noiembrie-2018>, accesat la 23 martie 2022.

prezent un moment regional complicat, cu o deteriorare semnificativă a mediului de securitate. Asistăm la o desfășurare masivă de forțe militare și echipamente rusești, cea ce reprezintă cea mai mare desfășurare după încheierea Războiului Rece. Sunt evoluții care vin pe un fond de securitate deja complicat în regiune, marcat inclusiv de persistența conflictelor prelungite – inclusiv cel din regiunea transnistreană.”¹⁵⁷

În această practică a ședințelor comune ale executivelor, se observă o îmbinare între partea declarativ-diplomatică și cea pragmatică, aceasta din urmă centrată în jurul proiectelor, de regulă a celor mari, de infrastructură. România și Republica Moldova au interese convergente în privința pieței energetice și a fluidizării transporturilor, spre exemplu datorită coridorului pan-european 9, care leagă capitalele acestora.¹⁵⁸ Educația este alt aspect recurent în dezbateri, dat fiind numărul mare de tineri moldoveni care beneficiază de burse de studiu în România, nu doar la universitate, ci și în mediul preuniversitar.

În fine, o temă esențială o reprezintă proiectele finanțate de UE în cadrul transfrontalier, gestionate de România, ca stat membru participant la a treia perioadă de programare multianuală. În cadrul primeia, 2007-2013, România a negociat cu UE implementarea unui program operațional dedicat Moldovei și Ucrainei, cu finanțare din Instrumentul European de Vecinătate, în valoare totală de 138,1 milioane euro, dintre care 11,4 milioane au reprezentat contribuția beneficiarilor. Autoritatea de management a programului a fost Ministerul român al Dezvoltării Regionale și Administrației Publice, iar beneficiarii eligibili au inclus autorități publice, instituții de învățământ și ONG-uri din țările participante. Printre prioritățile liniei de finanțare se regăseau dezvoltarea socio-economică și protecția mediului, în consonanță cu prioritățile de convergență adoptate la nivelul Uniunii.¹⁵⁹ O analiză a perioadei de implementare a revelat un număr de opt proiecte majore de investiții, dintre care patru în România, două în Republica Moldova și două în Ucraina, fiecare cu un prag maxim de 7 milioane euro. Acestora li s-au adăugat 175 de proiecte mai mici, cu

¹⁵⁷ „Ședința comună a Guvernelor României și Republicii Moldova”, *Idem*, 11 februarie 2022, <https://gov.ro/ro/stiri/sedinta-comuna-a-guvernelor-romaniei-i-republicii-moldova>, accesat la 23 martie 2022.

¹⁵⁸ James Wesley Scott (ed.), *EU Enlargement, Region Building and Shifting Borders of Inclusion and Exclusion*, Routledge, 2016, p. 142.

¹⁵⁹ „Comisia Europeană a adoptat Programul Operațional Comun România-Ucraina-Republica Moldova finanțat din ENPI CBC 2007-2013”, site-ul oficial al Programului, <http://www.ro-ua-md.net/comisia-europeana-a-adoptat-programul-operational-comun-romania-ucraina-republica-moldova-finantat-din-enpi-cbc-2007-2013/>, accesat la 23 martie 2022.

beneficii pentru comunitățile locale, instituțiile de învățământ și organele administrative participante.¹⁶⁰

Lecțiile învățate în implementarea acestui prim program transfrontalier comun al României și Republicii Moldova au condus la o mai bună focalizare a următorului cadru de finanțare, unde s-a pregătit un program care a implicat exclusiv cele două țări. Așadar, în perioada 2014-2020, bugetul acordat de UE inițiativei, în valoare de 89,1 milioane euro, cu o cofinanțare de 8,1 milioane, a fost alocat prin Instrumentul European de Vecinătate, iar beneficiarilor li s-au solicitat contribuții în valoare de 2% din valoarea totală a proiectelor. Autoritatea de management a fost, din nou, Ministerul român al Dezvoltării Regionale și Administrației Publice, iar proiectele au fost împărțite în două categorii principale – proiecte hard (referitoare la infrastructură) și soft (tot ce nu include investiții în infrastructură). Ca o noutate, s-a introdus posibilitatea de a avea proiecte necompetitive, cu o complexitate deosebită. Printre entitățile eligibile regăsim din nou autorități publice, instituții de învățământ și ONG-uri. Prioritățile gravitează în jurul unei tematici vaste, cu termeni-cheie precum educația, cultura și patrimoniul, cercetarea-inovarea, transportul și siguranța.¹⁶¹

Alte surse de finanțare pot fi contractate sub auspiciile a trei euroregiuni – în fapt, asociații – cu participarea României și a Republicii Moldova: Dunărea de Jos, inaugurată în 1998 alături de Ucraina; Prutul de Sus, începând cu anul 2000, din nou cu participarea unor județe (oblasturi) ucrainene; și Siret Prut Nistru, inițiată în 2002 fără alte țări participante și având centrul administrativ la Iași.¹⁶²

În acest subcapitol, am prezentat câteva aspecte relevante privind relațiile româno-moldave, îndeosebi prin prisma inițiativelor guvernamentale, a documentelor de cooperare și a programelor și proiectelor comune. Nu am insistat asupra atitudinilor fluctuante care au afectat ocazional relațiile bilaterale¹⁶³, preferând o perspectivă instituțională, în detrimentul declarațiilor politice și atitudinilor efemere, deoarece am găsit cadrul integrării europene ca fiind singurul

¹⁶⁰ Date compilate de autor, utilizând site-ul oficial al Programului, <http://www.ro-ua-md.net/en/>, accesat la 23 martie 2022.

¹⁶¹ Date compilate de autor, utilizând site-ul Ministerului român al Dezvoltării, Lucrărilor Publice și Administrației, care include toate documentele programatice, <https://www.mdlpa.ro/pages/romaniamoldova>, accesat la 23 martie 2022.

¹⁶² James Wesley Scott (ed.), *op. cit.*, pp. 143-144.

¹⁶³ *Ibidem*, pp. 134-148.

durabil și pertinent care se pretează unei asemenea analize. Considerăm că relațiile dintre România și Republica Moldova au depășit cadrul contextului politic oscilant al anilor '90 și au ajuns, în prezent, într-o sferă a continuității și a unui mediu instituțional coerent, chiar dacă nu spectaculos. Am evitat să aducem în discuție retorica unificării celor două state sau să prezentăm rezultatele unor sondaje în acest sens, cu toate că am invocat moștenirea comună pe plan istoric, cultural și lingvistic ca argument în semnarea și implementarea Parteneriatului Strategic.

Odată cu orientarea politicii externe a Republicii Moldova spre obiectivul integrării europene, am examinat, succint, percepțiile românilor cu privire la acest demers. Un sondaj INSCOP din 2015 arată sprijinul societății românești pentru calea europeană aleasă de Chișinău, dar și că acest proiect depinde mai mult de voința cetățenilor și politicienilor moldoveni decât de asistența oferită de România și de celelalte state membre.¹⁶⁴ În general, atitudinea românilor față de chestiunile legate de cetățenie și educație pentru moldoveni este favorabilă, cu atât mai mult în centrele universitare, precum Cluj-Napoca.

Putem vorbi și despre un oarecare transfer de bune practici din partea română spre Republica Moldova, care a favorizat îmbunătățirea experienței procesului de integrare a acesteia din urmă, cu rezultate concrete în termeni de capacitate de a atrage finanțări sau performanță administrativă. Acestea au fost comunicate Chișinăului nu numai prin canale politice, ci și cu ajutorul numeroaselor proiecte bilaterale implementate până în prezent.¹⁶⁵ Cadrul de cooperare nu este suficient exploatat, nici în materie de fonduri structurale, nici în privința programului Erasmus sau a eficienței euroregiunilor, însă, în contextul geopolitic actual, relația bilaterală este utilă și poate fi decisivă pentru menținerea Republicii Moldova pe drumul spre UE.

¹⁶⁴ *Barometrul INSCOP – adevărul despre România*, iulie 2015, <http://www.inscop.ro/wp-content/uploads/2015/07/INSCOP-07.2015-Republica-Moldova.pdf>, accesat la 23 martie 2022.

¹⁶⁵ Elena Rusu, Cristina Cerevate, „The new Commission's stance on enlargement and Moldova's European ambitions”, in *On-line Journal Modelling the New Europe*, nr. 13, 2014, pp. 24-42, <http://neweurope.centre.ubbcluj.ro/wp-content/uploads/2012/05/Online-Journal-No.-13-December-2014.pdf>, accesat la 23 martie 2022.

3.3 România și Republica Moldova în contextul Agendei Europa 2020¹⁶⁶

Până în prezent, UE a pus în aplicare două strategii de creștere, începând cu anul 2000, corespunzând următoarelor două decenii. Europa 2020, ultima dintre acestea, a implicat o împărțire a indicatorilor de performanță între cele 28, apoi 27, de state membre, ceea ce a amplificat contribuția Europei central-răsăritene la abordarea strategică. În acest context și dat fiind intrarea în vigoare a Acordului de Asociere dintre UE și Republica Moldova, la 1 iulie 2016, devine importantă evaluarea decalajelor, dar și a avantajelor acestei țări în procesul de integrare. Chiar dacă nu a implementat strategia Europa 2020, prioritățile concrete ale acesteia pot fi legate de indicatorii Republicii Moldova, ca un posibil mijloc de evaluare a potențialului țării de a ține pasul cu progresele la nivel comunitar în diferite arii prioritare – educația, combaterea pauperității, incluziunea socială, angajabilitatea, cercetarea-dezvoltarea și, nu în ultimul rând, protecția mediului.

Ca termen de comparație, am ales să ne referim la performanțele României în cadrul agendei Europa 2020, unde sinergiile cu Republica Moldova vin în sprijinul premiselor de cooperare enunțate în subcapitolul anterior. Metodologic vorbind, demersul prezintă interes, deoarece deschide calea altor evaluări de acest tip, bazate pe criterii clar enunțate, aplicabile unor state din regiune care aspiră la calitatea de membru al UE, din Parteneriatul Estic.

Europa 2020 – un proces de reformă cu participarea Europei central-orientale

Eșecul parțial al Strategiei de la Lisabona a lăsat UE într-o stare de confuzie privind maniera în care poate stabili ținte multianuale într-un context economic și geopolitic tot mai complex. Cu toate acestea, au fost învățate unele lecții din strategia oarecum idealistă, iar efectele crizei economice au înzestrat noua agendă pe zece ani a Uniunii cu o doză pronunțată de realism.¹⁶⁷ Artizanii acesteia au luat în calcul efectele crizei financiare și ale datoriilor suverane și au conceput

¹⁶⁶ Adrian-Gabriel Corpădean, „Romania and the Republic of Moldova. Common Assets and Challenges amid the Europe 2020 Agenda”, in Valentin Naumescu, Dan Dungaci (ed.), *The European Union's Eastern Neighbourhood Today. Politics, Dynamics, Perspectives*, Cambridge Scholars, Londra, 2015, pp. 249-268.

¹⁶⁷ Steffen Lehndorff, *A triumph of failed ideas: European models of capitalism in the crisis*, ETUI, 2012, pp. 252-253.

un set de indicatori și de proceduri care amintesc (cu plăcere) de zona managementului programelor.

Strategia sau Agenda Europa 2020 a fost concepută sub auspiciile metodologiei SMART.¹⁶⁸ Este o premisă binevenită, având în vedere implementarea ei în noile statele membre, din Europa central-răsăriteană, cărora li s-au alocat ținte specifice, realiste, în conformitate cu potențialul identificat. Sigur că agenda nu s-a extins *per se* dincolo de granițele UE, însă rămâne interesant să analizăm nivelul de conformitate cu aceasta al statelor din Parteneriatul Estic, îndeosebi al Republicii Moldova.

Comparația dintre performanțele celor două țări vecine este favorizată de argumente precum cele enunțate în capitolul anterior, cel mai important fiind sprijinul acordat de România Republicii Moldova în vederea integrării sale în UE.¹⁶⁹ Ca stat partener al Uniunii și, probabil foarte curând, candidat (alături de Ucraina și Georgia), Republica Moldova se află într-un proces prelungit de transformare politică și economică, în pregătirea adoptării acquis-ului comunitar, motiv pentru care este viabilă evaluarea conformității performanțelor acestora cu exigențele Comisiei Europene, inclusiv în cadrul celei mai recente agende multianuale.

În condițiile în care și UE parcurge un proces constant de adaptare la transformările pieței globale, fapt evident în prezent dacă luăm în considerare problemele legate de prețul energiei, România depune eforturi cu atât mai mari cu cât încă suferă de pe urma decalajelor istorice față de occident. Republica Moldova cunoaște o situație socio-economică mult mai precară, este într-o postură geopolitică periculoasă și a cunoscut destule schimbări de atitudine la nivel guvernamental față de procesul de apropiere de UE.¹⁷⁰

Revenind la conținutul Agendei Europa 2020, putem afirma că aceasta include un set de proceduri instituționale consistente, abordate în concordanță cu specificul guvernantei multi-nivel din UE. Un mix de mecanisme regionale, naționale, interguvernamentale și supranaționale, strategia a fost concepută în mod lucid, pe temeliile numeroaselor programe implementate cu

¹⁶⁸ Vezi: Adrian-Gabriel Corpădean, „Europe 2020 - An Agenda for Citizens and States”, in Valentin Naumescu (ed.), *Democracy and Security in the 21st Century: Perspectives on a Changing World*, Cambridge Scholars, Londra, 2014, pp. 267-283.

¹⁶⁹ Elsa Tulmets, *East Central European Foreign Policy Identity in Perspective: Back to Europe and the EU's Neighbourhood*, Palgrave Macmillan, 2014, p. 121.

¹⁷⁰ Elena Semenova, Michael Edinger, *Heinrich Best, Parliamentary Elites in Central and Eastern Europe: Recruitment and Representation*, Routledge, 2013, pp. 219-220.

succes de-a lungul timpului de Comisia Europeană. Vom arăta, mai departe, de ce susținem că ea corespunde acronimului SMART.

Obiectivele agendei sunt specifice (S) deoarece, spre deosebire de maniera mai vagă de redactare a Strategiei de la Lisabona, de data aceasta avem de-a face cu indicatori cuantificabili, reprezentând, în fapt, suma unor sub-indicatori mențiți a fi îndepliniți de nivelele sub-comunitare.¹⁷¹

- rata de ocupare a populației UE cu vârsta cuprinsă între 20 și 64 de ani la valoarea de 75%;
- scăderea abandonului școlar până la minimum 10%;
- 40% dintre europenii cu vârsta cuprinsă între 30 și 34 de ani să fie titulari ai unei diplome din ciclul educațional terțiar;
- alocarea a 3% din PIB-ul UE către sectorul de cercetare-dezvoltare;
- reducerea emisiilor de gaze cu efect de seră cu 20%, comparativ cu anul 1990, sau chiar cu 30%, dacă se întrunesc condițiile prielnice;
- 20% din energia consumată să fie produsă din surse regenerabile;
- creșterea eficienței energetice cu 20%;
- 20 de milioane de europeni să nu mai fie afectați de pauperitate.

Deși considerăm că symbolismul numărului 20 a fost utilizat oarecum absurd în cazul unora dintre indicatori, limitând, spre exemplu, ambiția obiectivului de reducere a emisiilor de dioxid de carbon, cel puțin avem de-a face cu deziderate măsurabile (M). De asemenea, în cazul ultimului punct, există diferențe mari de coeziune între statele membre¹⁷², motiv pentru care indicatorul trebuie definit extrem de clar, de la stat la stat și, uneori, de la regiune la regiune.

Semestrul European explică setul de proceduri care ghidează implementarea agendei și atribuțiile actorilor implicați. Acestea dau măsura capacității Uniunii de a atinge (A) scopurile agendei, deoarece măsurile propuse, precum și divizarea indicatorilor, țin cont de potențialul și de provocările fiecărui stat membru și sunt stabilite în mod echilibrat. Recomandările specifice de țară și rapoartele anuale de progres ghidează statele prin instrumentele Semestrului European, iar

¹⁷¹ *Europe 2020. A European strategy for smart, sustainable and inclusive growth*, COM(2010) 2020, Bruxelles, 2010, p. 3.

¹⁷² Owen Parker, *Cosmopolitan Government in Europe: Citizens and Entrepreneurs in Postnational Politics*, Routledge, 2013, p. 156.

forurile consultative de la Bruxelles, îndeosebi Comitetul Regiunilor și Comitetul Economic și Social, au primit atribuții de suport în ariile lor de competență în vederea punerii în aplicare a strategiei.¹⁷³

Este Agenda Europa 2020 realistă (R) în contextul în care se afla UE la momentul pregătirii ei, dar și de-a lungul implementării? Răspunsul se regăsește în efectele dezechilibrelor economice din jurul anului 2010, când strategia a fost adoptată, corespunzând necesităților de creștere, sustenabilitate și incluziune a economiei UE. Acestea au fost transpuse în priorități precum educația, ocuparea, protecția mediului și calitatea vieții, reflectate de șapte inițiative fanion¹⁷⁴ și dublate de logica din spatele bugetului pe șapte ani din perioada 2014-2020.

În fine, criteriul temporal (T) este clar imprimat în însăși denumirea agendei care avea ambiția de a fi implementată de-a lungul unui deceniu, la fel ca predecesoarea sa. Comisia Europeană cu siguranță nu a uitat că evaluarea „la jumătate de drum” a Agendei Lisabona a fost extrem de îngrijorătoare, după cum reieșea din raportul Wim Kok¹⁷⁵, motiv pentru care monitorizarea Strategiei Europa 2020 a fost una mult mai proactivă.

Implementarea agendei Europa 2020 în România

Așa cum s-a întâmplat în general, punerea în aplicare a Agendei 2020 de către România s-a bazat pe recomandările specifice de țară, precum și pe rapoartele anuale de creștere. Acestea au surprins nivelul de pregătire a țării și au indicat, pe baza indicatorilor economici și sociali, zonele în care se impuneau anumite reforme, coborând până la nivel local și pe baza unui studiu detaliat *in situ*. De-a lungul anilor, în cazul României, aceste rapoarte pregătite de Comisia Europeană au surprins nivelul de convergență dintre acest stat și prioritățile stabilite la nivel macro și au plasat progresele înregistrate în contextul mai larg al pieței unice.

¹⁷³ Eric Marlier, David Natali, *Europe 2020: Towards a More Social EU?*, Peter Lang, 2010, pp. 24-25.

¹⁷⁴ Paul Copeland, Dimitris Papadimitriou, *The EU's Lisbon Strategy: Evaluating Success, Understanding Failure*, Palgrave Macmillan, 2012, p. 219.

¹⁷⁵ *Facing the challenge. The Lisbon strategy for growth and employment. Report from the High Level Group chaired by Wim Kok*, noiembrie 2004, http://ec.europa.eu/research/evaluations/pdf/archive/fp6-evidence-base/evaluation_studies_and_reports/evaluation_studies_and_reports_2004/the_lisbon_strategy_for_growth_and_employment_report_from_the_high_level_group.pdf, accesat la 25 martie 2022.

Dacă ar fi să luăm un astfel de document ca studiu de caz, pentru a-i înțelege abordarea, observăm că lecturarea sa nu surprinde pe cineva care cunoaște realitățile naționale. Spre exemplu, raportul pe 2013, pe care în considerăm relevant deoarece deja România intrase în angrenajul Semestrului European la acel moment, indica măsurile de ieșire din criză care rămâneau a fi adoptate, precum ajustarea cadrului fiscal la prioritățile de dezvoltare, finanțarea economiei, promovarea competitivității, combaterea șomajului și modernizarea administrației.¹⁷⁶ Logica promovată de Comisia Europeană în aceste documente anuale este aceeași și pune accentul pe factorii care au fost responsabili pentru declanșarea crizei economice anterioare, de exemplu deficitul bugetar și acumularea datoriei publice. Un lucru pozitiv este că, pentru prioritățile identificate, se indică posibile surse de finanțare din cadrul fondurilor structurale.

Rapoartele Comisiei Europene din perioada implementării Agendei Europa 2020 indicau o serie de măsuri pentru combaterea șomajului după criza economică, precum implicarea autorităților locale și a societății civile, sincronizarea eforturilor statelor din zona euro și încurajarea creării de locuri de muncă prin măsuri fiscale constructive.¹⁷⁷ În cazul României, rapoartele se refereau îndeosebi la îmbunătățirea finanțelor publice, creșterea ratei de absorbție a fondurilor europene și continuarea reformelor pentru eradicarea corupției, reducerea pauperității și excluziunii sociale, precum și pentru îmbunătățirea infrastructurii, competitivității și eficienței administrative.¹⁷⁸ Alte aspecte prioritare abordate de rapoartele privind România au inclus implementarea unui pachet de asistență financiară în valoare maximă de 2 miliarde euro până în 2015, pentru a reduce vulnerabilitățile sistemului bancar, îmbunătățirea ratei de colectare bugetară, creșterea accesului la servicii sanitare, rafinarea strategiei de îmbătrânire activă, ajustarea salariului minim pe economie pe criterii comprehensive, creșterea accesului la educația și formarea vocațională, reducerea abandonului școlar, îndeosebi în cazul copiilor aparținând minorității rom, dezvoltarea capacității administrative, lupta împotriva corupției, piețele energetice și infrastructura de transport.¹⁷⁹ Observăm că analizele efectuate de Comisia Europeană au fost cuprinzătoare, în timp ce măsurile sugerate îi reveneau administrației naționale.

¹⁷⁶ *Communication from the Commission, Annual Growth Survey 2014*, COM(2013) 800 final, Bruxelles, 13 noiembrie 2013, pp. 3-4.

¹⁷⁷ *Ibidem*, pp. 6-7.

¹⁷⁸ *Council Recommendation on Romania's 2014 national reform programme and delivering a Council opinion on Romania's 2014 convergence programme*, COM(2014) 424 final, Bruxelles, 2 iunie 2014.

¹⁷⁹ *Ibidem*.

Să ne referim la principalii indicatori ai agendei în România¹⁸⁰, pentru a avea o bază de raportare atunci când vom studia situația în Republica Moldova. Procedura de deficit excesiv a Comisiei Europene vizând România a fost finalizată în 2013, ceea ce a marcat un moment important privind echilibrarea bugetului național. În ceea ce privește evoluția ratei de ocupare a forței de muncă, în condițiile în care unele state UE aveau rate ale șomajului foarte ridicate, în special în rândul tinerilor (UE: 23,6%¹⁸¹, România: 24% în 2013¹⁸²), România a cunoscut un progres constant în intervalul 2010-2020. Totuși, nu a reușit să atingă ținta națională, stabilită la 70% din populația cu vârsta cuprinsă între 20 și 64 de ani, atingând la finalul perioadei de implementare a Agendei Europa 2020 valoarea de 65,2%. Faptul că rata șomajului pe anul 2020 s-a situat în jurul valorii de 5%¹⁸³, inferioară mediei UE, de 7,1%¹⁸⁴, indică posibile sincope în modul în care a fost stabilit indicatorul.

Pe fondul unei situații precare după primii ani de implementare a Agendei Europa 2020, în ceea ce privește indicatorii educaționali¹⁸⁵, România a înregistrat progrese limitate, dar pe fondul unui trend constant de creștere a proporției absolvenților ciclului terțiar. În condițiile în care indicatorul UE a fost de 40% din populația cu vârsta cuprinsă între 30 și 34 de ani, României i s-a stabilit ținta modestă de 26,7%, rămasă neîndeplinită. La finele perioadei multianuale, valoarea acestui indicator în România a fost de 26,4%, inferioară altor state din regiune, precum Ungaria (33,2%), Bulgaria (33,3%) sau Polonia (47%).¹⁸⁶ Aceeași situația alarmantă s-a înregistrat în cazul celei de-a doua ținte din zona educației, abandonul școlar, unde valoarea prognozată pentru România în 2020 era de 11,3%, iar cea atinsă a fost de 15,6%. Din nou, avem o situație îngrijorătoare, comparativ cu unele state din Europa central-răsăriteană - în Polonia, valoarea indicatorului pentru 2020 a fost de 5,4%.

¹⁸⁰ *Europe 2020 targets: statistics and indicators for Romania*, Comisia Europeană, https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/economic-and-fiscal-policy-coordination/eu-economic-governance-monitoring-prevention-correction/european-semester/european-semester-your-country/romania/europe-2020-targets-statistics-and-indicators-romania_en, accesat la 25 martie 2022.

¹⁸¹ *Eurostat news release euro indicators*, 83/2014, 3 June 2014.

¹⁸² *Comunicat de presă nr. 95*, Institutul Național de Statistică, 17 aprilie 2014.

¹⁸³ *Comunicat de presă nr. 102*, Institutul Național de Statistică, 20 aprilie 2021, https://insse.ro/cms/sites/default/files/com_presa/com_pdf/somaj_2020r.pdf, accesat la 25 martie 2022.

¹⁸⁴ *Unemployment rate in the European Union and the Euro area from 2010 to 2020*, Statista, <https://www.statista.com/statistics/267906/unemployment-rate-in-eu-and-euro-area/>, accesat la 25 martie 2022.

¹⁸⁵ *Eurostat news release, Europe 2020 education indicators in the EU28 in 2013*, 57/2014, 11 April 2014.

¹⁸⁶ *The European Semester in your country*, Comisia Europeană, https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/economic-and-fiscal-policy-coordination/eu-economic-governance-monitoring-prevention-correction/european-semester/european-semester-your-country_en, accesat la 25 martie 2022.

Situației din sistemul de învățământ i s-a adăugat cea a alocărilor bugetare pentru cercetare-dezvoltare, care ținteau valoarea de 2% din PIB, în cazul României, un stat care în 2012 nu îi rezerva acestui sector-cheie al Agendei 2020 decât 0.49%¹⁸⁷, a doua cea mai slabă cifră, după Cipru.¹⁸⁸ Contraperformanța României este cu atât mai flagrantă cu cât indicatorul final a fost de 0,47% din PIB, deci vorbim de o scădere în această privință.

În privința indicatorului cuprinzând pauperitatea și excluziunea socială, României i s-a alocat o țintă de 450.000 de persoane. Începând cu 2015, statul român a început să înregistreze progrese, care au culminat în anul de referință 2020, marcat de atingerea valorii de 1.093.000 persoane care nu mai erau expuse sărăciei. Cu toate acestea, situația nu era nicidecum îmbucurătoare, dat fiind că România a fost, în acel an, statul UE cu cea mai mare rată a populației expuse la pauperitate, 35,8%.¹⁸⁹

Cele trei ținte din domeniul protecției mediului stabilite pentru România au fost, însă, mai realiste, dat fiind trendul descendent al emisiilor de dioxid de carbon, sporirea eficienței energetice și creșterea ponderii energiei regenerabile în consumul final. Vom exemplifica doar valoarea de 24% care i-a fost atribuită României pentru acest ultim obiectiv, care a fost depășită în 2020, înregistrându-se 24,478%.

O evaluare tehnică a indicatorilor Agendei Europa 2020 în România indică atenția acordată de Comisia Europeană potențialului economiei și societății la momentul conceperii acesteia, dar și eșecurile în domenii-cheie precum educația și cercetarea. Se poate nota realismul și chiar generozitatea cu care au fost stabilite valorile de atins în intervalul celor 10 ani în această țară, căreia i s-a recunoscut potențialul energetic și i s-au stabilit ținte mai puțin dificile în privința educației și alocărilor bugetare pentru cercetare-dezvoltare. Chiar dacă a fost implicată pentru prima oară într-o agendă multianuală a UE, România a avut la dispoziție atât intervalul de timp, cât și resursele europene ce se impuneau pentru un management mai eficient al indicatorilor, însă a dat greș din nou în zone în care au întârziat reformele consistente.

¹⁸⁷ *Comunicat de presă nr. 277*, Institutul Național de Statistică, 12 noiembrie 2013.

¹⁸⁸ *Gross domestic expenditure on R&D*, Eurostat, http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&plugin=1&language=en&pcode=t2020_20, accesat la 25 martie 2022.

¹⁸⁹ „One in five people in the EU at risk of poverty or social exclusion”, Eurostat, <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/edn-20211015-1#:~:text=In%202020%2C%20there%20were%2075.3,household%20with%20low%20work%20intensity>, accesat la 25 martie 2022.

Republica Moldova – indicatori compatibili cu Europa 2020

Desigur, Republica Moldova, nefiind stat membru, nu a participat activ la punerea în aplicare a Strategiei Europa 2020 și nici nu și-a asumat obligații concrete aflate în concordanță cu indicatorii acesteia. Nici contextul socio-economic nu i-ar fi permis să facă acest lucru din propria inițiativă. Totuși, vorbind despre o țară aflată la granițele UE și cu aspirații europene asumate, materializate, plasate sub auspiciile Parteneriatului Estic, rămâne interesat exercițiul de a vedea, ipotetic, cum s-ar fi descurcat acest stat în cadrul agendei. Să nu uităm că Republica Moldova implementează proiecte finanțate din Instrumentul de Preaderare al UE, ceea ce îi oferă un sprijin, chiar dacă relativ modest, în desfășurarea reformelor structurale.

La 29 noiembrie 2013, summit-ul de la Vilnius a deschis pentru Republica Moldova oportunitatea Acordului de Asociere la UE, semnat la 27 iunie 2014, care a marcat opțiunea pro-occidentală a acestui stat fost-sovietic. În timp record, Parlamentul de la Chișinău a asigurat ratificarea documentului la 2 iulie 2014, în pofida opoziției comuniste.¹⁹⁰ Importanța demersului depășește cadrul geopolitic, prin măsurile concrete adoptate, precum Acordul de Liber Schimb (Deep and Comprehensive Free Trade Agreement) care le-a permis produselor moldovenești să dobândească un alt statut pe piața unică și a oferit mai multă siguranță unei țări al cărei partener comercial principal era Federația Rusă. Cu acea ocazie, președintele Nicolae Timofti declara că următorul pas va fi oferirea unei perspective clare de aderare a Republicii Moldova, un deziderat care a fost reiterat de actuala administrație, condusă de Maia Sandu.

Economia de piață a Republicii Moldova este caracterizată de o serie de trăsături particulare, dintre care amintim redevențele masive datorate diasporei, care aduceau în țară încă înainte de semnarea acordurilor cu UE sume anuale de aproximativ 1,5 miliarde euro.¹⁹¹ Creșterea economică a atins valoarea de 8.9% în 2013¹⁹², iar în 2019 aceasta s-a situat la 3.6%, cu PIB/cap

¹⁹⁰ „Moldova sets record in ratifying EU association agreement”, *Euractiv*, 2 iulie 2014, <http://www.euractiv.com/sections/europes-east/moldova-sets-record-ratifying-eu-association-agreement-303249>, accesat la 25 martie 2022.

¹⁹¹ Dmitri Katsy, *International Relations: from Local Changes to Global Shifts*, St. Petersburg State University Press, 2007, p. 80.

¹⁹² *Gross Domestic Product in the Republic of Moldova in 2013*, Biroul Național de Statistici al Republicii Moldova, <http://www.statistica.md/newsview.php?l=en&id=4350&idc=168>, accesat la 25 martie 2022.

de locuitor de 3.025 euro, cel mai scăzut dintre toate statele Parteneriatului Estic.¹⁹³ Recesiunea a lovit statul moldovean în 2009¹⁹⁴ și, din nou, în 2012 și 2015.¹⁹⁵ Distribuția PIB între sectoarele economice arată o dominație a sectorului terțiar, cu 62%, urmată de un relativ echilibru între industrie și agricultură, cu toate că aceasta din urmă dă majoritatea exporturilor țării. Productivitatea sectorului agricol moldovean este, însă, scăzută în raport cu cea a statelor membre UE, problemă amplificată de interdicția impusă de Rusia asupra importului vinurilor moldovenești, o măsură punitivă cu rădăcini în 2006, reluată odată cu semnarea Acordului de Asociere la UE de către Chișinău. Deoarece contribuția sectorului vinicol la producția industrială a Republicii Moldova este substanțială, UE a răspuns imediat prin deschiderea pieței unice pentru vinurile moldovenești¹⁹⁶, iar premierul Iurie Leancă a făcut lobby în favoarea comerțului cu vinuri cu SUA, în 2014.¹⁹⁷

Economia Republicii Moldova este de mici dimensiuni, motiv pentru care indicatorii macroeconomici trebuie luați *cum grano salis* – de exemplu, datoria publică în jur de 30% din PIB și 10.9% rata șomajului, uneori mai puțin îngrijorători decât media UE. Totuși, faptul că 32.3% din populația țării este angajată în sectorul agricol este alarmant, dat fiind gradul redus de modernizare a sectorului primar, iar 7.3% dintre moldoveni trăiesc sub pragul pauperității. În preajma începerii implementării în UE a Agendei 2020, în Republica Moldova, în 2009, indicatorul de pauperitate absolută era de 26.3%, conform unui raport al FMI¹⁹⁸, adică aproximativ 875.000 de indivizi, conform manierei de calcul al Agendei Europa 2020. Același indicator, pentru

¹⁹³ „Moldova economy data”, *Focus Economics*, 8 martie 2022, <https://www.focus-economics.com/countries/moldova#:~:text=Moldova%20Economic%20Growth&text=FocusEconomics%20panelists%20see%20GDP%20growing,%2C%20and%204.4%25%20in%202023>, accesat la 25 martie 2022.

¹⁹⁴ *Republic of Moldova: Staff Report for the 2012 Article IV Consultation, Fifth Reviews Under the Extended Arrangement and Under the Three-Year Arrangement Under the Extended Credit Facility, and Requests for Waivers for Non-Observance and Modification of Performance Criteria*, IMF Country Report No. 12/288, Washington DC, octombrie 2012, p. 4.

¹⁹⁵ „GDP in Moldova”, *Focus Economics*, <https://www.focus-economics.com/country-indicator/moldova/gdp>, accesat la 25 martie 2022.

¹⁹⁶ *Remarks by President Barroso following his meeting with the Prime Minister of Moldova, Iurie Leancă*, conferință de presă comună, Chișinău, 12 iunie 2014, http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-14-453_en.htm, accesat la 25 martie 2022.

¹⁹⁷ „Iurie Leancă: Președintele SUA, Barack Obama, va face o vizită la Chișinău până la finalul mandatului”, *Timpul.md*, 14 martie 2014, <http://www.timpul.md/articol/iurie-leanca-presedintele-sua-barack-obama-va-face-o-vizita-la-chisinau-pana-la-finalul-mandatului-56414.html>, accesat la 25 martie 2022.

¹⁹⁸ *Republic of Moldova: Poverty Reduction Strategy Paper—Progress Report*, IMF Country Report No. 11/94, Washington DC, aprilie 2011, p. 5.

România, era stabilit la 580.000 oameni, în condițiile în care populația României era de șase ori mai mare decât a Republicii Moldova.

O analiză ipotetică a indicatorilor din Strategia Europa 2020 privind educația în Republica Moldova pornește de la un trend descendent al numărului de absolvenți ai învățământului terțiar¹⁹⁹, cu 60.000 de studenți în 2018-2019 și 51 de absolvenți la 10.000 de locuitori²⁰⁰. Republica Moldova alocă educației 6.1% din PIB, o valoare superioară mediei de 5% a UE, însă extrem de modestă în termeni absoluți.²⁰¹ Rata de abandon școlar de la care pornește analiza noastră, în 2010, indica valoarea îngrijorătoare de 24.5%²⁰², în timp ce în 2017 aceasta s-a diminuat până la 17.9%, superioară României la acel moment, care înregistra valoarea de 12.1%, conform raportului Save the Children.²⁰³ Republica Moldova fiind o țară predominant rurală, observăm că numărul copiilor înscriși în școlile din acest mediu îl depășește în mod clar pe cel al populației școlare urbane. Or, politicile educaționale neconsecvente, reformele lente și condițiile precare din școli, coroborate cu standardul de viață scăzut, sunt printre factorii care explică această situație. Așadar, o transpunere a indicatorilor Europa 2020 în cazul Republicii Moldova indică o performanță scăzută a țării care, deși a aderat la procesul Bologna în mai 2005²⁰⁴, necesită o îmbunătățire profundă a sistemului de învățământ și o compatibilizare cu cerințele UE care garantează recunoașterea reciprocă a calificărilor.

În privința indicatorilor de mediu ai Agendei Europa 2020, remarcăm faptul că Republica Moldova implementează o serie de acte normative europene. O directivă a guvernului de la

¹⁹⁹ *Raport Statistic nr. 1-SGL, nr. 2-prof, nr. 3-colegiu, nr. 4-IS (INV0102)*, Biroul Național de Statistică al Republicii Moldova,

<http://statbank.statistica.md/pxweb/Dialog/view.asp?ma=INV0102&ti=Elevi%2Fstudenți+by+Indicatori%2C+Institutii+and+Ani&path=../quicktables/RO/07%20INV/INV01/&lang=1>, accesat la 21 septembrie 2014.

²⁰⁰ *Educația în Republica Moldova 2018/2019*, Biroul Național de Statistică al Republicii Moldova, 2019, https://statistica.gov.md/public/files/publicatii_electronice/Educatia/Educatie_RM_2019.pdf, accesat la 25 martie 2022.

²⁰¹ *Government expenditure on education*, Eurostat, https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Government_expenditure_on_education#:~:text=In%202020%2C%20general%20government%20expenditure,w as%20reported%20in%20the%20EU, accesat la 25 martie 2022.

²⁰² *Moldova 2020. Strategia Națională de Dezvoltare a Republicii Moldova*, <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&id=345635>, accesat la 25 martie 2022.

²⁰³ *End of childhood report 2017*, Save the Children, <https://www.savethechildren.org/content/dam/usa/reports/emergency-response/end-of-childhood-report.PDF>, accesat la 25 martie 2022.

²⁰⁴ *Education Policies for Students at Risk and those with Disabilities in South Eastern Europe*, OECD Publishing, 2006, p. 232.

Chișinău din 2007²⁰⁵ stabilea strategia națională în această privință, cu obiective cuantificabile până în 2020. Dintre acestea remarcăm ponderea de 6% a energiei regenerabile în consumul final, crescută la 20% până în 2020, adică același indicator precum UE, ceea ce ar fi însemnat o reducere anuală de 167-210 mii de tone de emisii CO₂. Același document arată că în perioada 1990-2007, aceste emisii au scăzut, la nivel național, cu 70%, ceea ce este promițător, având în vedere ținta de 20-30% propusă de UE pentru intervalul 1990-2020 în cadrul agendei sale multianuale.

Alocările bugetare ale Republicii Moldova pentru domeniul cercetării-dezvoltării se regăsesc în Strategia de cercetare-dezvoltare a Republicii Moldova până în 2020.²⁰⁶ Aceasta prevede creșterea ponderii cercetării, de la 0.8% din PIB în 2008, la 1.5% în 2020, ceea ce reprezenta doar jumătate din valoarea prevăzută de Agenda Europa 2020 pentru UE. Chiar dacă, așa cum am arătat mai sus, indicatorul nu a fost atins de statele membre și, cu atât mai puțin, de România, în Republica Moldova se remarcă o scădere constantă a alocărilor bugetare destinate cercetării, care au atins valoarea de 0.2% din PIB în 2020.²⁰⁷ Accesul absolvenților universitari la studiile doctorale și postdoctorale este insuficient, fenomenul *brain drain* atinge cote paroxistice, iar granturile de cercetare sunt puține și, adesea, dependente de finanțări externe. Chiar dacă numărul posesorilor unei diplome de doctor a crescut, în termeni absoluți acesta este redus, iar proiectele de cercetare mari lipsesc.

În fine, indicatorul privind ocuparea forței de muncă, stabilit de UE pentru statele membre la 75% din populația cu vârsta între 20 și 64 de ani, în 2020, este calculat diferit în Republica Moldova. Datele identificate la diferite momente-cheie indicau valoarea alarmantă de 41.9% din populația cu vârsta de 15-64 de ani în 2014, același an care marca o rată a șomajului de 5.1%.²⁰⁸ Este paradoxal în aparență, însă justificat parțial de amploarea fenomenului angajărilor ilegale, al clivajelor urban-rural și al discrepanțelor în materie de acces pe piața muncii pe criterii de gen. Îmbătrânirea activă trebuie susținută prin politici clare, deoarece generalizarea vârstei de

²⁰⁵ Hotărâre nr. 958 din 21.08.2007 cu privire la Strategia energetică a Republicii Moldova pînă în anul 2020, Guvernul Republicii Moldova, 2007, <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&id=325108>, accesat la 29 martie 2022.

²⁰⁶ Hotărâre nr. 920 din 07.11.2014 cu privire la aprobarea Strategiei de cercetare-dezvoltare a Republicii Moldova pînă în 2020, Guvernul Republicii Moldova, 2014, https://asm.md/sites/default/files/2020-01/strategie_cercetare_dezvoltare_rm_2020_0.pdf, accesat la 29 martie 2022.

²⁰⁷ Indicator, Republica Moldova, http://indicator.idsi.md/ro/categories_ind_list/E-RD, accesat la 29 martie 2022.

²⁰⁸ Forța de muncă în Republica Moldova: ocuparea și șomajul în trimestrul I 2014, Biroul Național de Statistică al Republicii Moldova, <http://www.statistica.md/newsview.php?l=ro&idc=168&id=4419>, accesat la 29 martie 2022.

pensionare a fost stabilită abia pentru 2034, iar vârsta actuală de pensionare este de 59.5 ani pentru femei și 63 de ani pentru bărbați²⁰⁹ (61/65 în România). Datele aferente anului 2021 indică un grad de ocupare superior, vizând 48.9% din populația de 15-64 de ani, cu o rată a șomajului de 2.6%.²¹⁰ Performanțele Republicii Moldova în ceea ce privește acest ultim indicator analizat sub auspiciile Agendei Europa 2020 rămân modeste, deși cu un trend de stabilizare, însă situația demografică a țării, marcată de o rată crescută a emigrării, complică punerea în aplicare a măsurilor socio-economice menite să redreseze situația.

Concluzii

Cercetarea noastră a urmat două direcții referitoare la implementarea Agendei Europa 2020. Prima a fost practică, bazată pe experiența României ca stat membru al UE, iar cea de-a doua ipotetică, analizând gradul de conformitate cu indicatorii agendei al unui stat care aspiră să devină candidat. Analizele s-au sprijinit pe recomandările Comisiei Europene și pe calculul țințelor propuse pentru 2020, fiind utile ca metodă de cercetare inclusiv pentru a evalua capacitatea statelor asociate de a se încadra în viziunea pe termen lung a UE. Acestea pun în aplicare directive și regulamente adoptate în cadrul comunitar, dar și strategii, ceea ce ne îndreptățește să analizăm performanțele lor cu aceleași standarde precum cele aplicabile statelor membre, însă ținând cont de limitele potențialului unor state care încă nu au beneficiat de sprijinul instrumentelor structurale.

Prin paralela dintre România și Republica Moldova am identificat preocupări comune, dar și o serie de diferențe în materie de dezvoltare între cele două țări cu aspirații asemănătoare și cu o proximitate culturală, lingvistică și istorică indiscutabilă. Diferențele privind dimensiunea, potențialul economic, demografia și capacitatea administrativă sunt, la *prima vista*, elemente care îngreunează comparația. Pe de altă parte, voința Republicii Moldova de a-și creiona propriile strategii multianuale conform preceptelor UE reprezintă încă un argument în favoarea demersului pe care l-am întreprins.

²⁰⁹ „De la 1 iulie intră în vigoare noi reguli privind vârsta de pensionare”, Casa Națională de Asigurări Sociale a Republicii Moldova, 1 iulie 2021, <http://cnas.md/libview.php?l=ro&idc=360&id=5499&t=/Mass-media/Noutati/De-la-1-iulie-intra-in-vigoare-noi-reguli-privind-varsta-de-pensionare>, accesat la 29 martie 2022.

²¹⁰ *Forța de muncă în Republica Moldova: ocuparea și șomajul în trimestrul IV 2021*, Biroul Național de Statistică al Republicii Moldova, <https://statistica.gov.md/newsview.php?l=ro&idc=168&id=7318>, accesat la 29 martie 2022.

Tranziția unui stat cauzează lipsa de predictibilitate a indicatorilor macroeconomici, ceea ce se observă și în cazul Republicii Moldova. Problemele structurale, însă, le sunt familiare țărilor din est, unde reformele în sectoare cheie, precum educația, au întârziat sau au avut un caracter efemer, ceea ce se reflectă în performanța precară rezultată din indicatorii Europa 2020, atât în România, cât și în Republica Moldova. Unele progrese există, însă fenomenul abandonului școlar rezultat din profundele clivaje sociale în ambele țări rămâne o îngrijorare majoră, care dă naștere altor derapaje. Aici, mediul universitar este direct afectat, chiar dacă România și-a consolidat mult centrele universitare mari, sub auspiciile deschiderii internaționale, a cercetărilor de calitate și a internaționalizării – ceea ce nu este cazul vecinului său estic. Mai departe, indicatorii neperformanți privind incluziunea socială și inserția pe piața muncii decurg din acest lanț al slăbiciunilor, așa cum se observă din cele două cazuri studiate. Ele reflectă situația unor state cu diviziuni profunde și o emigrație constantă, care necesită acțiuni imediate privind accesul la o educație de calitate, ca premisă a echilibrării forței de muncă. Atenția acordată tinerilor, de exemplu celor din categoria NEET, dar și persoanelor care intră sub incidența politicilor de îmbătrânire activă, este esențială, în acest sens.

Bugetele statelor post-comuniste au suferit numeroase dezechilibre în perioada tranziției, dar și ca urmare a crizelor din regiune, așa cum a rezultat și din cercetarea noastră. Remitențele sunt esențiale, colectarea bugetară este precară, iar evaziunea fiscală pregnantă. În aceste condiții, este greu de imaginat că sectoarele în care se investește pentru viitor, precum cercetarea-inovarea, pot reprezenta priorități, însă contraperformanța României și Republicii Moldova în acest domeniu rămâne alarmantă. Dacă România are acces la fondurile structurale și începe să acceseze proiecte mari, cu finanțare din programul Orizont al UE, Republica Moldova contează relativ puțin în domeniul cercetării.

Gradul de îndeplinire a indicatorilor unei agende atât de complexe precum Europa 2020 depinde, inevitabil, și de contextul geopolitic. Or, războiul din Ucraina și consecințele economice, umanitare și politice ale acestuia asupra Republicii Moldova sunt deosebit de grave, cărora li se adaugă persistența dosarului Transnistriei. Securitatea energetică este un alt subiect influențat de contextul regional, în timp ce în piramida nevoilor unui stat, protecția mediului prin reducerea emisiilor de gaze cu efect de seră și creșterea eficienței energetice se situează pe poziții superioare. Desigur, demantelarea industriei comuniste a ajutat la atingerea indicatorilor de mediu, iar

potențialul statelor analizate de a genera energie verde este substanțial, însă acestea vin cu investiții costisitoare, multe cu capital străin, ceea ce nu s-a realizat decât la nivel elementar în Republica Moldova și parțial în România.

Acestea fiind spuse, performanțele României în privința indicatorilor propuși de Agenda Europa 2020 au fost îmbunătățite de utilizarea tot mai eficientă a fondurilor structurale, tot așa cum finanțările europene ale Republicii Moldova sunt esențiale pentru modernizarea statului. Sinergia între viziunile pro-europene ale celor două țări are baze solide, iar cooperarea dintre ele trebuie să aducă Republica Moldova mai aproape de integrarea în UE, prin menținerea unui climat favorabil acestui proiect și a stabilității reformelor structurale.

Cap. 4. Misiunea României în politica de extindere a UE

4.1 Agenda primei președinții române a Consiliului Uniunii Europene²¹¹

Președinția rotativă a Consiliului UE a fost o oportunitate pentru București să promoveze o serie de teme regionale în mecanismele decizionale comunitare, cu toate că aceasta s-a desfășurat într-un context dificil al politicii interne, marcat de așa-zisa reformă a sistemului judiciar, sever criticată de cancelariile occidentale. Acest subcapitol analizează circumstanțele în care s-a derulat prima președinție română la Consiliul UE, precum și prioritățile incluse în agendă, pentru a surprinde măsura în care temele de interes regional au fost incluse în demersurile din perioada ianuarie-iulie 2019.

Context

După aniversarea Centenarului Marii Uniri, la 1 decembrie 2018, România a celebrat 12 ani de când s-a integrat în UE, o perioadă caracterizată de transformări majore în toate domeniile de activitate. Data de 1 ianuarie 2019 a coincis cu preluarea președinției Consiliului UE de către România, o premieră cu o încărcătură simbolică profundă. Contextul a fost, însă, unul dificil pentru guvernul de la București, ceea ce a afectat credibilitatea președinției rotative, în ciuda așteptărilor mari pe plan regional.

Momentul a marcat un an de la demararea președinției bulgare, un stat cu care România a fost asociată în procesul de aderare²¹², și șase luni de la cea austriacă. Vecinul sudic al României a fost creditat cu o activitate apreciată în fruntea acestei ramuri legislative a UE, îndeosebi în promovarea unor dosare cu importanță pentru Europa central-răsăriteană, beneficiind de credibilitatea dată de apropierea de spațiul Schengen și de angajamentul pentru adoptarea monedei euro.²¹³

²¹¹ Adrian-Gabriel Corpădean, „Quelques considérations sur la préparation de la première Présidence roumaine du Conseil de l'Union européenne”, in *Synergies Roumanie*, nr. 13, 2018, pp. 97-110.

²¹² Cristina Chiva, David Phinnemore, *The European Union's 2007 Enlargement*, Routledge, New York, 2014.

²¹³ „MEPs assess the results of the Bulgarian Presidency of the Council of the EU”, *News*, Parlamentul European, 3 iulie 2018, <http://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20180628IPR06810/meps-assess-the-results-of-the-bulgarian-presidency-of-the-council-of-the-eu>, accesat la 30 martie 2022.

Analizele noastre se concentrează atât asupra pregătirii și implementării președinției române a Consiliului UE, cât și a contextului și percepțiilor interne și externe. Prioritățile mandatului sunt trecute prin filtrul ambiției și al fezabilității, dar și prin atribuțiile președinției, definite de Tratatul de la Lisabona. Întrebările care stau la baza cercetării sunt: Președinția Consiliului UE are capacitatea de a modela agenda europeană prin inserarea unor teme regionale? România a fost capabilă să înțeleagă modul în care poate exercita o influență asupra acestei agende? Au existat suficienți experți și s-a dezvoltat suficientă expertiză în cadrul demersului? Și, în fine, agenda trasată de București a inclus prioritățile pe care România le putea trata într-o manieră profesionistă? Aceste întrebări vor fi analizate pe baza documentelor emise de președinția română, dar și prin filtrul experienței directe, în cadrul Club Europa și al consultărilor președinției cu experții de la Facultatea de Studii Europene a Universității Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca.

Importanța președinției Consiliului UE

Din parcurgerea competențelor președinției rotative a Consiliului UE, așa cum acestea apar în Tratatul de la Lisabona, reiese rolul eminent administrativ al acestei instituții. Chiar dacă Tratatul a prevăzut președinția triplă²¹⁴, succesiunea nu se bazează pe criterii regionale sau pe orice altă premisă solidă de colaborare. Trioul care a inclus România mai cuprindea Finlanda și Croația, însă tranziția a presupus, mai întâi, o sincronizare cu dosarele aflate în sarcina președinției austriece.

Dacă ne uităm la Eurobarometrele vremii²¹⁵, românii rămâneau printre cei mai eurofili cetățeni comunitari, chiar dacă nivelul de încredere în guvernul de la București era scăzut. Dacă președinția era privită cu o doză de scepticism, ea rămânea un moment onorant, o ocazie de a etala specificul național și de a arăta contribuția României la setul comun de valori al Uniunii, cu beneficii de imagine și chiar politice. Organizarea summit-ului de la Sibiu a fost intens mediatizată, deși era evident că importanța acestuia urma să fie mai degrabă simbolică, nicidecum menită să aducă reforme profunde ale UE. Orașul în sine a fost ales în mod simbolic, ca fostă capitală

²¹⁴ Paul Craig, *The Lisbon Treaty: Law, Politics, and Treaty Reform*, Oxford University Press, 2013, p. 108.

²¹⁵ *Standard Eurobarometer*, nr. 89, martie 2018, <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/2180>, accesat la 30 martie 2022.

culturală europeană în 2007²¹⁶, situat în Transilvania și în centrul țării, dar și cu valențe politice, fiindcă președintele Klaus Iohannis este originar de acolo și a fost primarul Sibiului timp de 14 ani. Cu certitudine, însă, evenimentul programat într-o zi cu însemnătate aparte, 9 mai 2019, a fost primul mare summit european găzduit de România, un moment așteptat.

Experiența președinției Consiliului a fost și un prilej de introspecție pentru o țară care a avut dificultăți în a internaliza politicile europene și al cărei demers de integrare rămânea incomplet, cu toate că bilanțul experienței în UE a fost mereu esențialmente pozitiv pentru România. Rolul regional al acesteia, precum și auto-percepțiile, o poziționau într-o situație aparte, atât cultural-lingvistic, cât și politic. Neinclusă în grupul Vișegrad, cu fidelități internaționale adesea diferite de ale vecinilor, era dificil de identificat o tematică regională în care România să îmbrace obiectivele președinției. Nici temele naționale nu au putut pătrunde pe agenda acesteia, deoarece dezbaterea politică internă se apleca rareori asupra subiectelor cu impact european, chiar și cu prilejul campaniilor pentru alegerile europarlamentare.

Indiscutabil, președinția Consiliului UE este o ocazie pentru țările din Noua Europă de a-și promova interesele în cadrul comunitar, dar acest lucru depinde de forța și de credibilitatea executivului care asumă demersul. Beneficiare ale politicii de extindere, țările din est au interese aparte privind vecinătatea, unde puterea normativă a UE își face simțită prezența²¹⁷ și unde ele-însele pot promova apropierea statelor cu aspirații europene de momentul integrării, depășind paralizia din ultimii ani. Consolidarea dimensiunii estice a procesului de integrare ar fi putut reprezenta un punct forte al președinției române, deoarece vorbim de un stat care gestionează frontiere externe ale UE și care are interese strategice și chiar istorice în zonă. Românii au fost în mod constant susținători ai politicii de extindere a UE, inclusiv în cazul Turciei, unde procesul de candidatură se dovedește a fi cel mai complicat.²¹⁸

Acesta a fost doar unul dintre dosarele spinoase aflate pe masa președinției române a Consiliului UE, cu implicații regionale majore. Celălalt a fost, desigur, Brexit-ul, care deja se

²¹⁶ Vezi: Kiran Klaus Patel, *The Cultural Politics of Europe: European Capitals of Culture and European Union since the 1980s*, New York, Routledge, 2013.

²¹⁷ Laura-Maria Herța, „Uniunea Europeană - putere normative, putere civilă”, în Nicolae Păun, (ed.), *Uniunea Europeană în contextul unei lumi în schimbare. Fundamente istorice, valori, instituții, politici*, Ed. Academiei Române, București, 2017, pp. 869-879.

²¹⁸ Catherine MacMillan, *Discourse, Identity and the Question of Turkish Accession to the EU: through the Looking Glass*, Routledge, New York, 2016, p. 86.

preconiza ca fiind unul „dur”, după respingerea de către Westminster a planului premierului Theresa May, spre îngrijorarea unor state precum România și Polonia, care aveau interese evidente în această privință, legate de diasporă. Garantarea drepturilor celor peste un milion de polonezi și 400.000 de români care lucrau la acel moment în Regatul-Unit²¹⁹ era o prioritate care, dacă se gestiona defectuos, putea avea consecințe grave pe plan național.

Mai mult, președinția română trebuia să acorde o atenție aparte ultimelor evaluări ale Agendei Europa 2020, ai cărei indicatori nu fuseseră încă atinși și de care depindea, în parte, climatul în care urma să se adopte noul plan financiar multianual. În cazul României, așa cum am arătat în secțiunile anterioare, dacă indicatorii de mediu, angajabilitate și cei privind diminuarea pauperității erau încurajatori, performanțele țării în materie de educație și cercetare-dezvoltare lăsaus mult de dorit. Interesele regiunii privind politica agricolă comună și cea de coeziune, coroborate cu pericolele aduse de așa-numitul „Brexit gap” financiar, adică 10 miliarde de euro anual în bugetul comunitar, complicau agenda președinției Consiliului.

Pregătirile efectuate de România

Auspiciile sub care România se pregătea să preia frâiele Consiliului UE nu au fost favorabile, dat fiind acuzațiile președintelui Juncker conform cărora țara nu ar fi pregătită pentru un asemenea demers.²²⁰ Mai mult, Finlanda și-a afirmat disponibilitatea de a prelua cu șase luni mai repede președinția, în locul României, ceea ce a fost stânjenitor pentru guvernul de la București și fără precedent.²²¹

În schimb, pregătirile făcute de administrația română pentru preluarea rolului la Bruxelles au fost consistente și au inclus, *inter alia*, pregătirea unui corp de 1500 de experți²²², derularea de consultări cu societatea civilă și crearea unor grupuri de lucru reprezentative. Club Europa, de

²¹⁹ „Romanian is second most common non-British nationality in UK”, *The Guardian*, 24 mai 2018, <https://www.theguardian.com/uk-news/2018/may/24/romanian-second-most-common-non-british-nationality-uk>, accesat la 30 martie 2022.

²²⁰ „Romania not fit for EU presidency, says EU's Jean-Claude Juncker”, *Deutsche Welle*, 29 decembrie 2018, <https://www.dw.com/en/romania-not-fit-for-eu-presidency-says-eus-jean-claude-juncker/a-46892994>, accesat la 30 martie 2022.

²²¹ „Finland prepares to step in for Romania on EU presidency”, *EUObserver*, 14 novembre 2018, <https://euobserver.com/tickers/143385>, accesat la 30 martie 2022.

²²² *Ghidul Președinției române a Consiliului UE din 2019*, Europuls, Bruxelles, 2017, <http://www.europuls.ro/wp-content/uploads/2017/11/GhidRO2019-Final.pdf>, p. 24, accesat la 30 martie 2022.

exemplu, a servit drept for consultativ pentru guvern, cuprinzând universitari, decidenți și reprezentanți ai mediului non-guvernamental, iar formatul de lucru a inclus ateliere și evenimente publice. De asemenea, conform cutumei, pregătirea președinției a inclus un număr important de întâlniri cu demnitari reprezentând președințiile anterioare ale Consiliului UE, comisari europeni și membri ai Parlamentului European, pentru a asigura continuitatea agendei. S-a utilizat și un sistem de videoconferințe cu teritoriul, metodă deja regăsită în practica guvernului, în vederea identificării mai facile a aspectelor locale și regionale de interes pentru președinție.

Vizibilitatea acestei instituții este esențială în relația cu cetățenii, motiv pentru care guvernul României a lansat un program de patronaj al evenimentelor publice – multe dintre ele științifice – care au contribuit la prestigiul președinției române a Consiliului. Desigur, putem sublinia că alte state membre au optat pentru mijloace de promovare mai ample, cum ar fi concursul național lansat de guvernul polonez pentru burse acordate ONG-urilor, cu o valoare totală de 250.000 euro, cu prilejul președinției polone a Consiliului UE. Pentru a avea un ordin de mărime, să amintim că bugetul total al președinției române a fost de 75 milioane euro.²²³

Aspecte problematice

La momentul preluării președinției rotative de către România, relația dintre București și instituțiile europene era extrem de tensionată, din pricina acțiunilor guvernului român în privința cadrului legal pentru justiție, monitorizat printr-un mecanism special încă de la momentul aderării.²²⁴ Ecourile protestelor antiguvernamentale din 10 august 2018, din București, erau încă prezente la Bruxelles, în cancelariile occidentale și chiar în România, unde dosarul reprimării acestora nu fusese închis. Mai mult, la 13 noiembrie 2018, Parlamentul European a adoptat, cu o largă majoritate (473-151-40), o rezoluție acidă la adresa României, prin care acuza modificările aduse de PSD legilor justiției și codului penal.²²⁵ Pentru prima dată în istorie, un stat aflat pe punctul de a prelua președinția Consiliului UE era supus unor asemenea critici, printr-un act politic

²²³ *Ibidem*, p. 29.

²²⁴ Gabriel Gherasim, „The betrayal of intellectuals? Reflections on the Civil Alliance project in Romania after December 1989”, *op. cit.*

²²⁵ *European Parliament resolution of 13 November 2018 on the rule of law in Romania*, 2018/2844(RSP), <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P8-TA-2018-0446+0+DOC+XML+V0//EN&language=EN>, accesat la 30 martie 2022.

lipsit de efecte juridice, dar plin de însemnătate, susținut și de o parte a grupului socialist. Presa europeană, preocupată în egală măsură de situația statului de drept în România, a publicat un număr important de articole, care au subrezit la rândul lor credibilitatea președinției române a Consiliului.

Un alt document emis în acea perioadă poate fi considerat și mai grav – este vorba despre raportul MCV (Mecanismul de Cooperare și Verificare) pe 2018, cu rezultatele monitorizării anuale a sistemului judiciar românesc și a statului de drept. Publicat de Comisia Europeană la 13 noiembrie, acesta a adoptat un ton extrem de dur la adresa guvernului și parlamentului de la București și a criticat România pentru implementarea a doar 12 dintre recomandările raportului anterior, solicitând totodată înlăturarea modificărilor aduse codului penal și oprirea restructurărilor cadrelor din justiție.²²⁶ Deși ministrul justiției, Tudorel Toader, și președintele comisiei parlamentare speciale pentru legile justiției, Florin Iordache, au încercat să minimalizeze și chiar să atace textul, a fost evident că acesta prezenta un limbaj mult mai critic decât raportul analog privind Bulgaria.²²⁷ Era un fapt neobișnuit, iar unele derapaje ale guvernului de la București încă nu se materializaseră, precum o lege a amnistiei aflată în pregătire, privită și ea cu multă ostilitate de Bruxelles.

Dialogul între guvernul român și Comisia Europeană a cunoscut, la rândul său, câteva momente tensionate, contrar oricăror cutume, înainte de începerea mandatului României în fruntea Consiliului UE. La 2 noiembrie 2018, liderul senatorilor social-democrați români, Șerban Nicolae, a cerut nici mai mult nici mai puțin decât demisia comisarului Frans Timmermans, ca urmare a comentariilor făcute de acesta în fața Comisiei pentru Libertăți civile, justiție și afaceri interne din Parlamentul European.²²⁸ A veni o asemenea cerere la adresa monitorului MCV al României din partea unui reprezentant important al partidului de guvernământ a fost cel puțin bizar, dar nu un caz singular care să implice un comisar european. Din octombrie 2018, comisarul român pentru politica regională, Corina Crețu, a lansat un baraj de critici la adresa guvernului de la București pe

²²⁶ *Report from the Commission to the European Parliament and the Council on Progress in Romania under the Cooperation and Verification Mechanism*, SWD(2018) 551 final, Strasbourg, 13 noiembrie 2018, https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/progress-report-romania-2018-com-2018-com-2018-851_en.pdf, accesat la 30 martie 2022.

²²⁷ *Report from the Commission to the European Parliament and the Council on Progress in Bulgaria under the Cooperation and Verification Mechanism*, SWD(2018) 550 final, Strasbourg, 13 noiembrie 2018, https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/progress-report-bulgaria-com-2018-850_en.pdf, accesat la 30 martie 2022.

²²⁸ „Șerban Nicolae îi cere demisia lui Frans Timmermans”, *Agerpres*, 2 octombrie 2018, <https://www.agerpres.ro/politica/2018/10/02/serban-nicolae-ii-cere-demisia-lui-frans-timmermans--185582>, accesat la 30 martie 2022.

mai multe planuri, toate implicând utilizarea fondurilor europene. Aceasta s-a referit la absența marilor proiecte de infrastructură, îndeosebi rutieră, pe care guvernul român se angajase să le depună la Bruxelles, un exemplu fiind autostrada Târgu Mureș – Iași. Mai mult, Corina Crețu a intrat într-un schimb de replici contradictoriu cu guvernul român pe tema spitalelor regionale, din pricina costului studiilor de fezabilitate și al graficului de timp propus.²²⁹ Separația politică a Corinei Crețu de fostul ei partid, PSD, precum și posibila sa candidatură la alegerile europarlamentare pe listele unei formațiuni politice rivale, au complicat situația descrisă anterior, deși independența oricărui comisar european este așteptată în toate circumstanțele.

Dialogul PSD cu grupul socialist din Parlamentul European, din care face parte, a cunoscut și el o serie de episoade complicate, de la referendumul pentru familia tradițională, organizat în România în octombrie 2018, până la reformele din justiție.²³⁰ Nu s-a pus problema unei separări dintre social-democrații români și cei europeni, dat fiind că se întrezăreau alegerile europarlamentare, iar contribuția PSD la grupul european se preconiza a fi semnificativă, dar acest conflict rămâne semnificativ.

Un alt aspect care a diminuat autoritatea președinției române a Consiliului UE a fost lipsa a doi miniștri permanenți pe portofolii esențiale, dezvoltarea regională și transporturile. Refuzul președintelui Iohannis de a da curs nominalizărilor prim-ministrului Dăncilă, urmat de lupta dusă de cei doi în fața Curții Constituționale, a afectat credibilitatea unui guvern deja criticat masiv. Președintele a acuzat public lipsa de experiență a candidatei pentru postul de ministru al dezvoltării regionale și administrației publice, Lia Olguța Vasilescu, refuzând numirea ei în funcție, lucru rar întâlnit la un moment la care un stat se pregătește să asume președinția Consiliului și are nevoie de stabilitate guvernamentală.

²²⁹ „Corina Crețu, atac fără precedent la PSD: Nu mai accept insultele din partea Guvernului României”, *Digi24*, 8 octombrie 2018, <https://www.digi24.ro/stiri/actualitate/politica/corina-cretu-critici-dure-nu-mai-accept-insultele-din-partea-guvernului-romaniei-1010144>, accesat la 30 martie 2022.

²³⁰ „Angry EU Socialists grill Romanian PM over same-sex marriage referendum”, *Euractiv*, 26 septembrie 2018, <https://www.euractiv.com/section/justice-home-affairs/news/angry-eu-socialists-grill-romanian-pm-over-same-sex-marriage-referendum>, accesat la 30 martie 2022.

Priorități ale președinției incluse pe agenda Consiliului

Văzând contextul sinuos în care România și-a început mandatul la Bruxelles, la 1 ianuarie 2019, rămâne să studiem prioritățile incluse pe agenda instituției și să stabilim posibile corelații dintre acestea și capacitatea de acțiune a țării, sau măcar prioritățile sale regionale. Conform comunicatelor președinției, mandatul includea patru dosare majore: Europa convergenței, o Europă mai sigură, Europa ca actor global mai puternic și Europa valorilor comune - o agendă care nu a surprins, dar care a fost concepută cu o oarecare larghețe.

Momentul cel mai așteptat al președinției a fost summit-ul de la Sibiu, din 9 mai 2019, unul dintre cele aproximativ 300 de evenimente ținute în timpul președinției române, chiar dacă altele au avut și ele o semnificație aparte (de exemplu, Summit-ul european al regiunilor și orașelor, organizat la București la 14-15 martie 2019).²³¹ Într-adevăr, summit-ul de la Sibiu a fost strâns legat de prestigiul internațional al României și a reprezentat al treilea moment de acest fel din istoria recentă a țării, după Summit-ul Francofoniei din 2006 și cel al NATO din 2008. Așteptările din jurul momentului 9 mai 2019 au fost legate de viitorul UE, dar și de o serie de dosare concrete, precum reforma politicii regionale, poate chiar a politicii agricole comune, sau noul buget multianual. În schimb, declarația adoptată la Sibiu a trasat mai mult câteva direcții și principii vizând viitorul integrării și nu a punctat în mod decisiv niciunul dintre subiectele concrete. Tot în aceeași linie critică, nu s-au înregistrat progrese în cele două dosare incomplete ale experienței de integrare a României – accesul la spațiul Schengen (unde decizia se ia în Consiliul JAI, ceea ce Bulgaria tatonase în timpul președinției sale și România prea puțin) și un posibil angajament politic pentru adoptarea în viitor a monedei euro (din nou, Bulgaria a făcut pași înainte, iar România nu). Din acest punct de vedere, președinția română a Consiliului pare să fi evitat cele două dosare esențiale pentru România, ca stat membru UE.

Așteptările nu au fost mari în privința capacității României de a avansa în negocierile Brexit-ului, cu atât mai mult cu cât mingea se afla, la acel moment, mai mult în terenul britanicilor. Era, totuși, un subiect crucial pentru Europa central-răsăriteană, care ar fi putut da o altă greutate performanței președinției române, care a plasat interesele regiunii sub cupola ușor vetustă a coeziunii-convergenței. Alte asemenea teme au inclus spațiul Dunării și Mării Negre, sau cadrul

²³¹ *8th European Summit of Regions and Cities*, Committee of the Regions, 2019, <https://cor.europa.eu/en/summit2019>, accesat la 31 martie 2022.

mai larg al politicii de vecinătate, de interes atât pentru regiune, cât și pentru România în particular, cel puțin din perspectiva valorizării portului Constanța, dar și a chestiunilor legate de securitate.

În contextul unei hemipareze a politicii de extindere, sub influența doctrinei Juncker, România a avut ocazia să se prezinte drept promotoare a apropierei de Balcanii de Vest, pentru ca anul propus pentru finalizarea negocierilor de aderare cu statele din regiune, 2025 la acel moment, să pară mai realist. Interesele naționale ale României se regăsesc nu atât în zona Balcanilor de Vest, cât mai ales în ceea ce privește integrarea Republicii Moldova, așa cum am arătat în capitolul anterior. Pe de altă parte, a te erija drept promotor al extinderii în condițiile nerecunoașterii Kosovo reprezintă un obstacol evident, pe lângă celelalte probleme recurente ale dosarului vizând statele candidate față de care UE exercită o așa-zisă putere normativă²³² – spre exemplu, la momentul preluării președinției Consiliului de către România, chestiunea numelui Macedoniei de Nord fusese recent soluționată, dar rămâneau multe altele.

Rămânând în zona unui relativ dualism, România a promovat consolidarea zonei euro cu prilejul președinției sale la Consiliul UE, după cum a reieșit din dialogul Teodorovici-Moscovici, în tentativa de a combate orientarea spre o Europă cu mai multe viteze. Pe de o parte, guvernul nu a făcut pasul decisiv către convergența monetară și a continuat să amâne data adoptării monedei euro, iar pe de altă parte, România s-a opus înăsprii criteriilor de la Maastricht și ideii de a crea un buget separat pentru statele din zona euro.

Nu trebuie lăsat deoparte nici faptul că România avea, la momentul deținerii președinției, un guvern de centru-stânga, a cărui identitate trebuia reflectată în agenda prezentată. Iată de ce guvernul a inclus pilonul social printre prioritățile pe care le-a promovat. Alte subiecte de interes au inclus pachetul de reforme în domeniul telecomunicațiilor, îndeosebi prin implementarea tehnologiilor 5G. Ca argumente, România prezintă atuuri în materie de conectivitate și de competență în domeniul IT, un sector cu pondere semnificativă în economia națională. Agenda Digitală pentru România 2020 a fost propusă de guvernul român în acest context, cu toate că există numeroase obstacole ce reies din punerea în aplicare a documentului, precum clivajul urban-rural

²³² Laura-Maria Herța, „Le rôle de l’Union Européenne comme ‘norm diffuser’ et l’impact sur Géorgie-Abkhazie-Sud Ossétie. Assomptions socioconstructivistes”, in Sergiu Mișcoiu, Nicolae Păun, (ed.), *Actes du colloque international « Intégration et Désintégration en Europe Centrale et Orientale »*, L’Harmattan, Paris, 2016, pp. 165-182.

în termeni de digitalizare și e-guvernare, depășit cu mai mult succes de alte state central-estice, precum Estonia.²³³

Dat fiind contextul la acea vreme și, cu atât mai mult, cel actual, nu este surprinzător că printre prioritățile președinției române a Consiliului UE s-au regăsit chestiuni de securitate. Acestea au fost legate atât de situația frontierelor externe ale UE, cât și de fluxurile de migranți și de dorința României de a-și afișa capacitățile de securizare a granițelor proprii, în vederea dobândirii accesului la spațiul Schengen. Guvernul român a optat pentru formule precum *migrație controlată și echitabilă*, astfel încât să concilieze pozițiile social-democrației europene cu cele ale dreptei. Accentul a căzut pe rolul NATO în apărarea continentului, unde România a făcut apel la o relație mai strânsă între Alianță și UE, fiind o țară aliată importantă în regiune, care a acceptat regimul sancțiunilor dirijate împotriva Rusiei și la acea vreme. Mai mult, România a răspuns favorabil apelul președintelui american Trump privind creșterea ponderii cheltuielilor de apărare la 2% din PIB.²³⁴

Nu în ultimul rând, președinția avea practic obligația să includă pe agendă chestiuni identitare, pe care le-a abordat în dihotomia previzibilă valori europene – valori naționale. Argumentele de care s-a prevalat România au inclus apetența pentru mobilitate a cetățenilor săi, pe piața unică, pentru a susține valorile asociate cetățeniei europene și a reflecta sprijinul populației pentru procesul de integrare.

Concluzii

România reprezintă un caz particular în regiune, în materie de percepție a integrării europene, ceea ce s-a remarcat și în agenda promovată de prima președinție română a Consiliului UE. Eurobarometrele indicau gradul de încredere foarte mare al românilor în UE (57%), susținerea de către aceștia a zonei euro (60%) și optimismul lor la adresa viitorului proiectului comunitar

²³³ Valdek Laur, „Moving towards a Digital Europe, together”, *e-estonia*, 4 ianuarie 2018, <https://e-estonia.com/moving-towards-a-digital-europe-together>, accesat la 31 martie 2022.

²³⁴ „Mihai Fifor: România va continua să aloce 2% din PIB pentru Apărare”, *Capital*, 13 iulie 2018, <https://www.capital.ro/mihai-fifor-romania-va-continua-sa-aloce-2-din-pib-pentru-apa.html>, accesat la 31 martie 2022.

(67%) – atitudini eurofile aflate în contrast cu cele prevalente în regiune.²³⁵ Credibilitatea României pe plan european era, însă, afectată de absenteismul la alegerile europarlamentare, în ciuda faptului că românii aveau de două ori mai multă încredere în instituțiile europene (puțin cunoscute) decât în cele naționale. Pe de altă parte, vorbim despre o țară cu un bilanț pozitiv al integrării, cel puțin din punct de vedere financiar, care s-a opus inițial condiționării accesului la fondurile europene de respectarea statului de drept, în consonanță cu Polonia și Ungaria, dar a abandonat această poziție ulterior.

Prin cele 80 de dosare soluționate, în ciuda contextului intern și european dificil, președinția română a fost una de succes.²³⁶ Acest lucru dovedește că instituția în sine, deși în principal administrativă, poate da dovadă de flexibilitate prin integrarea unei agende cu tușe regionale. Fiind un for interguvernamental, Consiliul UE are un aport decisiv la procedura legislativă ordinară, cele 37 de dosare „moștenite” de România pe acest plan fiind avansate conform mecanismelor decizionale.²³⁷ Agenda a fost una eclectică, integrând chestiuni bugetare pe termen lung, rețelele de transport pan-europene și cercetarea-inovarea – domenii în care România nu are neapărat performanțe de excepție. Ținând cont de aceste considerente, se poate vorbi de un efort apreciabil și de recuperarea, de către România, a reputației afectate de controversele de la începerea mandatului.

²³⁵ „România și Uniunea Europeană – optimism la orizont”, Reprezentanța Comisiei Europene în România, 3 august 2017, https://ec.europa.eu/romania/news/20170308_romania_si_uniunea_europeana_optimism_la_orizont_ro, accesat la 31 martie 2022.

²³⁶ Vezi site-ul oficial al președinției române la Consiliul UE: <http://www.parl2019ro.eu/eu/dp.home?idl=1>, accesat la 31 martie 2022.

²³⁷ „Prezentarea temelor de interes ale Președinției României la Consiliul Uniunii Europene în Parlamentul României”, România2019.eu, 20 iunie 2018, <https://www.romania2019.eu/2018/06/20/prezentarea-temelor-de-interes-ale-presedintiei-romaniei-la-consiliul-uniunii-europene-in-parlamentul-romaniei>, accesat la 31 martie 2022.

4.2 Studiu de caz: extinderea către Balcanii de Vest pe agenda președințiilor română și bulgară a UE²³⁸

Așa cum am arătat anterior, Bulgaria și România au asumat președinția rotativă a Consiliului UE în doi ani consecutivi, chiar dacă mandatele lor nu au fost în sine consecutive. Studiul nostru este menit să evalueze măsura în care cele două state au susținut dosarul sinuos al politicii de extindere, îndeosebi al Balcanilor de Vest. Cele două guverne au promovat unele priorități legate de contextul lor geopolitic comun și au încercat să readucă în discuție nevoia de a accelera procesul de integrare a statelor candidate. Bazându-ne pe documentele programatice emise de cele două președinții, am realizat un bilanț al acestora în raport cu situația Balcanilor de Vest, cu exemple concrete privind punctele de interes și dosarele avansate.

Considerăm că politica de extindere a fost probabil cea mai de impact din istoria proiectului comunitar, îndeosebi odată cu deschiderea spre spațiul est-european. În prezent, există cinci state candidate – Albania, Macedonia de Nord, Muntenegru, Serbia și Turcia, aceasta din urmă fiind implicată în negocieri extrem de complicate și de îndelungate cu Bruxelles.²³⁹ Alte state din regiune au statutul de candidate potențiale (Bosnia-Herțegovina și Kosovo), cu probleme de eligibilitate majore²⁴⁰, în timp ce Ucraina, Republica Moldova și Georgia speră să dobândească statutul de candidate pe o rută accelerată, după invazia Ucrainei de către Rusia.

Scopul cercetării noastre nu este de a sublinia multiplele dificultăți cu care se confruntă statele amintite, fie ele de natură constituțională, dacă ne referim la Bosnia-Herțegovina, fie de recunoaștere internațională, în cazul Kosovo. În schimb, dorim să indicăm proeminența dosarelor de integrare pe agenda președințiilor bulgară (ianuarie-iunie 2018) și română (ianuarie-iunie 2019) a Consiliului, de altfel două premiere de când aceste state au aderat la UE, în 2007. Indiscutabil cunoscătoare ale realităților regionale, Bulgaria și România au suferit transformări profunde în cei 15 ani, reflectate și în percepția propriilor cetățeni la adresa viitorului UE, ceea ce ar trebui să

²³⁸ Adrian-Gabriel Corpădean, „L’élargissement de l’UE vers les Balkans occidentaux sur l’agenda des Présidences bulgare et roumaine du Conseil”, în Eszter Tóth, Adrian-Gabriel Corpădean, Nicolae Păun, László Erdey (ed.), *Disintegration and Integration in East-Central Europe: Managing Diversity in the Process of European Integration*, Debrecen University Press, 2020, pp. 69-81.

²³⁹ Catherine MacMillan (ed.), *Contemporary Perspectives on Turkey’s EU Accession Process: a Reluctant European?*, Cambridge Scholars Publishing, 2018.

²⁴⁰ Laura-Maria Herța, Adrian-Gabriel Corpădean, „The Social Construction of Identity and Belonging: Perceptions of EU in the Western Balkans”, în Anna Skolimowska (ed.), *Perceptions of the European Union's Identity in International Relations*, Routledge, 2019, pp. 42-88.

constituie un factor determinant al susținerii politicii de extindere. În acest context, ne propunem câteva întrebări de cercetare: A existat un dialog constructiv între cele două state membre și cele candidate sau potențial candidate, dat fiind apropierea istorică și culturală de zona Balcanilor de Vest? A fost politica de extindere prea complexă pentru a fi abordată în mod cuprinzător de Bulgaria și România, a căror experiență în cadrul UE este încă modestă? S-au identificat măsuri concrete pentru avansarea negocierilor sau cele două guverne au cultivat doar bunele intenții în relație cu Balcanii de Vest? Și, mai ales, au reușit cele două președinții să schimbe climatul legat de extindere creat în jurul Comisiei Juncker?

Declarația lui Jean-Claude Juncker din 2014²⁴¹, care a încetinit extinderea cel puțin în timpul mandatului noii Comisii, a fost regretabilă, dar oarecum explicabilă, dat fiind contextul internațional și sprijinul politic din partea drepte de care noul executiv european avea nevoie. Asumarea stagnării unei politici esențiale a UE poate fi asociată cu o lipsă de viziune, mai ales deoarece Comisia pretindea în continuare că exercită atribuțiile unei puteri normative asupra vecinătății Uniunii.²⁴² Greșeala a fost parțial reparată în februarie 2018, când același Juncker readucea în discuție aderarea țărilor din Balcanii de Vest, după ce președintele francez Macron făcuse asta în 2017, propunând anul 2025 ca moment al desăvârșirii acesteia. Dacă acum perspectiva este văzută drept nerealistă, și atunci părea doar o declarație politică idealistă, prea puțin legată de realitățile dosarelor de aderare ale celor patru state candidate din zonă.

Nu se menționa nimic despre felul în care Serbia și Kosovo ar putea să adere la UE împreună (sau separat), un subiect sensibil caracterizat de Bruxelles printr-o ambiguitate strategică devenită deranjantă. Aceeași strategie a indeciziei și a amânărilor descrie relația cu Turcia, unde criza migranților și acordul fragil dintre Bruxelles și Ankara prilejuit de aceasta părea a fi punctul de inflexiune, iar derapajele guvernului turec în privința drepturilor omului îndepărtau țara tot mai mult de cadrul negocierilor de aderare.

Alte dosare complicate la acel moment s-au închis între timp, precum chestiunea numelui Republicii Macedonia de Nord, soluționată în dialog cu guvernul grec, dar altele s-au redeschis, precum disputa dintre Sofia și Skopje vizând considerente istorice și culturale.

²⁴¹ Eli Gateva, *European Union Enlargement Conditionality*, Springer, 2016, pp. 177-178.

²⁴² Anna Skolimowska, „The European Union as a ‘Normative Power’ in International Relations. Theoretical and Empirical Challenges”, *Yearbook of Polish European Studies*, vol. 18, nr. 1428-1503, 2015, pp. 111-131.

În ceea ce privește contextul internațional, Balcanii de Vest rămâneau o zonă spinoasă din pricina implicării Rusiei îndeosebi în Serbia, o țară foarte apropiată de Moscova din considerente istorice, culturale și religioase, dramele anilor '90 fiind încă prezente în regiune. Refuzând să aplice sancțiunile UE împotriva Rusiei și să recunoască independența Kosovo, Belgradul joacă în continuare cartea ostilității publicului față de NATO, complicând și mai mult relația cu occidentul.²⁴³ Sunt doar câteva din elementele problematice ale spațiului Balcanilor de Vest, al cărui progres în relație cu UE este lent și fragil. Instabilitatea politică, tensiunile etnice, indicatorii macroeconomici precari, lipsa de predictibilitate în implementarea reformelor, corupția și criminalitatea organizată sunt printre subiectele care îngreunează și progresul „tehnic” în dialogul celor patru state cu UE. Pe partea comunitară, aplicarea unei etichete simplificate regiunii, „Balcanii de Vest”, viziunile adesea peiorative asupra balcanismului și percepțiile neadaptate ale rolului așa-zis normativ al UE în zonă ridică obstacole suplimentare.

În acest context, Bulgaria și România, care au aderat la UE abia în 2007, cu unele probleme similare, cu o monitorizare constantă a funcționării justiției și statului de drept, dar și cu o integrare incompletă (Schengen, zona euro), ajung să exercite președinția Consiliului UE pentru prima oară și devin actori principali în dosarul Balcanilor de Vest. Niciuna dintre cele două țări nu avea o autoritate evidentă din pricina contextului intern, iar așteptările nu au fost majore.

Eforturile președinției bulgare

Studiind prioritățile președinției bulgare a Consiliului UE, observăm un preambul²⁴⁴ care nu omite, încă din primul paragraf, aspirațiile europene ale Balcanilor de Vest, argument plasat sub cupola puterii conferite de unitate. De altfel, Balcanii de Vest figurează de nu mai puțin de 21 de ori în conținutul documentului²⁴⁵, în care se accentuează perspectiva europeană și conexiunile cu această regiune. Summit-ul de la Sofia, din 17 mai 2018, a fost dedicat concluziilor președinției și a prilejuit reafirmarea angajamentului UE față de Balcanii de Vest, în baza criteriilor pe care

²⁴³ Raphael S. Cohen, Andrew Radin, *Russia's Hostile Measures in Europe: Understanding the Threat*, Rand Corporation, Santa Monica (CA), 2019, p. 98.

²⁴⁴ „Priorities of the Bulgarian Presidency of the Council of the EU”, EUKN, 2018, https://www.eukn.eu/fileadmin/Files/Presidencies/2018_Bulgaria/BG_Priorities.pdf, accesat la 4 aprilie 2022.

²⁴⁵ „Programme of the Republic of Bulgaria for the Presidency of The Council of the European Union”, *Idem*, 2018, https://www.eukn.eu/fileadmin/Files/Presidencies/2018_Bulgaria/BG_Programme.pdf, dernier, accesat la 4 aprilie 2022.

statele din zonă trebuiau să le îndeplinească. Au fost subliniate domeniile prioritare, cum ar fi economia digitală, protecția mediului, securitatea, importanța tinerilor, dar și provocările specifice ale statelor candidate, îndeosebi combaterea migrației ilegale, corupția și criminalitatea organizată. O anexă la declarația adoptată la Sofia a inclus câteva puncte care urmau să ghideze relația acestor state cu UE în perioada următoare, cuprinzând buna guvernare, statul de drept, securitatea, migrația, dezvoltarea socio-economică, conectivitatea, digitalizarea și relațiile de bună vecinătate. Textul nu aduce nimic nou, dar face referiri binevenite la finanțarea dezvoltării sectoriale a țărilor candidate (prin programele Erasmus, Connecting Europe și Creative Europe), stabilirea unei agende digitale și sincronizarea intereselor de politică externă.²⁴⁶

Președinția bulgară a recunoscut avansul Serbiei și Muntenegrului în negocierile de aderare, dar prioritățile enunțate au fost plasate într-un context mai degrabă incluziv, legat de o așa-numită prioritate strategică centrală conturată în jurul politicii externe și de securitate comună. În acest sens, Turcia a fost menționată expres și individualizată de președinția bulgară, care și-a luat angajamentul de a continua dialogul și cooperarea cu acest stat. Argumentele din spatele afirmației erau, *inter alia*, culturale și geopolitice, dar relația cu Ankara rămăneau sub auspiciile nefavorabile ale confruntărilor dintre Bruxelles și administrația Erdoğan în condițiile crizei migranților.

Summit-ul de la Sofia a fost primul dedicat în mod particular Balcanilor de Vest, după cel de la Salonic, din 2003, însă a fost marcat de probleme. Spre exemplu, președinția bulgară nu l-a putut aduce la masa discuțiilor pe prim-ministrul spaniol, din pricina nerecunoașterii independenței Kosovo, poziție partajată de România, Slovacia, Grecia și Cipru. Totuși, declarându-se „balcanică”²⁴⁷, ea a avut meritul de a negocia textul declarației de la Sofia, care a accentuat necesitatea continuării procesului de integrare, fără prea multe detalii sau angajamente concrete²⁴⁸. Așadar, oarecum contrar tendințelor din cadrul UE și incertitudinii care plana asupra dosarului extinderii, Bulgaria a reușit să readucă subiectul pe masa discuțiilor dintre liderii europeni, chiar

²⁴⁶ „EU-Western Balkans Summit, Sofia Declaration”, Consiliul UE, 17 mai 2018, https://www.consilium.europa.eu/media/34776/sofia-declaration_en.pdf, accesat la 4 aprilie 2022.

²⁴⁷ Bárbara Matias, „What the Bulgarian presidency of the Council of the EU meant for the Western Balkans”, Group for Legal and Political Studies, 20 iunie 2018, <http://www.legalpoliticalstudies.org/bulgarian-presidency-council-eu-meant-western-balkans/>, accesat la 4 aprilie 2022.

²⁴⁸ „BG Presidency Preliminary Results”, EUKN, 2018, https://www.eukn.eu/fileadmin/Files/Presidencies/2018_Bulgaria/BG-Presidency-Results.pdf, accesat la 4 aprilie 2022.

dacă mai mult prin prisma unor subiecte care nu implicau sensibilități politice majore, precum infrastructura și comunicațiile digitale.

Se poate afirma că Serbia și Muntenegru au progresat, sub președinția bulgară, în materie de negocieri cu UE, iar Albania și Macedonia de Nord au primit unele perspective temporale în ceea ce privește lansarea negocierilor, sub imboldul acordului de la Prespa, semnat la 12 iunie 2018²⁴⁹. Deloc surprinzător, tensiunile bine-cunoscute dintre Bulgaria și Macedonia de Nord și-au lăsat amprenta asupra președinției bulgare a Consiliului și au continuat după mandatul acesteia, culminând cu declarația premierului Boiko Borisov din iunie 2019, care a acuzat existența unei „retorici anti-bulgare” în țara vecină, în contextul disputei privind interpretarea istoriei comune a celor două state²⁵⁰. În pofida acestui climat, se poate afirma că președinția Consiliului a consolidat rolul Bulgariei ca actor regional, bilanțul acesteia fiind pozitiv. Au fost făcuți pași în cele două dosare de integrare care rămăneau incomplete (atât în cazul Bulgariei, cât și în al României), aderarea la zona euro și la spațiul Schengen, dar concretizarea acestora rămâne în așteptare. Este încă o dovadă a faptului că deținerea președinției Consiliului UE nu garantează nicidecum capacitatea de a introduce unele subiecte sensibile pe agenda comună a statelor membre.

Bilanțul președinției române privind integrarea

La distanță de un an de la demararea președinției bulgare a Consiliului UE, România a asumat acest rol, tot ca o premieră pentru un stat integrat în anul 2007, într-un climat al așteptărilor la nivel național și nu numai. După cum arătam în paginile anterioare, președinția română a început într-un context intern mai dificil decât cea a vecinului de la sud de Dunăre, din cauza reformei justiției susținute cu obstinație de guvernul de la București și războiului declarațiilor dintre acesta și Parlamentul European și comisari europeni precum Juncker, Timmermans și Crețu. De la discuțiile stânjenitoare privind lipsa înțelegerii de către executivul român a importanței președinției

²⁴⁹ „The Bulgarian Presidency: more about style than substance”, *Euractiv*, 13 iulie 2018, <https://www.euractiv.com/section/future-eu/opinion/the-bulgarian-presidency-more-about-style-than-substance>, accesat la 4 aprilie 2022.

²⁵⁰ „Borissov warns North Macedonia against stealing Bulgarian history”, *Idem*, 20 iunie 2019, <https://www.euractiv.com/section/enlargement/news/borissov-warns-north-macedonia-against-stealing-bulgarian-history/>, accesat la 4 aprilie 2022.

Consiliului, de la finele lunii decembrie 2018²⁵¹, până la disputele repetate cu vicepreședintele Comisiei Europene, Frans Timmermans²⁵², privind reforma sistemului judiciar, climatul creat în jurul președinției române a Consiliului a fost nefavorabil, iar așteptările, scăzute. De asemenea, așa cum am detaliat anterior, în contextul divergențelor dintre președintele Klaus Iohannis și prim-ministrul Viorica Dăncilă, șeful guvernului finlandez (state care urma să asume președinția rotativă după România), Juha Sipilä, a declarat disponibilitatea țării sale de a-și începe mandatul mai repede, dacă România va renunța la acesta²⁵³. Așa se poate rezuma debutul sinuos, cu tușe de ridicol, ale unei președinții care, în ciuda așteptărilor, a avut reușite remarcabile. Rămâne să vedem câte dintre acestea au fost legate de politica de extindere a UE, subiect de care România a fost întotdeauna atașată.

Obiectivele principale ale președinției române a Consiliului releva leitmotive din sfera convergenței, securității, dimensiunii globale a UE și valorilor comune, toate specifice cadrului comunitar și mai puțin spațiului balcanic. Desigur, forța Uniunii pe plan global includea vecinătatea sa și bine-cunoscutul Parteneriat Estic. Echilibrul dintre extinderea UE și garantarea securității sale, coroborat cu importanța strategică a spațiului Mării Negre și a cooperării cu NATO, formau cadrul ranforsat de constanța politicii externe a României din ultima perioadă.

Încă de la începutul mandatului președinției române, ministrul delegat pentru afacerile europene, George Ciamba, a exprimat sprijinul României pentru Albania și Macedonia de Nord în privința integrării europene a acestora, urmare a parafării acordului de la Prespa²⁵⁴, ca o contrapondere simbolică a plecării Marii Britanii²⁵⁵. Pe de altă parte, imposibilitatea de a include Kosovo în strategia României a complicat poziția președinției în dosarul extinderii, privit în ansamblul său.

²⁵¹ „EU Leader Expresses Doubts About Romania's Ability to Take Over Bloc Presidency”, *Radio Free Europe, Radio Liberty*, 29 decembrie 2018, <https://www.rferl.org/a/eu-leader-expresses-doubts-about-romania-s-ability-to-take-over-bloc-presidency/29683145.html>, accesat la 4 aprilie 2022.

²⁵² „EC warns Romanian Govt. not to take actions that would affect the judiciary”, *Romania Insider*, 3 aprilie 2019, <https://www.romania-insider.com/timmermans-new-warning-romania-judiciary>, accesat la 4 aprilie 2022.

²⁵³ „Finland prepares to step in for Romania on EU presidency”, *art. cit.*, <https://euobserver.com/tickers/143385>, accesat la 4 aprilie 2022.

²⁵⁴ „Macedonia - Greece Agreement. Full Text of the agreement signed in Prespa on June 17th, 2018”, *Virtual Macedonia*, <https://vmacedonia.com/politics/macedonia-greece-agreement.html>, accesat la 4 aprilie 2022.

²⁵⁵ „Romanian EU Presidency to push Western Balkans case, minister says”, Președinția Română a Consiliului UE, 24 ianuarie 2019, <https://www.romania2019.eu/2019/01/24/romanian-eu-presidency-to-push-western-balkans-case-minister-says/>, accesat la 4 aprilie 2022.

Desigur, reamintim că mandatul României în fruntea Consiliului era deja îngreunat de o serie de subiecte grele, mult mai urgente decât chestiunea lărgirii UE, cum ar fi alegerile europarlamentare, negocierile cu Marea Britanie, noul cadru financiar multianual și altele.

România s-a prevalat de mult-așteptatul summit de la Sibiu, din 9 mai 2019, legat de viitorul UE, pentru a puncta anumite chestiuni de prestigiu. Declarația emisă ca urmare a acestui eveniment, plină de simbolică, recunoștea „perspectiva europeană a altor state europene”, dar nimic mai mult. Cele zece puncte care urmau acestei referințe tratau doar în linii generale prioritățile interne ale blocului comunitar, sub auspiciile consolidării acestuia, care era menită să preceadă extinderii.²⁵⁶

Au existat, însă, și alte rezultate ale președinției române, mult mai bine articulate, în materie de extindere. Vorbim despre adoptarea, de către Consiliul Afaceri Generale, a concluziilor vizând extinderea și procesul de stabilizare și asociere, din iunie 2019, care au avut meritul de a menține subiectul Balcanilor de Vest printre prioritățile acestei instituții. Președinția română a păstrat un dialog cu statele candidate, care s-a materializat într-o serie de invitații adresate reprezentanților acestora la activitățile organizate sub auspiciile sale.²⁵⁷ În contextul refuzului Bundestag-ului de a prezenta o dată concretă pentru începerea negocierilor de aderare cu Albania și Macedonia de Nord, făcut public la 7 iunie 2019²⁵⁸, chiar înainte de Consiliul European programat pentru 18 iunie, misiunea României a devenit complicată. Totuși, concluziile lucrărilor Consiliului Afaceri Generale, conduse de George Ciamba, au revelat următoarele: „Soluția convenită prin consens la nivelul tuturor statelor membre reprezintă rezultatul unor eforturi intense desfășurate în cadrul unui proces complex de negociere și transmite un mesaj pozitiv, păstrând o perspectivă europeană și un calendar clar pentru partenerii care își îndeplinesc angajamentele. Rezultatele Consiliului de astăzi

²⁵⁶ „The Sibiu Declaration”, Consiliul UE, 9 mai 2019, <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2019/05/09/the-sibiu-declaration/>, accesat la 4 aprilie 2022.

²⁵⁷ „Adoptarea de către Consiliul Afaceri Generale, sub mandatul Președinției române a Consiliului UE, a Concluziilor privind extinderea și procesul de stabilizare și asociere”, Președinția Română a Consiliului UE, 18 iunie 2019, <https://www.romania2019.eu/2019/06/18/adoptarea-de-catre-consiliul-afaceri-generale-sub-mandatul-presedintiei-romane-a-consiliului-ue-a-concluziilor-privind-extinderea-si-procesul-de-stabilizare-si-asociere/>, accesat la 4 aprilie 2022.

²⁵⁸ „Germany Deals Blow to Albania, North Macedonia EU Hopes”, *BalkanInsight*, 7 iunie 2019, <https://balkaninsight.com/2019/06/07/germany-deals-blow-to-albania-north-macedonia-eu-hopes/>, accesat la 4 aprilie 2022.

reconfirmă faptul că promovarea politicii de extindere, bazată pe coeziunea internă a UE, sporește coerența și relevanța acțiunii globale a UE, care începe în imediata noastră vecinătate.”²⁵⁹

Importanța acordată de România procesului de extindere a fost, în general apreciată de Parlamentul European, cu prilejul bilanțului președinției române a Consiliului UE. Pentru a exemplifica un punct de vedere pertinent, indicăm poziția bulgarului Andrey Kovatchev, din partea PPE, care, subliniind eforturile președinției țării sale, dar și a celei austriece și române, a salutat menținerea subiectului pe agenda Consiliului, în spiritul reducerii influențelor externe nefaste asupra vecinătății UE – o aluzie la Rusia²⁶⁰.

Era dificil de conceput că cele două președinții, cea bulgară și cea română, din doi ani consecutivi, ar fi putut marca o schimbare a paradigmei conturate de Comisia Juncker în privința lărgirii UE. Rezultatele atinse de acestea nu au condus la progrese spectaculoase ale Balcanilor de Vest, nici prin accelerarea negocierilor Serbiei și Muntenegrului, nici prin oferirea unor perspective clare Albaniei și Macedoniei de Nord, state care așteptau deschiderea primelor capitole în relația cu UE. Unii politicieni din statele candidate, precum prim-ministrul nord-macedonean Zoran Zaev, au criticat această stagnare. Alții au indicat lipsa pașilor făcuți în direcția apropierii Kosovo de UE. Acestea fiind spuse, cele două președinții la Consiliul UE au avut meritul de a păstra subiectul extinderii în prim-planul agendei instituției și de a promova conceptul de vecinătate, chiar dacă doar sub auspiciile securității. În spiritul zonei Mării Negre, Bulgaria și România au dat dovadă de luciditate în formularea unor argumente geopolitice care au surprins amenințarea constituită de Rusia pentru spațiul vizat de politica de extindere a UE, ceea ce se dovedește esențial în prezent.

Concluzii

Demersul analitic vizând cele două președinții ale Consiliului UE, plasat sub umbrela politicii de extindere, a surprins dificultățile date de contextul intern al acestora, care au influențat

²⁵⁹ „General Affairs Council, 18/06/2019. Main results”, Consiliul UE, 17 iunie 2019, <https://www.consilium.europa.eu/en/meetings/gac/2019/06/18/>, accesat la 4 aprilie 2022.

²⁶⁰ „Review of the Romanian Presidency of the Council (debate)”, Parlamentul European, Strasbourg, 16 iulie 2019, http://www.europarl.europa.eu/doceo/document/CRE-9-2019-07-16-INT-2-128-0000_EN.html, accesat la 4 aprilie 2022.

capacitatea celor două state de a genera un progres simțitor în această privință. Instrumentele utilizate rămân, însă, de interes și pot fi reutilizate în contextul noii Comisii și al noului Parlament European, care se confruntă cu provocări de securitate enorme în acest dosar, din pricina invaziei Ucrainei de către Federația Rusă. Argumentele geopolitice, dar și cele culturale, rămân, însă, cheia care permite înțelegerea pozițiilor pe care un stat aflat în fruntea Consiliului UE le poate adopta pentru a se poziționa față de procesul de extindere a Uniunii. Dacă apar argumente istorice, interese tradiționale și afinități culturale față de vecinătatea acesteia, așa cum putem remarca în relația dintre România și Republica Moldova, atunci demersul descris poate deveni foarte constructiv.

În ciuda numeroaselor forțe politice opuse extinderii, regăsite în multe cancelarii din cadrul UE, susținerea acordată acestei teme trebuie, în opinia noastră, să se intensifice, pentru ca proiectul comunitar să rămână unul atractiv pentru o regiune unde forțele concurente sunt tot mai prezente. Așa cum a indicat aderarea Croației în 2013²⁶¹, UE are nevoie să rămână dinamică, iar ieșirea din criza sa internă poate fi prilejuită de atractivitatea pe care o exercită în vecinătate. Dacă unele piedici considerate odinioară insurmontabile, precum chestiunea numelui Macedoniei de Nord, au fost depășite, atunci suntem îndreptățiți să afirmăm că extinderea Uniunii trebuie să rămână o politică a pașilor concreți și asumați, capabilă să răspundă la amenințările din regiune și să treacă dincolo de definiția oarecum perimată a puterii normative a UE.

²⁶¹ Pero Maldini, Davor Pauković (ed.), *Croatia and the European Union: Changes and Development*, Routledge, 2016.

Bibliografie

Cărți

1. Alexander, Sidney Stuart, *The Marshall Plan*, National Planning Association, Washington DC, 1948.
2. Ambrosio, Thomas, *Irredentism: Ethnic Conflict and International Politics*, Greenwood Publishing Group, 2001.
3. Aydın, Mustafa, *Non-traditional Security Threats and Regional Cooperation in the Southern Caucasus*, IOS Press, 2011.
4. Barta, Györgyi, *Hungarian Spaces and Places: Patterns of Transition*, Centre for Regional Studies, 2005.
5. Bellini, Nicola, Hilpert, Ulrich, *Europe's Changing Geography: the Impact of Inter-regional Networks*, Routledge, 2013.
6. Bodea, Cornelia, *Transylvania in the History of the Romanians*, East European Monographs, New York, 1982.
7. Bossuat, Gérard, *L'Europe occidentale à l'heure américaine 1945-1952*, Ed. Complexe, Paris, 1992.
8. Boterbloem, Kees, *The Life and Times of Andrei Zhdanov, 1896-1948*, Ed. McGill-Queens, 2004.
9. Bühler, Pierre, *Histoire de la Pologne Communiste: Autopsie d'une imposture*, Ed. Karthala, 1997.
10. Buzatu, Gh., Beldiman, Dana, *23 August 1939-1944. Romania și Proba Bumerangului*, Ed. Mica Valahie, 2003.
11. Buzatu, Gheorghe, Chirițoiu, Mircea, *Agresiunea comunismului în România*, Ed. Paidea, 1998.
12. Cheptea, Stela, Cîrstea, Marusia, Dumitrescu, Horia (ed.), *Istorie și societate*, vol. 2, Ed. Mica Valahie, 2011.
13. Chiva, Cristina, Phinnemore, David, *The European Union's 2007 Enlargement*, Routledge, New York, 2014.
14. Cohen, Raphael S., Radin, Andrew, *Russia's Hostile Measures in Europe: Understanding the Threat*, Rand Corporation, Santa Monica (CA), 2019.

15. Copeland, Paul, Papadimitriou, Dimitris, *The EU's Lisbon Strategy: Evaluating Success, Understanding Failure*, Palgrave Macmillan, 2012.
16. Corpădean, Adrian-Gabriel, *Le message européen de la diaspora roumaine de France après 1945*, EFES, Cluj-Napoca, 2013.
17. Craig, Paul, *The Lisbon Treaty: Law, Politics, and Treaty Reform*, Oxford University Press, 2013.
18. Csergo, Zsuzsa, *Talk of the Nation: Language and Conflict in Romania and Slovakia*, Cornell University Press, 2007.
19. Csordás, Gábor (ed.), *2011. évi népszámlálás. 9. Nemzetiségi adatok*, Budapest, 2014.
20. Deletant, Dennis, *Ceausescu and the Securitate: Coercion and Dissent in Romania, 1965-1989*, Ed. M.E. Sharpe, 1995.
21. Dobrinescu, Florin, *România la Conferințele de pace (Paris: 1919-1920; 1946-1947)*, Focșani, 1996.
22. Dulles, Allen Welsh (ed. Michael Wala), *The Marshall Plan*, Berg, 1993.
23. Edsforth, Ronald, *The New Deal: America's Response to the Great Depression*, Wiley-Blackwell, Hoboken, 2000.
24. Ergun, A., Isaxanlı, H., *Security and Cross-Border Cooperation in the EU, the Black Sea Region and Southern Caucasus*, IOS Press, 2013.
25. Fowkes, Ben, *The Post-Communist Era: Change and Continuity in Eastern Europe*, Springer, 1999.
26. Gallagher, Tom, *Modern Romania: The End of Communism, the Failure of Democratic Reform, and the Theft of a Nation*, NYU Press, 2008.
27. Gallagher, Tom, *Romania and the European Union: How the Weak Vanquished the Strong*, Oxford University Press, 2013.
28. Gateva, Eli, *European Union Enlargement Conditionality*, Springer, 2016.
29. Ghazaryan, Nariné, *The European Neighbourhood Policy and the Democratic Values of the EU: A Legal Analysis*, Bloomsbury Publishing, 2014.
30. Giurescu, Dinu (ed.), *Cade Cortina de Fier. România 1947. Documente diplomatice*, Ed. Cartea Veche, București, 2002.
31. Giurescu, Dinu C., *Romania's Communist takeover: the Rădescu government*, East European Monographs, 1994.

32. Gyémánt, Ladislau, *Prehistory of the European Construction*, EFES, Cluj-Napoca, 1999.
33. Herța, Laura-Maria, *Construcția amenințării titoiste și impunerea modelului sovietic. Conflictul româno-iugoslav prin lentila socio-constructivistă (1948-1954)*, Presa Universitară Clujeană, 2016.
34. Ioan-Franc, Valeriu (ed.), *Din lucrările Comisiei de la Snagov, martie-iunie 1995*, Centrul de informare și documentare economică, București, 2000, <http://www.cdep.ro/pdfs/snagov95.pdf>.
35. Ivan, Ruxandra, *New Regionalism or No Regionalism?: Emerging Regionalism in the Black Sea Area*, Ashgate Publishing, 2013.
36. Katsy, Dmitri, *International Relations: from Local Changes to Global Shifts*, St. Petersburg State University Press, 2007.
37. Koops, Joachim Alexander, *The European Union as an Integrative Power: Assessing the EU's 'Effective Multilateralism' with NATO and the United Nations*, Asp / Vubpress / Upa, 2011.
38. Korosteleva, Elena, *Eastern Partnership: A New Opportunity for the Neighbours?*, Routledge, 2014.
39. *La culture de service public de radiodiffusion*, Observatoire Européen de l'Audiovisuel, Consiliul Europei, 2007.
40. Lansford, Tom, Tashev, Blagovest, *Old Europe, New Europe and the US: Renegotiating Transatlantic Security in the Post 9/11 Era*, Taylor & Francis, 2017.
41. Lehndorff, Steffen, *A triumph of failed ideas: European models of capitalism in the crisis*, ETUI, 2012.
42. MacMillan, Catherine (ed.), *Contemporary Perspectives on Turkey's EU Accession Process: a Reluctant European?*, Cambridge Scholars Publishing, 2018.
43. MacMillan, Catherine, *Discourse, Identity and the Question of Turkish Accession to the EU: through the Looking Glass*, Routledge, New York, 2016.
44. Maldini, Pero, Pauković, Davor (ed.), *Croatia and the European Union: Changes and Development*, Routledge, 2016.
45. Marlier, Eric, Natali, David, *Europe 2020: Towards a More Social EU?*, Peter Lang, 2010.

46. Neville, Peter, *Hitler and Appeasement: the British Attempt to Prevent the Second World War*, Continuum International Publishing Group, Londra, 2006.
47. *News from behind the Iron Curtain*, vol. 3, National Committee for a Free Europe (U.S.), Free Europe Press, 1954.
48. Oprescu, Mihaela Adriana, Oprescu, Marius Mugurel, *Noul cod civil comentat și adnotat*, Ed. Rosetti, București, 2015.
49. Papadimitriou, Dimitris, Phinnemore, David, *Romania and The European Union: From Marginalisation to Membership?*, Routledge, 2008.
50. Parker, Owen, *Cosmopolitan Government in Europe: Citizens and Entrepreneurs in Postnational Politics*, Routledge, 2013.
51. Patel, Kiran Klaus, *The Cultural Politics of Europe: European Capitals of Culture and European Union since the 1980s*, New York, Routledge, 2013.
52. Pratt, John Thomas, *Before Pearl Harbour: a Study of the Historical Background to the War in the Pacific*, University of Michigan, 1944.
53. *Romania: a Country Study*, Federal Research Division, Kessinger Publishing, 2004.
54. Romocea, Cristian, *Church and State: Religious Nationalism and State Identification in Post-Communist Romania*, Bloomsbury Publishing, Londra, 2011.
55. Roper, Stephen, *Romania: The Unfinished Revolution*, Routledge, 2004.
56. Roper, Steven D., *Romania: The Unfinished Revolution*, Psychology Press, 2000.
57. Roth, Klaus, Brunnbauer, Ulf, *Region, Regional Identity and Regionalism in Southeastern Europe*, partea I, LIT Verlag Münster, 2008.
58. Rotondo, Francesco, Selicato, Francesco, Marin, Vera, Galdeano, Josefina Lopez, *Cultural Territorial Systems: Landscape and Cultural Heritage as a Key to Sustainable and Local Development in Eastern Europe*, Springer, 2016.
59. Rus, Alin, *The mineriads: between political manipulation and workers' solidarity*, Curtea Veche, București, 2007.
60. Sajdik, Martin, Schwarzingger, Michael, *European Union Enlargement: Background, Developments, Facts*, Routledge, 2017.
61. Scott, James Wesley (ed.), *EU Enlargement, Region Building and Shifting Borders of Inclusion and Exclusion*, Routledge, 2016.

62. Semenova, Elena, Edinger, Michael, *Heinrich Best, Parliamentary Elites in Central and Eastern Europe: Recruitment and Representation*, Routledge, 2013.
63. Service, Robert, *Stalin: a Biography*, Macmillan, Londra, 2004.
64. Shoemaker, Merle Wesley, *Russia and the Commonwealth of Independent States*, Rowman & Littlefield, 2012.
65. *Soviet literature, Soyuz pisateley SSSR*, Foreign Languages Pub. House, Moscova, 1952.
66. Stere, Marian, *Arhivele Securității*, vol. 2, Ed. Enciclopedică, București, 2002.
67. Tismăneanu, Vladimir, Dobrinu, Dorin, Vasile, Cristian, *Raport final. Comisia Prezidentala pentru Analiza Dictaturii Comuniste din Romania*, Ed. Humanitas, 2007.
68. Tismăneanu, Vladimir, *Stalinism for All Seasons: A Political History of Romanian Communism*, University of California Press, 2003.
69. Tulmets, Elsa, *East Central European Foreign Policy Identity in Perspective: Back to Europe and the EU's Neighbourhood*, Palgrave Macmillan, 2014.
70. Turnock, David, *The Romanian Economy in the Twentieth Century*, Taylor & Francis, 1986.
71. Vădean, Mihai-Romulus, *Relațiile româno-ungare în contextul integrării în structurile europene și euroatlantice: 1989-2010*, Ed. Lumen, 2011.
72. Wetting, Gerhard, *Stalin and the Cold War in Europe*, Rowman & Littlefield, 2008.
73. Wrigley, Chris, *Winston Churchill. A Biographical Companion*, ABC-CLIO, Santa Barbara, 2002.

Articole științifice

1. Adams, Bradley F., „The Marshall Plan and Czechoslovak Democracy: Elements of Interdependency”, in Martin A. Schain (ed.), *The Marshall Plan: Fifty Years After*, Palgrave, New York, 2001.
2. Catalan, Gabriel, „Începuturile sovietizării culturii și istoriografiei românești”, in *Anuarul Institutului de Istorie „George Bariț” din Cluj-Napoca: Seria Historica*, vol. 44, Editura Academiei Române, 2005.

3. Chiciudean, Ion, Corbu, Nicoleta, „Saved by the Union: Romanians’ Attitudes toward the European Union”, in *Romanian Journal of Communication and Public Relations*, nr. 17 (3), 2015.
4. Cini, Michelle, „From the Marshall Plan to EEC: Direct and Indirect Influences”, in Martin A. Schain (ed.), *The Marshall Plan: Fifty Years After*, Palgrave, New York, 2001.
5. Corpădean, Adrian-Gabriel, „Europe 2020 - An Agenda for Citizens and States”, in Valentin Naumescu (ed.), *Democracy and Security in the 21st Century: Perspectives on a Changing World*, Cambridge Scholars, Londra, 2014.
6. Corpădean, Adrian-Gabriel, „L’élargissement de l’UE vers les Balkans occidentaux sur l’agenda des Présidences bulgare et roumaine du Conseil”, in Eszter Tóth, Adrian-Gabriel Corpădean, Nicolae Păun, László Erdey (ed.), *Disintegration and Integration in East-Central Europe: Managing Diversity in the Process of European Integration*, Debrecen University Press, 2020.
7. Corpădean, Adrian-Gabriel, „Le message européen de la diaspora roumaine de France après 1945”, in Iulian Boldea, Cornel Sigmirean, Simion Costea (ed.), *Culture, Elites and European Integration*, vol. IV (*International Relations and European Interdisciplinary Studies*), Ed. Prodifmultimedia, Paris, 2011.
8. Corpădean, Adrian-Gabriel, „Quelques considérations sur la préparation de la première Présidence roumaine du Conseil de l’Union européenne”, in *Synergies Roumanie*, nr. 13, 2018.
9. Corpădean, Adrian-Gabriel, „Quelques réflexions sur les persistances du passé communiste en Roumanie”, in *Synergies Roumanie*, nr. 15, 2020.
10. Corpădean, Adrian-Gabriel, „Romania amid the ‘Two Europes’. The Missed Chance of Early European Integration and Multicultural Dialogue”, in Iulian Boldea (ed.), *Studies on Literature, Discourse and Multicultural Dialogue (History)*, Ed. Arhipelag XXI, Târgu-Mureș, 2013.
11. Corpădean, Adrian-Gabriel, „Romania and the Republic of Moldova. Common Assets and Challenges amid the Europe 2020 Agenda”, in Valentin Naumescu, Dan Dungaciu (ed.), *The European Union’s Eastern Neighbourhood Today. Politics, Dynamics, Perspectives*, Cambridge Scholars, Londra, 2015.

12. Corpădean, Adrian-Gabriel, „The Lisbon Treaty: A Sinuous Ratification”, in *Centre for European Studies Working Papers Series*, vol. III, ed. 1, 2011.
13. Corpădean, Adrian-Gabriel, „Un rappel de la déclaration de Snagov une décennie après l’intégration de la Roumanie dans l’Union européenne”, in *Synergies Roumanie*, nr. 12, 2017.
14. Corpădean, Adrian-Gabriel, „Vie intellectuelle et libre expression sous le régime de Ceaușescu. Une rupture de la tradition francophone de l’entre-deux-guerres”, in *Synergies Roumanie*, nr. 11, 2016.
15. Dan, Horațiu Sorin, „The Influence of Cultural Elements on Fiscal Behaviour in the European Union”, in *On-line Journal Modelling the New Europe*, nr. 16, 2015.
16. Dan, Horațiu Sorin, „The Role of Interculturalism in European Integration”, in *Studia Universitatis Babes-Bolyai. Studia Europaea*, nr. 2, 2014.
17. Gherasim, Gabriel, „The Betrayal of Intellectuals? Reflections on the Civic Alliance Project in Romania after December 1989”, in *Studia Universitatis Babes-Bolyai. Studia Europaea*, nr. 4, 2012.
18. Gherasim, Gabriel, „The Cognitive Dissonance of Romanian Anti-Americanism: Ambivalence and/or ‘Slough of Resentful Despond’”, in *Studia Universitatis Babes-Bolyai. Studia Europaea*, nr. 1, 2015.
19. Herța, Laura-Maria, „Le rôle de l’Union Européenne comme ‘norm diffuser’ et l’impact sur Géorgie-Abkhazie-Sud Ossétie. Assomptions socioconstructivistes”, in Sergiu Mișcoiu, Nicolae Păun, (ed.), *Actes du colloque international « Intégration et Désintégration en Europe Centrale et Orientale »*, L’Harmattan, Paris, 2016.
20. Herța, Laura-Maria, „Uniunea Europeană - putere normative, putere civilă”, in Nicolae Păun, (ed.), *Uniunea Europeană în contextul unei lumi în schimbare. Fundamente istorice, valori, instituții, politici*, Ed. Academiei Române, București, 2017.
21. Herța, Laura-Maria, Corpădean, Adrian-Gabriel, „The Social Construction of Identity and Belonging: Perceptions of EU in the Western Balkans”, in Anna Skolimowska (ed.), *Perceptions of the European Union's Identity in International Relations*, Routledge, 2019.

22. Kligman, Gail, „Political Demography: the Banning of Abortion in Ceausescu's Romania”, in F. Ginsburg, F. R. Rapp, *Conceiving the New World Order. The Global Politics of Reproduction*, University of California Press, 1995.
23. Matias, Bárbara, „What the Bulgarian presidency of the Council of the EU meant for the Western Balkans”, Group for Legal and Political Studies, 20 iunie 2018, <http://www.legalpoliticalstudies.org/bulgarian-presidency-council-eu-meant-western-balkans/>.
24. Mureșan, Antoanela-Paula, „Les relations franco-roumaines en 1968. Analyse de discours”, in *Synergies Roumanie*, nr. 11, 2016.
25. Mureșan, Antoanela-Paula, „Romania and Croatia, a content analysis of their support declarations to join the EU”, in *Romanian Review of International Studies*, V, nr. 2, 2013.
26. Oprea, Marius, „The fifth power. Transition of the Romanian Securitate from communism to NATO”, *New Europe College Yearbook 2003-2004*, New Europe College, București, 2005.
27. Oprescu, Mihaela Adriana, Oprescu, Marius Mugurel, „Îndreptățirea la reconstituirea dreptului de proprietate cu privire la un teren cu vegetație forestieră, solicitat în baza dispozițiilor Legii nr. 247/2005. Dovadă drept pretins. Reconstituirea dreptului de proprietate cu privire la același teren în baza dispozițiilor legilor anterioare de fond funciar”, Tribunalul Maramureș, secția I civilă, decizia civilă nr. 24 din 12 ianuarie 2012, cu notă critică de Mihaela Oprescu, in *Pandectele săptămânale*, nr. 31.
28. Păun, Nicolae, „Planul Marshall - veritabilă instituție a construcției europene”, in *Studii istorice. Omagiu Profesorului Mureșanu*, PUF, 1988.
29. Păun, Nicolae, Corpădean, Adrian-Gabriel, „Cultural Opportunities and Shortcomings in the Management of EU-funded Projects in Romania”, in *Journal of European Integration History*, nr. 2, vol. 23, Ed. Nomos, Baden-Baden, 2017.
30. Petrov, Roman, „The principle of good neighbourliness and the ENP”, in Dimitry Kochenov, Elena Basheska (ed.), *Good Neighbourliness in the European Legal Context*, BRILL, 2015.
31. Petrova, Irina, „EU-Russia relations in the Wider Europe”, in Sieglinde Gstöhl (ed.), *The European Neighbourhood Policy in a Comparative Perspective: Models, Challenges, Lessons*, Routledge, 2016.

32. Rusu, Elena, „La transition démocratique et les investissements étrangers en Roumanie”, in *Synergies Roumanie*, nr. 12, 2017.
33. Rusu, Elena, Cerevate, Cristina, „The new Commission’s stance on enlargement and Moldova’s European ambitions”, in *On-line Journal Modelling the New Europe*, nr. 13, 2014, <http://neweurope.centre.ubbcluj.ro/wp-content/uploads/2012/05/Online-Journal-No.-13-December-2014.pdf>.
34. Skolimowska, Anna, „The European Union as a ‘Normative Power’ in International Relations. Theoretical and Empirical Challenges”, *Yearbook of Polish European Studies*, vol. 18, nr. 1428-1503, 2015.
35. Stan, Lavinia, „Romanian privatization: Assessment of the First Five Years”, in *Communist and Post-Communist Studies*, vol. 28, nr. 4, 1995.
36. Știrban, Marcel, Păun, Nicolae, „Continuitate și schimbare în structurile instituționale din România în anii 1940-1947”, in *Studia Historia*, 1991, 36, nr. 1-2.

Documente oficiale

1. „Adoptarea de către Consiliul Afaceri Generale, sub mandatul Președinției române a Consiliului UE, a Concluziilor privind extinderea și procesul de stabilizare și asociere”, Președinția Română a Consiliului UE, 18 iunie 2019, <https://www.romania2019.eu/2019/06/18/adoptarea-de-catre-consiliul-afaceri-generale-sub-mandatul-presedintiei-romane-a-consiliului-ue-a-concluziilor-privind-extinderea-si-procesul-de-stabilizare-si-asociere/>.
2. „BG Presidency Preliminary Results”, EUKN, 2018, https://www.eukn.eu/fileadmin/Files/Presidencies/2018_Bulgaria/BG-Presidency-Results.pdf.
3. „Comisia Europeană a adoptat Programul Operațional Comun România-Ucraina-Republica Moldova finanțat din ENPI CBC 2007-2013”, <http://www.ro-ua-md.net/comisia-europeana-a-adoptat-programul-operational-comun-romania-ucraina-republica-moldova-finantat-din-enpi-cbc-2007-2013/>.
4. „EU-Western Balkans Summit, Sofia Declaration”, Consiliul UE, 17 mai 2018, https://www.consilium.europa.eu/media/34776/sofia-declaration_en.pdf.

5. „General Affairs Council, 18/06/2019. Main results”, Consiliul UE, 17 iunie 2019, <https://www.consilium.europa.eu/en/meetings/gac/2019/06/18/>.
6. „MEPs assess the results of the Bulgarian Presidency of the Council of the EU”, *News*, Parlamentul European, 3 iulie 2018, <http://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20180628IPR06810/meps-assess-the-results-of-the-bulgarian-presidency-of-the-council-of-the-eu>.
7. „Priorities of the Bulgarian Presidency of the Council of the EU”, EUKN, 2018, https://www.eukn.eu/fileadmin/Files/Presidencies/2018_Bulgaria/BG_Priorities.pdf.
8. „Programme of the Republic of Bulgaria for the Presidency of The Council of the European Union”, EUKN, 2018, https://www.eukn.eu/fileadmin/Files/Presidencies/2018_Bulgaria/BG_Programme.pdf.
9. „Review of the Romanian Presidency of the Council (debate)”, Parlamentul European, Strasbourg, 16 iulie 2019, http://www.europarl.europa.eu/doceo/document/CRE-9-2019-07-16-INT-2-128-0000_EN.html.
10. „State Secretary George Ciamba summons Ambassador of Hungary in Bucharest Zákonyi Botond”, Ministerul Afacerilor Externe al României, 16 septembrie 2015, <http://www.mae.ro/en/node/33602>.
11. „The Sibiu Declaration”, Consiliul UE, 9 mai 2019, <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2019/05/09/the-sibiu-declaration/>.
12. *8th European Summit of Regions and Cities*, Committee of the Regions, 2019, <https://cor.europa.eu/en/summit2019>.
13. *Acord european din 1 februarie 1993 instituind o asociere între România, pe de o parte, Comunitățile Europene și statele membre ale acestora, pe de altă parte*, Monitorul Oficial, nr. 73 din 12 aprilie 1993, http://www.osim.ro/legislatie/Acord_Breuxelles93.pdf.
14. *Amsterdam European Council, 16 and 17 June 1997, Presidency Conclusions*, Consiliul European, europa.eu/rapid/press-release_DOC-97-2_en.pdf.
15. *Anii 80*, Radio România, http://www.srr.ro/anii_80-11870.
16. *Association Agreements*, Serviciul European de Acțiune Externă, http://www.eeas.europa.eu/archives/docs/association/docs/agreements_en.pdf.

17. *Barometrul INSCOP – adevărul despre România*, iulie 2015, <http://www.inscop.ro/wp-content/uploads/2015/07/INSCOP-07.2015-Republica-Moldova.pdf>.
18. *Cannes European Council, 26 and 27 June 1995, Presidency Conclusions*, Consiliul European, <http://www.consilium.europa.eu/media/21189/cannes-european-council.pdf>.
19. *Communication from the Commission, Annual Growth Survey 2014*, COM(2013) 800 final, Bruxelles, 13 noiembrie 2013.
20. *Comunicat de presă nr. 102*, Institutul Național de Statistică, 20 aprilie 2021, https://insse.ro/cms/sites/default/files/com_presa/com_pdf/somaj_2020r.pdf.
21. *Comunicat de presă nr. 277*, Institutul Național de Statistică, 12 noiembrie 2013.
22. *Comunicat de presă nr. 95*, Institutul Național de Statistică, 17 aprilie 2014.
23. *Conseil européen. Réunion des 9 et 10 décembre 1994 à Essen. Conclusions de la Présidence*, http://www.europarl.europa.eu/summits/ess1_fr.htm.
24. *Consultări pentru Programul Interreg NEXT România-Republica Moldova*, Ministerul Finanțelor al Republicii Moldova, 16 august 2021, <https://mf.gov.md/ro/content/consult%C4%83ri-pentru-programul-interreg-next-rom%C3%A2nia-republica-moldova>.
25. *Consultările ministrului afacerilor externe român, Titus Corlățean, cu omologul ungar, János Martonyi (București, 4 martie 2013)*, Ministerul Afacerilor Externe al României, <http://www.mae.ro/node/18320>.
26. *Council Recommendation on Romania's 2014 national reform programme and delivering a Council opinion on Romania's 2014 convergence programme*, COM(2014) 424 final, Bruxelles, 2 iunie 2014.
27. *Country Report Romania*, Comisia Europeană, SWD(2020) 522 final, Bruxelles, 26 februarie 2020, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52020SC0522&from=EN>.
28. *Décision du Conseil et de la Commission, du 4 décembre 1995, concernant la conclusion du protocole additionnel à l'accord européen établissant une association entre les Communautés européennes et leurs États membres, d'une part, et la Roumanie, d'autre part*, 95/561/CE, Euratom, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/FR/ALL/?uri=CELEX:31995D0561>.

29. *Declarația comună privind instituirea unui Parteneriat Strategic între Republica Moldova și România pentru integrarea europeană a Republicii Moldova*, Ministerul Afacerilor Externe și Integrării Europene al Republicii Moldova,
<http://www.mfa.gov.md/img/docs/0001739.pdf>.
30. *Education Policies for Students at Risk and those with Disabilities in South Eastern Europe*, OECD Publishing, 2006.
31. *Educația în Republica Moldova 2018/2019*, Biroul Național de Statistică al Republicii Moldova, 2019,
https://statistica.gov.md/public/files/publicatii_electronice/Educatia/Educatie_RM_2019.pdf.
32. *End of childhood report 2017*, Save the Children,
<https://www.savethechildren.org/content/dam/usa/reports/emergency-response/end-of-childhood-report.PDF>.
33. *Europe 2020 targets: statistics and indicators for Romania*, Comisia Europeană,
https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/economic-and-fiscal-policy-coordination/eu-economic-governance-monitoring-prevention-correction/european-semester/european-semester-your-country/romania/europe-2020-targets-statistics-and-indicators-romania_en.
34. *Europe 2020. A European strategy for smart, sustainable and inclusive growth*, COM(2010) 2020, Bruxelles, 2010.
35. *European Parliament resolution of 13 November 2018 on the rule of law in Romania*, 2018/2844(RSP), <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P8-TA-2018-0446+0+DOC+XML+V0//EN&language=EN>.
36. *Eurostat news release euro indicators*, 83/2014, 3 June 2014.
37. *Eurostat news release, Europe 2020 education indicators in the EU28 in 2013*, 57/2014, 11 April 2014.
38. *Facing the challenge. The Lisbon strategy for growth and employment. Report from the High Level Group chaired by Wim Kok*, noiembrie 2004,
http://ec.europa.eu/research/evaluations/pdf/archive/fp6-evidence-base/evaluation_studies_and_reports/evaluation_studies_and_reports_2004/the_lisbon_strategy_for_growth_and_employment_report_from_the_high_level_group.pdf.

39. *Forța de muncă în Republica Moldova: ocuparea și șomajul în trimestrul I 2014*, Biroul Național de Statistică al Republicii Moldova,
<http://www.statistica.md/newsview.php?l=ro&idc=168&id=4419>.
40. *Forța de muncă în Republica Moldova: ocuparea și șomajul în trimestrul IV 2021*, Biroul Național de Statistică al Republicii Moldova,
<https://statistica.gov.md/newsview.php?l=ro&idc=168&id=7318>.
41. *Ghidul Președinției române a Consiliului UE din 2019*, Europuls, Bruxelles, 2017,
<http://www.europuls.ro/wp-content/uploads/2017/11/GhidRO2019-Final.pdf>.
42. *Government expenditure on education*, Eurostat, https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Government_expenditure_on_education#:~:text=In%202020%2C%20general%20government%20expenditure,was%20reported%20in%20the%20EU.
43. *Gross domestic expenditure on R&D*, Eurostat,
http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&plugin=1&language=en&pcode=t2020_20.
44. *Gross Domestic Product in the Republic of Moldova in 2013*, Biroul Național de Statistici al Republicii Moldova,
<http://www.statistica.md/newsview.php?l=en&id=4350&idc=168>.
45. *Hotărâre nr. 920 din 07.11.2014 cu privire la aprobarea Strategiei de cercetare-dezvoltare a Republicii Moldova pînă în 2020*, Guvernul Republicii Moldova, 2014,
https://asm.md/sites/default/files/2020-01/strategie_cercetare_dezvoltare_rm_2020_0.pdf.
46. *Hotărâre nr. 958 din 21.08.2007 cu privire la Strategia energetică a Republicii Moldova pînă în anul 2020*, Guvernul Republicii Moldova, 2007,
<http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&id=325108>.
47. *Hotărâri ale guvernului României și alte acte normative*, nr. 11, Regia Autonomă „Monitorul Oficial”, 2003.
48. *Indicator, Republica Moldova*, http://indicator.idsi.md/ro/categories_ind_list/E-RD.
49. *Istoric. Alb-negru și color*, TVR, 25 iunie 2012, http://www.tvr.ro/istoric-alb-negru-si-color_2223.html#view.

50. Legea nr. 119 pentru naționalizarea întreprinderilor industriale, bancare, de asigurări, miniere și de transporturi, pct. 76,
http://www.cdep.ro/pls/legis/legis_pck.htm_act_text?id=1575.
51. Ministerul român al Dezvoltării, Lucrărilor Publice și Administrației, documente programatice, <https://www.mdlpa.ro/pages/romaniamoldova>.
52. *Moldova 2020. Strategia Națională de Dezvoltare a Republicii Moldova*,
<http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&id=345635>.
53. Monitorul Oficial al României, nr. 1.187 din 29 decembrie 2005.
54. Monitorul Oficial al României, nr. 250 din 16 octombrie 1996.
55. Monitorul Oficial al României, nr. 250 din 16 octombrie 1996.
56. Monitorul Oficial al României, nr. 64 din 26 ianuarie 2007.
57. Monitorul Oficial al României, nr. 757 din 29 octombrie 2003.
58. *Parteneriate strategice și relații speciale*, Ministerul Afacerilor Externe al României,
<https://www.mae.ro/node/1861>.
59. *Principalele vizite bilaterale*, Ambasada Republicii Moldova în România,
<https://romania.mfa.gov.md/ro/content/principalele-vizite-bilaterale>.
60. *Programul Operațional Comun România - Republica Moldova 2014-2020*, Ministerul Fondurilor Europene al României, <http://www.fonduri-ue.ro/ro-md>.
61. *Raport Statistic nr. 1-SGL, nr. 2-prof, nr. 3-colegiu, nr. 4-IS (INV0102)*, Biroul Național de Statistică al Republicii Moldova,
<http://statbank.statistica.md/pxweb/Dialog/view.asp?ma=INV0102&ti=Elevi%2Fstudenti+by+Indicatori%2C+Institutii+and+Ani&path=../quicktables/RO/07%20INV/INV01/&lang=1>.
62. *Relații bilaterale cu Ungaria*, Ministerul Afacerilor Externe al României,
<https://www.mae.ro/bilateral-relations/1748>.
63. *Relații bilaterale*, Ambasada României în Ungaria, <http://budapesta.mae.ro/node/167>.
64. *Relații bilaterale. Republica Moldova*, Ministerul Afacerilor Externe al României,
<https://www.mae.ro/bilateral-relations/1677>.
65. *Relațiile comercial-economice*, Ambasada Republicii Moldova în România,
<https://romania.mfa.gov.md/ro/content/rela%C5%A3ii-comercial-economice>.

66. *Religious Belief and National Belonging in Central and Eastern Europe*, Pew Research Center, 10 mai 2017, <http://assets.pewresearch.org/wp-content/uploads/sites/11/2017/05/15120244/CEUP-FULL-REPORT.pdf>.
67. *Remarks by President Barroso following his meeting with the Prime Minister of Moldova, Iurie Leancă*, conferință de presă comună, Chișinău, 12 iunie 2014, http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-14-453_en.htm.
68. *Report from the Commission to the European Parliament and the Council on Progress in Romania under the Cooperation and Verification Mechanism*, SWD(2018) 551 final, Strasbourg, 13 noiembrie 2018, https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/progress-report-romania-2018-com-2018-com-2018-851_en.pdf.
69. *Report from the Commission to the European Parliament and the Council on Progress in Bulgaria under the Cooperation and Verification Mechanism*, SWD(2018) 550 final, Strasbourg, 13 noiembrie 2018, https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/progress-report-bulgaria-com-2018-850_en.pdf.
70. *Republic of Moldova: Poverty Reduction Strategy Paper—Progress Report*, IMF Country Report No. 11/94, Washington DC, aprilie 2011.
71. *Republic of Moldova: Staff Report for the 2012 Article IV Consultation, Fifth Reviews Under the Extended Arrangement and Under the Three-Year Arrangement Under the Extended Credit Facility, and Requests for Waivers for Non-Observance and Modification of Performance Criteria*, IMF Country Report No. 12/288, Washington DC, octombrie 2012.
72. *Rezultate definitive ale Recensământului Populației și al Locuințelor – 2011 (caracteristici demografice ale populației)*, Institutul Național de Statistică, România, <https://www.recensamantromania.ro/rpl-2011/rezultate-2011/>.
73. *Rezultatele alegerilor europene din 2019*, Parlamentul European, <https://www.europarl.europa.eu/election-results-2019/ro/rezultate-nationale/romania/2014-2019/sedinta-constitutiva/>.
74. Scrisoarea lui Gheorghe Tătărăscu adresată Secretariatului General al ONU, la data de 10 iulie 1947. Arhivele lui Cicerone Ionițoiu.

75. Scrisoarea ministrului afacerilor externe al României, Gheorghe Tătăărăscu, adresată delegaților la Conferința de Pace de la Paris, la data de 9 iulie 1947. Archivele lui Cicerone Ionițoiu.
76. Scrisoarea președintelui PNL, C.I.C. Brătianu, adresată președintelui Consiliului de Miniștri, Dr. Petru Groza, la data de 5 iulie 1947, în Arhivele lui Cicerone Ionițoiu, <http://www.procesulcomunismului.com/marturii/fonduri/ioanitoiu>.
77. *Standard Eurobarometer 91 - Spring 2019*, Comisia Europeană, <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/2253>.
78. *Standard Eurobarometer 92 - Autumn 2019*, Comisia Europeană, <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/2255>.
79. *Standard Eurobarometer*, nr. 89, martie 2018, <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/2180>.
80. *The European Semester in your country*, Comisia Europeană, https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/economic-and-fiscal-policy-coordination/eu-economic-governance-monitoring-prevention-correction/european-semester/european-semester-your-country_en.
81. *Unemployment rate in the European Union and the Euro area from 2010 to 2020*, Statista, <https://www.statista.com/statistics/267906/unemployment-rate-in-eu-and-euro-area/>.
82. *Vecinătatea de interes a României ca stat membru UE. Republica Moldova*, Ministerul Afacerilor Externe al României, <https://www.mae.ro/node/1421>.

Presă

1. Drăgușin, Nicolae, „Învățămintul de partid: poarta de acces la promovare”, *Jurnalul*, 9 iulie 2009, <https://jurnalul.ro/scinteia/special/invatamantul-de-partid-poarta-de-acces-la-promovare-513967.html>.
2. Mărculescu Mătiș, Alina, „Bilanțul României în UE: cât am plătit, cât am primit și ce ne așteaptă”, în *Panorama*, 1 iulie 2021, <https://panorama.ro/aderarea-romaniei-la-ue-bilant/>.

3. Tomic, Petar, Moroiu, Ella, „Istoria nu începe cu aderarea Serbiei la UE! Cine sunt de fapt vlahii din Serbia”, *RFI*, 29 februarie 2012, <http://www.rfi.ro/articol/stiri/politica/istoria-nu-incepe-aderarea-serbiei-ue-cine-sunt-fapt-vlahii-serbia>.
4. Popa, Camelia, „Ședința de guvern comună a rezolvat multe dintre problemele României și Ungariei”, *România Liberă*, 21 octombrie 2015, <http://www.romanialibera.ro/politica/institutii/sedinta-de-guvern-comuna-a-rezolvat-multe-dintre-problemele-romaniei-si-ungariei—55332>, accesat la 20 martie 2022.
5. „Documentar, Ședințe ale guvernului României cu alte executive europene”, *Agerpres*, 24 aprilie 2015, <http://www.agerpres.ro/flux-documentare/2015/04/24/documentar-sedinte-ale-guvernului-romaniei-cu-alte-executive-europene-11-37-07>.
6. „Punctul de Trecere a Frontierei Nădlac II - Csanadpalota a fost inaugurat. Ponta a venit în cârje. Invitația vicepremierului maghiar către România”, *Mediafax*, 11 iulie 2015, <http://www.mediafax.ro/social/punctul-de-trecere-a-frontierei-nadlac-ii-csanadpalota-a-fost-inaugurat-ponta-a-venit-in-carje-invitatia-vicepremierului-maghiar-catre-romania-galerie-foto-14576577>.
7. „Hungarian Foreign Affairs and Trade Minister Peter Szijjarto in Bucharest: We consider Romania a strategic partner”, *Nine o’Clock*, 29 ianuarie 2016, <http://www.nineoclock.ro/hungarian-foreign-affairs-and-trade-minister-peter-szijjarto-in-bucharest-we-consider-romania-a-strategic-partner/>.
8. Blajan, Anne-Marie, „Parteneriatele strategice ale României – următoarele ținte ar trebui să fie Turcia, Rusia, China și Republica Moldova”, *Hotnews*, 14 octombrie 2009, <http://www.hotnews.ro/stiri-esential-6280897-parteneriatele-strategice-ale-romaniei-urmatoarele-tinte-trebuie-fie-turcia-rusia-china-republica-moldova.htm>.
9. Preasca, Ion, „Filat și Ungureanu și-au dat mâna la Iași”, *Adevărul.md*, 5 martie 2012, http://adevarul.ro/moldova/actualitate/filat-ungureanu-si-au-dat-mana-iasi-1_50ae7f157c42d5a6639d46de/index.html.
10. „Documentar: Ședințe comune ale Guvernelor României și Republicii Moldova”, *Agerpres*, 21 septembrie 2015, <http://www.agerpres.ro/flux-documentare/2015/09/21/documentar-sedinte-comune-ale-guvernului-romaniei-si-republicii-moldova-18-05-37>.

11. „România oferă un credit de 150 de milioane de euro Republicii Moldova”, *Finanțare.ro*, 26 august 2016, <http://www.finantare.ro/romania-ofera-un-credit-de-150-de-milioane-de-euro-republicii-moldova.html>.
12. „Reuniune bilaterală a guvernelor României și Republicii Moldova”, Guvernul României, 23 martie 2017, <https://gov.ro/ro/stiri/reuniune-bilaterala-a-guvernelor-romaniei-i-republicii-moldova>.
13. „Ședința comună a Guvernelor României și Republicii Moldova (București, 22 noiembrie 2018)”, Guvernul României, 22 noiembrie 2018, <https://gov.ro/ro/stiri/sedinta-comuna-a-guvernelor-romaniei-i-republicii-moldova-bucure-ti-22-noiembrie-2018>.
14. „Ședința comună a Guvernelor României și Republicii Moldova”, Guvernul României, 11 februarie 2022, <https://gov.ro/ro/stiri/sedinta-comuna-a-guvernelor-romaniei-i-republicii-moldova>.
15. „One in five people in the EU at risk of poverty or social exclusion”, Eurostat, <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/edn-20211015-1#:~:text=In%202020%2C%20there%20were%2075.3,household%20with%20low%20work%20intensity>.
16. „Moldova sets record in ratifying EU association agreement”, *Euractiv*, 2 iulie 2014, <http://www.euractiv.com/sections/europes-east/moldova-sets-record-ratifying-eu-association-agreement-303249>.
17. „GDP in Moldova”, *Focus Economics*, <https://www.focus-economics.com/country-indicator/moldova/gdp>.
18. „Iurie Leancă: Președintele SUA, Barack Obama, va face o vizită la Chișinău până la finalul mandatului”, *Timpul.md*, 14 martie 2014, <http://www.timpul.md/articol/iurie-leanca-presedintele-sua-barack-obama-va-face-o-vizita-la-chisinau-pana-la-finalul-mandatului-56414.html>.
19. „Romanian is second most common non-British nationality in UK”, *The Guardian*, 24 mai 2018, <https://www.theguardian.com/uk-news/2018/may/24/romanian-second-most-common-non-british-nationality-uk>.
20. „Romania not fit for EU presidency, says EU's Jean-Claude Juncker”, *Deutsche Welle*, 29 decembrie 2018, <https://www.dw.com/en/romania-not-fit-for-eu-presidency-says-eus-jean-claude-juncker/a-46892994>.

21. „Finland prepares to step in for Romania on EU presidency”, *EUObserver*, 14 novembre 2018, <https://euobserver.com/tickers/143385>.
22. „Șerban Nicolae îi cere demisia lui Frans Timmermans”, *Agerpres*, 2 octombrie 2018, <https://www.agerpres.ro/politica/2018/10/02/serban-nicolae-ii-cere-demisia-lui-frans-timmermans--185582>.
23. „Corina Crețu, atac fără precedent la PSD: Nu mai accept insultele din partea Guvernului României”, *Digi24*, 8 octombrie 2018, <https://www.digi24.ro/stiri/actualitate/politica/corina-cretu-critici-dure-nu-mai-accept-insultele-din-partea-guvernului-romaniei-1010144>.
24. „Angry EU Socialists grill Romanian PM over same-sex marriage referendum”, *Euractiv*, 26 septembrie 2018, <https://www.euractiv.com/section/justice-home-affairs/news/angry-eu-socialists-grill-romanian-pm-over-same-sex-marriage-referendum>.
25. Laur, Valdek, „Moving towards a Digital Europe, together”, *e-estonia*, 4 ianuarie 2018, <https://e-estonia.com/moving-towards-a-digital-europe-together>.
26. „Mihai Fifor: România va continua să aloce 2% din PIB pentru Apărare”, *Capital*, 13 iulie 2018, <https://www.capital.ro/mihai-fifor-romania-va-continua-sa-aloce-2-din-pib-pentru-apa.html>.
27. „România și Uniunea Europeană – optimism la orizont”, Reprezentanța Comisiei Europene în România, 3 august 2017, https://ec.europa.eu/romania/news/20170308_romania_si_uniunea_europeana_optimism_la_orizont_ro.
28. „Prezentarea temelor de interes ale Președinției României la Consiliul Uniunii Europene în Parlamentul României”, România2019.eu, 20 iunie 2018, <https://www.romania2019.eu/2018/06/20/prezentarea-temelor-de-interes-ale-presedintiei-romaniei-la-consiliul-uniunii-europene-in-parlamentul-romaniei>.
29. „The Bulgarian Presidency: more about style than substance”, *Euractiv*, 13 iulie 2018, <https://www.euractiv.com/section/future-eu/opinion/the-bulgarian-presidency-more-about-style-than-substance>.
30. „Borissov warns North Macedonia against stealing Bulgarian history”, *Idem*, 20 iunie 2019, <https://www.euractiv.com/section/enlargement/news/borissov-warns-north-macedonia-against-stealing-bulgarian-history/>.

31. „EU Leader Expresses Doubts About Romania's Ability to Take Over Bloc Presidency”, *Radio Free Europe, Radio Liberty*, 29 decembrie 2018, <https://www.rferl.org/a/eu-leader-expresses-doubts-about-romania-s-ability-to-take-over-bloc-presidency/29683145.html>.
32. „EC warns Romanian Govt. not to take actions that would affect the judiciary”, *Romania Insider*, 3 aprilie 2019, <https://www.romania-insider.com/timmermans-new-warning-romania-judiciary>.
33. „Macedonia - Greece Agreement. Full Text of the agreement signed in Prespa on June 17th, 2018”, *Virtual Macedonia*, <https://vmacedonia.com/politics/macedonia-greece-agreement.html>.
34. „Romanian EU Presidency to push Western Balkans case, minister says”, Președinția Română a Consiliului UE, 24 ianuarie 2019, <https://www.romania2019.eu/2019/01/24/romanian-eu-presidency-to-push-western-balkans-case-minister-says/>.
35. „Germany Deals Blow to Albania, North Macedonia EU Hopes”, *BalkanInsight*, 7 iunie 2019, <https://balkaninsight.com/2019/06/07/germany-deals-blow-to-albania-north-macedonia-eu-hopes/>.
36. „Poland: Carnations”, *Time Magazine*, 9 februarie 1948, Time Archives, <http://content.time.com/time/magazine/0,9263,7601480209,00.html>.
37. „Ședința ratată”, *Monitorul de Cluj*, 22 octombrie 2008, http://www.monitorulcj.ro/cms/site/m_cj/news/50172-sedinta-ratata#sthash.TVbDNrw8.dpbs.
38. „Moldova economy data”, *Focus Economics*, 8 martie 2022, <https://www.focus-economics.com/countries/moldova#:~:text=Moldova%20Economic%20Growth&text=FocusEconomics%20panelists%20see%20GDP%20growing,%2C%20and%204.4%25%20in%202023>.
39. „De la 1 iulie intră în vigoare noi reguli privind vârsta de pensionare”, Casa Națională de Asigurări Sociale a Republicii Moldova, 1 iulie 2021, <http://cnas.md/libview.php?l=ro&idc=360&id=5499&t=/Mass-media/Noutati/De-la-1-iulie-intra-in-vigoare-noi-reguli-privind-varsta-de-pensionare>.
40. Betea, Lavinia, „Gazetar de Ștefan Gheorghiu”, *Jurnalul*, 9 iulie 2009, <https://jurnalul.ro/scinteia/special/gazetar-de-stefan-gheorghiu-513971.html>.

ISBN: 978-606-37-1442-9